

Görüş:

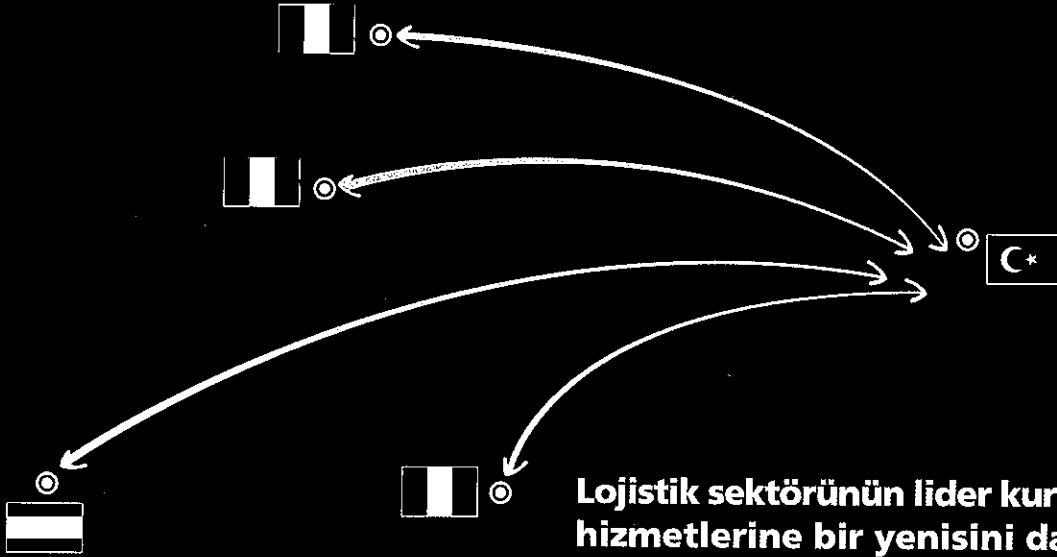
Türkiye Yahudileri
500 YILLIK GEÇMİŞ

5 günde Avrupa!

day5done
by sertrans

Fransa, İtalya, İspanya ve Belçika'ya
veya bu ülkelerden Türkiye'ye 5 günde
garantili grupaj karayolu taşımacılığı.

**Türkiye'de
ilk ve tek!**

Lojistik sektörünün lider kuruluşu Sertrans, benzersiz hizmetlerine bir yenisini daha ekledi: 'Day5Done'. Yani 5 takvim gününde bu ülkelerden gelecek veya bu ülkelere gidecek ürünlerinizi yerine ulaştırma garantisi. Uçak kadar hızlı ama çok daha ekonomik.

Uzman kadrosu, dev araç filosu, yüksek teknolojisi ve ISO 9001:2000 belgeli üstün hizmet standartlarıyla Sertrans, müşterileri için çözüm üretmeye devam ediyor. Teknolojiye yaptığı yatırımlarla en doğru bilgiye en kısa zamanda ulaşmanızı sağlarken, fiyat-maliyet optimizasyonu sunuyor. Taşımacılık ve gümrükleme hizmetlerine ek olarak Lojistik şemsiyesi altında, tedarik zinciri yönetiminden depo yönetimine, stok yönetiminden nakliye yönetimine ve danışmanlık hizmetlerine kadar bir çok mükemmel hizmeti bir arada sunarak, günümüzün rekabet ortamında, müşterilerine ana faaliyet alanlarına odaklanma özgürlüğü sağlıyor. Müşterilerinin isteklerini anlayan, sorunlarını derinlemesine irdeleyen ve çözüm üreten ekibiyle, gerçek bir 'Lojistik Üssü' olarak hizmet yelpazesini sürekli genişletiyor. Tüm bunların yanında uygun fiyat yapısıyla da çabanıza destek oluyor. Daha aزیyla yetinmeyin, Sertrans'a gelin.

Genel Yayın Yönetmeni'nin notu:

Yeniden belirsizlik mi?

Son altı ayda şaşırtıcı biçimde iyileşen makroekonomik göstergelerle, kilitlendiği hedefe kararlılıkla yürüyen bir ülke görünümü veren Türkiye, şimdi yeniden belirsiz ve sonunda sıcak savaş tehdidi de içeren yeni bir sürece adım atıyor.

ABD'nin bile Birleşmiş Milletler şemsiyesine daha fazla ihtiyaç duyduğu bir dönemde, Türkiye'nin, parlamentodan geçirdiği Irak'a asker gönderilmesi kararı, Irak'ta çeşitli kesimlerin açık ve keskin tepkileri de ortadayken iyi gidişi kesintiye uğratabilecek ve yeni sorunlara yol açacak gibi görünüyor. Türk askerinin Irak'ta içinde yer alacağı pozisyonun "istikrarın sağlanmasına katkı oluşturmak" yerine, "güvenliği sağlamaya yardımcı olmak" görevine dönüşmesinden kaygı duyuluyor.

Oysa hükümetin belirli bir uzlaşa yaratarak 6. ve 7. demokratikleşme paketlerini Meclis'ten geçirmesi, enflasyon oranlarının ilk kez % 20'lere kadar inmesi ve IMF ile 6. gözden geçirme görüşmelerinin de olumlu gitmesi, toplumda özlenen iyimserliğin dalga dalga yayılmasına yol açıyordu. Hükümetin, henüz çözülmemiş yüksek faiz, cari işlem açığı, Türk lirasının değerlendirilmesi, bütçe açığı gibi sorunların üzerine de istikrar programı ve düşük enflasyon politikası gibi kararlılıkla gideceği düşünülüyordu. Şimdi yine nefesler tutulup, Türk askerinin yer alacağı bölgenin ne kadar tehdit içerdiği, Türkiye'nin ABD'ye verdiği desteğin ilerde toplumun önüne fırsat mı bedel mi sunacağına kafa yorulacak.

Bu gelişmelerin ülkenin genel çıkarları ve toplumun beklentileri açısından en yüksek getiriye sağlanmasını ve en az kayıpla sonuçlanmasını umarak, Görüş'ün bu sayısında ele aldığımız konulardan söz etmek istiyorum:

Geçtiğimiz yıllarda başladığımız Türkiyeli Rumlar ve Türkiyeli Ermeniler başlıklı özel sayılarımızı bu kez "Türkiye Yahudileri Özel Sayısı" ile devam ettiriyoruz. Diğer sayılarda olduğu gibi; Yahudi mutfağından yahudi dilinin özelliklerine; hahambaşılık tarihinden basın ve basım girişimlerine, 500 yıllık büyük göçün öyküsünden İsrail ve ABD'de yaşayan Yahudilere, Aşkenaz Yahudileri'nin yaşam biçiminden Sefarad müziğinin özelliklerine kadar uzanan bilgi dolu bir yolculuğa çıkarıyoruz okuyucularımızı bir kez daha.

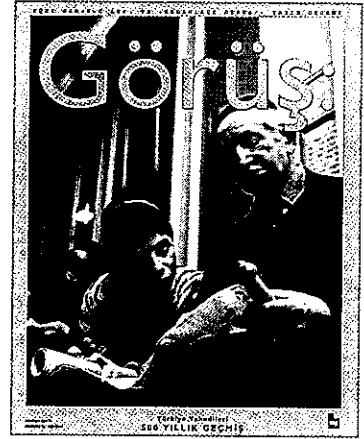
Gerek yazarlara ulaşmak gerekse de iletişimi sağlama konusunda Türkiye Yahudi Cemaati'ne ve "İsimsiz kahramanlar" diye adlandıracağımız kimi dostlarımıza, katkılarından dolayı buradan teşekkürlerimizi iletmek isteriz.

Bir sonraki okumalarda buluşmak üzere...

Saygılarımla
Dr. Haluk Tükel

EYLÜL - EKİM 2003

İÇİNDEKİLER

Görüş: Eylül-Ekim

Fotoğraf: Laurence Salzmann

GÖRÜŞ AÇISI 1

Tuncay Özilhan, TÜSİAD'ın Berlin ofisinin, özellikle Türkiye-Almanya ve AB ilişkilerinde çok büyük önem taşıyacağını, Almanya'dan Türkiye'ye bir işbirliği ve bilgi penceresi işlevi göreceğini belirtiyor.

GÖSTERGE 4-5

Yılın geri kalanında, Türkiye ekonomisi açısından önemli fırsatlar bulunuyor. Önümüzdeki dönemde IMF ile gerçekleştirilecek olan 6. gözden geçirme ve AB Komisyonu'nca yayınlanacak ilerleme raporu, kritik iki faktör olarak gözüküyor.

ÖZEL SAYI / TÜRKİYE YAHUDİLERİ

Daha önce Türkiyeli Rumlar ve Türkiyeli Ermeniler başlıklı özel sayılarımıza, "Türkiye Yahudileri Özel Sayısı" ile devam ediyoruz. 500 yıl önce İspanya'dan kopup gelen Yahudiler'in büyük seferleri, kültürleri, diasporadaki yaşamları ve bu bağlamda Türk-İsrail ilişkileri, dini kurumları, Aşkenaz Yahudileri'nin evren kültürüne katkıları ve Türkiye'deki yaşamları... Görüş'ün konu başlıkları.

Bu sayının üslup, biçim ve hatta içerik açısından farklı sayılacak yazısını edebiyatçı Mario Levi kaleme alıyor. Mario Levi'nin mektubu, okuyan herkese...

8-11

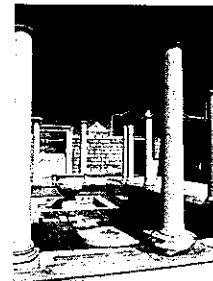
Türkiye Yahudileri nereden, nasıl ve ne zaman geldiler? 12-22

Osmanlı döneminde ve Cumhuriyet tarihi boyunca nasıl bir yaşam kurdular? 500 yıllık süreçte önemli dönüm noktaları nelerdi? Bütün bu soruların yanıtını, bu konuda kitapları ve makaleleri bulunan araştırmacı yazar Naim Güleriyüz veriyor.

İspanya'dan 1492 yılında gelen Yahudiler, kültürlerinin en önemli parçası olan kendi dillerini beraberlerinde getirdiler. "Judeo-Espanyol" olarak adlandırılan dilin özelliklerini, Boğaziçi Üniversitesi'nden Karen Gerson Şarhon aktarıyor. 24-25

Sefarad mutfağı sadece bir yemek yeme veya pişirme özelliğini taşıyor. 26-28

Aynı zamanda geleneklerinden dolayı bir törene de dönüşüyor. Yemek yazarı Viki Koronya, mutfağın özelliklerini, yemek tarifleri vererek açıklıyor.

Yönetim:

TÜSİAD: Meşrutiyet Caddesi 74, Tepebaşı 80050, İSTANBUL Tel: (0212) 249 54 48-249 07 23

• TÜSİAD Adına Sahibi: Tuncay Özilhan

• Genel Yayın Yönetmeni ve Sorumlu Müdür: Haluk Tükel • Genel Yayın Yönetmeni Yardımcısı: Gül Türein

• Yayın Kurulu: Tuncay Özilhan, Sinan Tara, Haluk Tükel, Necla Zarakol, Gül Türein

Görüş: TÜSİAD'ın iki ayda bir çıkan yayın organıdır. Görüş'te yayınlanan tüm yazılar, açıkça yazı metninde belirtilmedikçe kuruluşun resmi görüşünü yansıtmaz. İmzalı yazılarda belirtilen görüşler sadece sözkonusu yazarların düşüncelerini ifade eder.

- 30-35 Türkiye Yahudi Cemaati Müşaviri Silvyo Ovadya'nın, Osmanlı ve Cumhuriyet'te basın ve basın faaliyetlerini aktardığı yazısında, Yahudiler'in bu alanda ne kadar ısrarlı ve başarılı olduklarının da altı çizilmiş oluyor.
- 38-41 Selçuk Üniversitesi Öğretim Üyesi Dr. Hatice Doğan, Yahudiliğin sosyal hayatı içinde çok önemli bir yer tutan hahambaşılık kurumunun, Osmanlı'dan bugüne izlediği sürecin ana hatlarını çiziyor.
- 42-43 İsrail, Yahudi ve Türk ezgilerinin ortaklığı olarak tanımlanan Sefarad müziğinin özelliklerini anlatan müzisyen S.Selim Hubeş, şarkı sözlerinden örnekler de veriyor.
- 44-51 Sayıları bugün bin civarında olan Almanya kökenli Aşkenaz Yahudileri, bazı kaynaklara göre, bu toprakların daha eskileri sayılıyor. Aşkenazlar'ın, Türkiye'deki yaşamlarının ayrıntılarına ve dünya çapında ün yapmış Aşkenaz Yahudileri'ne, Şalom Gazetesi yazarı Dr.Robert Schild makalesinde yer veriyor.
- 52-57 Bugün İsrail'de, 80 bin civarında Türkiye kökenli Yahudi yaşıyor. İsrail'deki yaşamı ve örgütlenmeyi, Türkiyeliler Birliği Derneği Yöneticisi Selim Amado yazıyor.
- 58-59 DEİK Türk-İsrail İş Konseyi Başkanı Ekrem Güvendiren, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkileri bugünü ve yarınıyla birlikte yorumluyor.
- 60-62 ABD ve diaspora Yahudileri'nin, Türkiye ile ilişkilerinde katettikleri süreci, Türkiye Yahudi Cemaati Başkan Vekili Lina Filiba dönüm noktalarıyla, ABD'deki sıcak ilişkileri ise, Amerikan Yahudi Komitesi Stratejik Etüdler Bölümü Başkanı Barry Jacobs anlatıyor.
- 63 500. Yıl Vakfı tarafından restore edilerek müzeye dönüştürülen 500. Yıl Vakfı Türk Museviler Müzesi içinde, paha biçilmez bir tarih barındırıyor. Müzeye büyük emeği geçen Naim Güleriyüz, Müze'yi anlatıyor.
- 64-72 Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yöneticisi Lorans Tanatar Baruh, yüzyıl başında İstanbul'daki gayri müslim azınlığın tekstil alanındaki faaliyetlerini, Batı ve Orta Avrupalı tekstil tüccarının topografik dağılımını vs. tablo ve grafiklerle açıklıyor.

Yayın:

- Yazı Kurulu: Necla Zarakol, Hülya Demir Görsel Yönetmen: Kayahan Karaoğlu
- Prodüksiyon: Zarakol İletişim Hizmetleri Tel: (0212) 217 29 99 (Pbx) Faks: (0212) 217 31 40 e-mail: gorus@zarakol.com.tr.
- Basım: Ege Basım Ltd.Şti. (0216) 472 84 01 Faks: (0216) 472 84 05
- Reklam ve Halkla İlişkiler: P.M. Reklamcılık Ltd.Şti. Genel Müdür: Gülbün Erduran, Genel Müdür Yardımcısı: Sevda Çoban Tel: (0212) 513 84 60-61/Faks: (0212) 513 84 63
- Abone başvuruları: ABONET Tel: (0212) 222 72 06 Faks: (0212) 222 27 10 e-mail: abonetw@abonet.net, www.abonet.net Abone Dağıtım: Aktif Dağıtım

Annus Mirabilis!*

Makroekonomik temeller açısından değerlendirildiğinde, Türkiye ekonomisinde 2002 yılından beri önemli bir iyileşme olduğu göze çarpmaktadır. Ne var ki, yaşanan iç ve dış gelişmeler nedeniyle söz konusu durum ancak Nisan 2003'ten itibaren daha belirgin hale gelmiştir. Irak savaşının beklenenden önce sona ermesi ile birlikte Türkiye ekonomisi olumlu bir konjonktüre giriş yapmış; hükümetin mali disiplini uygulamadaki kararlılığı ve IMF ile 5. gözden geçirmenin tamamlanması ile birlikte de yakalanan bu olumlu hava devam etmiştir. Bu gelişmelere paralel olarak, piyasanın ekonomiye bakış açısı güçlenmiş, kredi derecelendirme kuruluşları Türkiye'nin kredi notunu yükseltmiş ve yabancı yatırımcılar yeniden Türk mali piyasalarına yönelmişlerdir. Bununla birlikte, AB üyeliği yolundaki gelişmeler, IMF kredilerinin geri ödeme takviminin yeniden düzenlenmesi ve son olarak da ABD ile yapılan 8.5 milyar dolarlık kredi anlaşması nedeniyle beklentilerde önemli bir ilerleme yaşanmıştır.

Mevcut dönemde, güçlü ihracat performansı ile desteklenen bir büyüme söz konusudur. İkinci çeyrek itibariyle GSMH artışı %3.7 olarak gerçekleşmiş ve sanayi, ticaret ve ulaştırma-haberleşme kesimleri büyümenin itici gücü olmayı sürdürmüşlerdir. Talep tarafında ise, uzun süredir ertelenen dayanıklı tüketim mali harcamalarında bir miktar canlanma yaşandığı görülmektedir. Bununla birlikte, kapasite kullanım oranlarının teknik sınırlarına yaklaşmasının da etkisiyle makine teçhizat yatırımlarında ciddi artış yaşanmıştır. İlk altı aya ilişkin iç talep rakamları işsizlik rakamları ve düşük reel ücretler ile birlikte değerlendirildiğinde, ekonomide aşırı bir ısınmanın söz konusu olmadığı görülmektedir. Ayrıca, Temmuz-Eylül döneminde TL'nin değerlenmeye devam etmesi, enflasyondaki düşüşü ve borç dinamiklerini destekleyici bir etki yaratmıştır. Ağustos ayında TEFE %0.2 düşerken, TÜFE %0.2 oranında artmış ve yıllık artışlar ise sırasıyla, %22.7 ve %24.9 olarak gerçekleşmiştir.

2003 yılının ilk yedi ayında reel kurun %15 civarında değerlendirilmesine karşın ihracat performansındaki artış devam etmektedir. Söz konusu gelişme temel olarak, imalat sanayinde verimliliğin yükselmesine, girdi maliyetlerinin düşmesine ve dış ticaret hadlerinin iyileşmesine bağlıdır. Anılan dönemde, ihracat ve ithalat rakamları geçen yılın aynı dönemine kıyasla sırasıyla %30.7 ve %33.7 oranında artarak 25.5 milyar dolar ve 36.6 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. İthalatın ihracata oranla daha fazla artması sonucunda dış ticaret dengesinde bozulma yaşanmıştır. Ancak, ithalat artışının temel olarak ara mali ithalatındaki artıştan kaynaklanması ve dolayısıyla da üretime (özellikle ihracatçı kesimler) yönelik olması nedeniyle

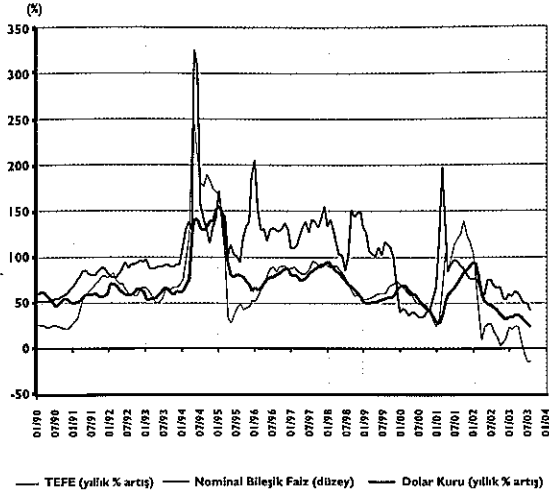
le bu bozulma ciddi bir tehlike yaratmamaktadır. Bununla birlikte, ekonominin henüz potansiyel çıktı seviyesine ulaşmamış olması nedeniyle talep tarafından gelebilecek baskıların ciddi bir etkide bulunması beklenmemektedir.

Temel makroekonomik göstergelerdeki olumlu gelişmeler büyüme trendinin devam ederek yıl sonu büyüme hedefinin aşılabacağına ve enflasyon hedefinin de rahatlıkla tutturulacağına ilişkin beklentileri güçlendirmektedir. Tüm bu olumlu gelişmelere karşın, reel faizler hala yüksek seviyesini korumakta ve bu durum ekonomik temellerle uyumsuzdur. Bunların yanı sıra, TL'deki reel değerlenme, cari işlemler açığı ve faiz dışı fazla konularında yaşanan gelişmeler önümüzdeki dönemde bir takım endişelere yol açabilecektir. Her ne kadar, TL'deki reel değerlenmenin etkisinin verimlilik artışıyla giderilebildiği belirtilmiş olsa da, önümüzdeki dönemde nominal döviz kurunun enflasyondaki süreci takip edeceği ve bir miktar artış göstereceği beklenmektedir. Cari işlemler açığının ise, temel olarak üretim artışından kaynaklanması nedeniyle finansmanı konusunda herhangi bir sorun yaşanacağı düşünülmektedir. Net hata ve noksan kaleminin yılın ilk yarısında 1.3 milyar dolara ulaşmış olması, portföy yatırımlarının artması ve Eurobond ihracının artması açığın finansmanını kolaylaştıran başlıca etmenlerdir. Bunların yanı sıra, turizm gelirlerinde görülen toparlanma ve yılın geri kalanında serbest bırakılacak olan IMF kredisi de açığın finansmanına yönelik olumlu beklentilerdir. Faiz dışı fazlanın yıl sonu hedefinin altında kalacağı öngörülmekle birlikte, söz konusu nispeten küçük sapmanın -yapısal reformlarla mali çerçevenin güçlendirilmesine yönelik çabalar sürdürüldüğü sürece- gözden geçirmelerde ciddi bir sorun yaratmayacağı düşünülmektedir.

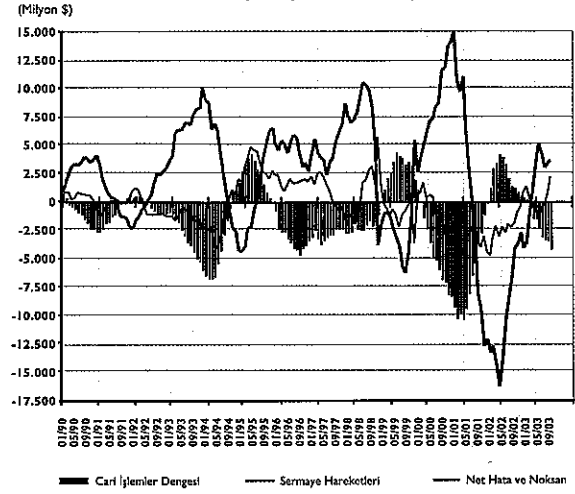
Yılın geri kalanında, Türkiye ekonomisi açısından önemli fırsatlar bulunmakla birlikte, önümüzdeki dönemde IMF ile gerçekleştirilecek olan 6. gözden geçirme ve AB Komisyonu'nca yayımlanacak ilerleme raporu kritik önem taşımaktadır. Temel makroekonomik göstergelerdeki Nisan ayından bu yana gözlenen olumlu gelişmelerin ve bu gelişmelere paralel olarak güçlenen beklentilerin devamı açısından bu iki gündem maddesi temel belirleyici olacaktır. IMF borçlarının yeniden yapılandırılması, beşinci gözden geçirmenin tamamlanması ve 8.5 milyar dolarlık Amerikan borç paketinin imzalanmasıyla pekişen olumlu süreç, 6. gözden geçirmenin zamanında tamamlanması ve AB Komisyonu değerlendirmesinden olumlu bir sonuç çıkması durumunda, piyasalar üzerinde katalizör etkisi yaratabilecektir.

*Mucizevi Yıl

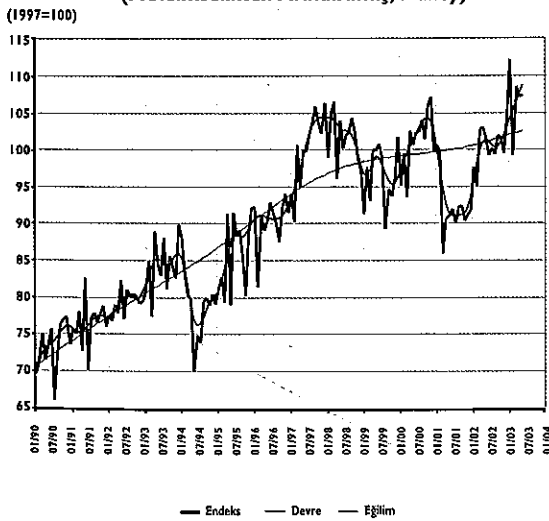
ENFLASYON, NOMİNAL FAİZ ORANLARI VE DOLAR KURU

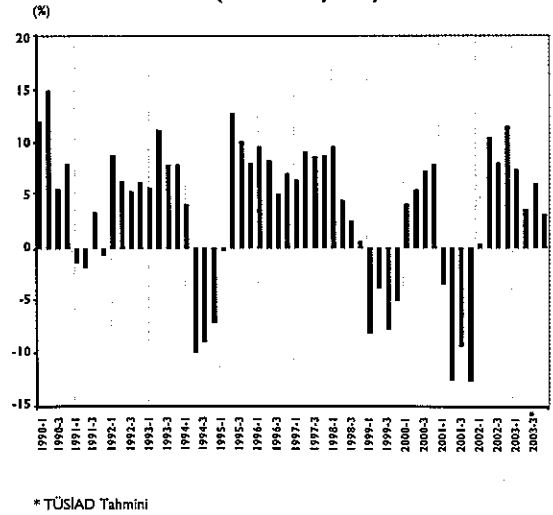
ÖDEMELER DENGESİ (12 Aylık Kümülatif)

SANAYİ ÜRETİM ENDEKSİ (Mevsimsellikten Arındırılmış, Düzey)

GSMH (Yıllık % Büyüme)

Kaynak: DİE

G Ö R Ü Ş
TÜSİAD Berlin Ofisi

Almanya'dan Türkiye'ye bir işbirliği ve bilgi penceresi

Tuncay Özilhan

TÜSİAD'ın Almanya ofisi, 2 Eylül 2003 tarihinde, Berlin'de, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ve Almanya İçişleri Bakanı Otto Schily'nin de katıldığı bir törenle açıldı.

Cumhuriyet'in ilk kuşaklarından pek çok değerli ismin eğitimini aldığı Berlin, bizim açımızdan hem tarih içinde hem de gelecekte çok önemli bir kent. Türkiye'nin en önemli ticaret, yatırım ve turizm partneri olan Almanya'nın başkenti. Sayıları giderek artan Türk kökenli Alman vatandaşlarının yeni devletlerinin merkezi. Şekillenmekte olan yeni Avrupa'nın hem siyasi hem ekonomik açıdan en önde gelen merkezlerinden birisi belki de birincisi. Almanya'nın 21. yüzyıla dönük dinamik ve yenilikçi yüzüyle köklü tarihsel geçmişinin sentezi olan bu kent, artık aynı zamanda bir dünya başkenti.

Türkiye de 21. yüzyılın tanımlanmasına ve şekillenmesine katkıda bulunacak bir ülke olduğu için TÜSİAD, Berlin'de bir büro açmayı istedi. Dr. Mehpare Bozyiğit Kirschmann'ın yönetiminde, bu büronun iki ülkenin ekonomik ilişkilerinin derinleşmesine katkıda bulunacağına eminiz. Ancak bunun ötesinde büromuz, Türkiye'nin kendisine tarihsel hedef diye belirlediği AB üyeliği yönündeki gelişmeleri etkileme çabası içinde olacak.

Geçtiğimiz on yıl içinde TÜSİAD AB üyeliğinin Türkiye'deki en önde gelen savunucusu oldu. Bu amaca yönelik olarak yaptığımız çalışmalar, söylediğimiz sözler çok yankı yaptı. Yayınlarımızda yapılan öneriler, tartışmaya açtığımız fikirler, savunduğumuz değerler ve dile getirdiğimiz talepler yüzünden çok kınandık. Yılmadık,

doğru bildiğimiz yolda yürümeye devam ettik.

Türkiye'nin dünyaya açık şirketlerinin, girişimcilerinin, aydınlarının, sivil toplumunun hafife alınamayacak güçler olduğunu özellikle son iki yıl içinde kanıtlama fırsatı bulduk. Artık kimsenin, Türkiye'de demokratik dinamikler cılızdır ya da yoktur diyemeyeceği bir toplumsal katılım siciline sahibiz. AKP'nin Meclis'te büyük bir çoğunluğa sahip olması, kurduğu hükümetlerin toplumun sesine kulak vererek AB sürecini sahiplenmesi de Türkiye açısından ciddi bir şanstır.

Geçen bir buçuk yıl boyunca birbiri ardına geçirdiği uyum paketleriyle Türkiye Büyük Millet Meclisi de demokratikleşmenin hızlandırılması konusundaki kararlılığını gösterdi. Son iki buçuk yıldır da zorlu bir ekonomik yeniden yapılanma çerçevesinde Türkiye ekonomisi istikrara kavuşmaya başladı. Bu reformlar Türkiye'de yalnızca kanunların değişmesiyle sınırlı kalmayacak. Bir zihniyet devrimini ve yeni bir siyasi yapılanmayı da beraberinde getirecek. Özellikle son iki demokratik reform paketinin Meclis'ten geçmesiyle, Türkiye'de siyasi yapının temel özellikleri değişmiştir.

Kopenhag siyasi kistaslarına geniş ölçüde uyan bir mevzuat ortamı artık mevcuttur. Hepsinden önemlisi, reformların hayata geçirilmesi konusunda ciddi bir kararlılık gözlemliyoruz. Bir bakıma TÜSİAD'ın bugüne dek savunduğu her şey gerçekleşti. Ancak bizim işimiz bitmedi. Reformların kağıt üzerinde kalmaması, uygulamaya yeni zihniyetin yansımaları için gerektiğinde uyarılarımızı yapacağız. Programın sahiplerinden birisi olduğumuzu unutmayacağız, sivil toplum olarak sü-

reci denetleyeceğiz. Daha da önemlisi artık AB'ye dönerek bazı soruları sormamız, bazı konuları daha açıkça konuşmamız gerektiğine inanıyoruz ve bunu yapmaya kararlıyız.

Türkiye'de toplumun ve siyasi sınıfın ezici bir çoğunluğu, AB üyeliğini istemektedir. Bir bütün olarak Türkiye bu konudaki iradesini ortaya koymuş, kararlılığını sergilemiştir. Türkiye'nin son elli yıllık tarihi Müslüman bir ülkede liberal demokrasinin kurumlarının işleyemeyeceği önyargısını yanlış çıkarmıştır. AB değerleri kamuoyunca derinden benimsenmektedir. Türk toplumu uzun vadeli çıkarlarının da AB üyeliğinde olduğuna inanmış, bu konuda önüne çıkarılan karşı görüş ve iddialara itibar etmemiştir. AB-Türkiye ilişkisinde Türkiye'nin yaklaşımı, seçimi, hedefi berraktır.

40 yıllık ortaklık ilişkisi içinde olduğu bir ülkeye karşı AB'nin de artık açık bir şekilde niyetini ortaya koymasını bekliyoruz. 2003 yılı Aralık ayında toplanacak olan Avrupa Konseyi Zirvesi'nin bu bakımdan bulunmaz bir fırsat sunduğunu düşünüyoruz. Kopenhag kistaslarının yerine getirilmesinden sonra Türkiye'nin önüne yeni, suni engeller çıkarılmayacağına inanmak istiyoruz. Avrupa'nın çok kültürlülüğe bağlılığının Türkiye sınavını başarıyla vereceğini umuyoruz. 21. yüzyılda Türk toplumunun inancının AB ülkelerindeki inançtan farklılığının yazılı olmayan bir red gerekçesi haline gelmeyeceğinden emin olmak istiyoruz.

Türkiye tarihsel olarak Avrupa'nın bir parçasıdır. Avrupa uygarlığının temelindeki eserleri yaratan şahsiyetlerin pek çoğu Anadolu'dan çıkmıştır. 11 Eylül sonrasınca da laik ve demokratik yapısıyla bir 'uygarlıklar çatışması' cinnetine önlenmesine en çok katkıda bulunabilecek ülkedir. Hele AB üyesi kimliğini taşıyorsa.

Bu gerçeği en iyi görebilecek toplumun da Alman toplumu olduğuna inanıyoruz. 40 yıl önce başlayan bir serüvenin sonunda Türk-Almanlar ya da Alman-Türkler bu ülkenin bir gerçeği haline geldiler. Giderek ülke ekonomisine, kültürüne, siyasetine yaptıkları katkılar artıyor. Bunun önümüzdeki dönemde daha ileri boyutlara gideceğine de inanıyoruz. Öyleyse başta Almanya olmak üzere AB ülkeleri içinde Türkiye meselesinin rasyonel bir şekilde tartışılmasının zamanı gelmiş de geçmektedir. Geçen yılki Kopenhag zirvesinde söz ve

rildiği gibi AB, siyasi kistasları tamamlamış bir Türkiye ile 2005 başında müzakerelere başlayacaksa üyelik, on yıllık bir sürenin sonundadır.

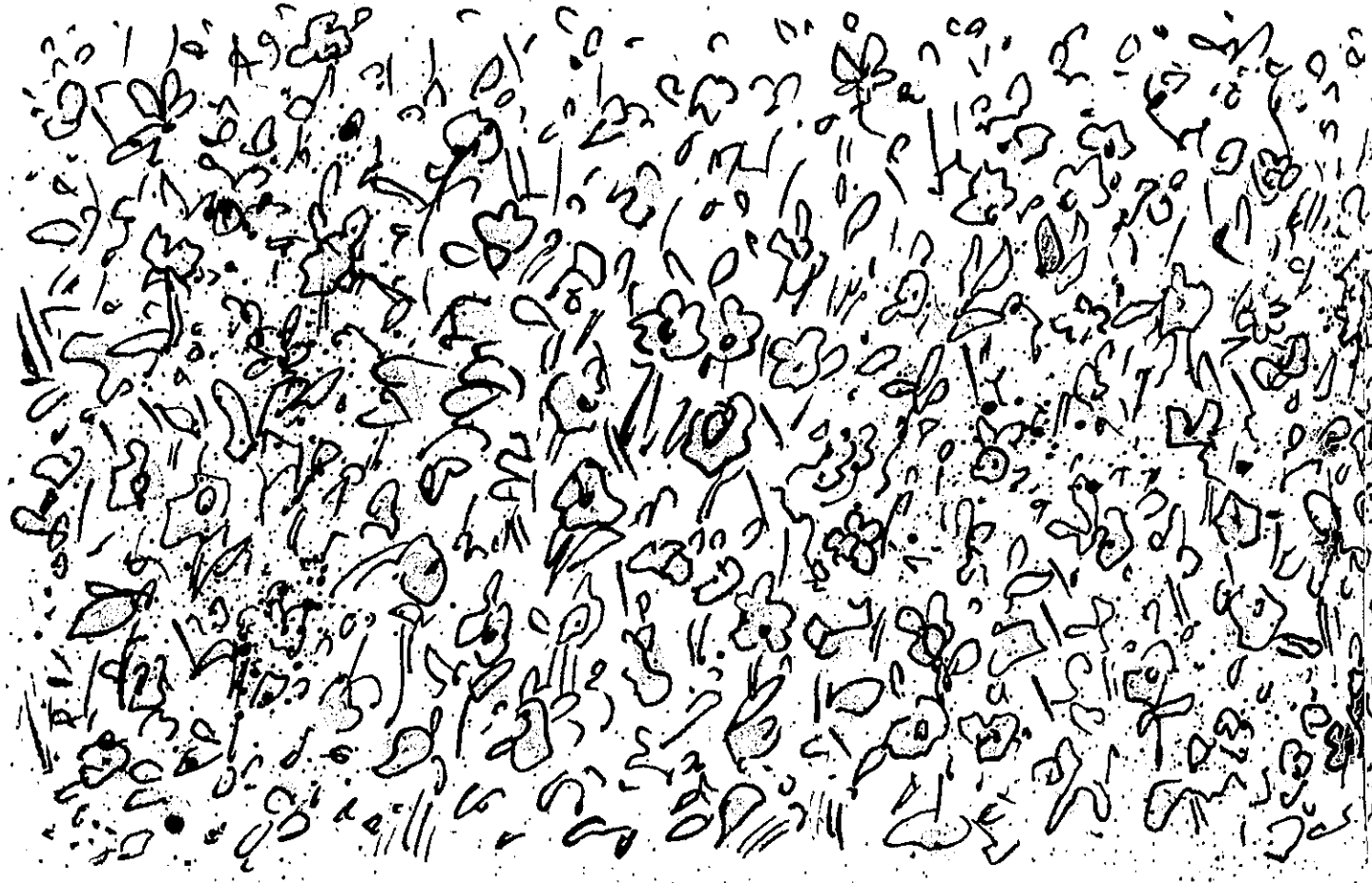
Sorulması gereken temel soru şudur: "Türkiye'nin, tam üyeliğinin gerçekleşeceği önümüzdeki on yıl içinde Avrupa'nın evrensel idealleri, siyasi istikrarı ve küresel ekonomik gücüne katkıları neler olacaktır?"

Bu tartışmayı demagojiden ve dezenformasyondan uzak, alabildiğince rasyonel ve uzak görüşlü bir yaklaşımla gerçekleştirmek hepimizin tarihsel sorumluluğudur. Öncelikle nüfus ölçüsü üzerinden yapılan spekülasyonların kesilmesi gerektiğine inanıyoruz. Türkiye nüfusu 2030 yılında 80-85 milyonu yani bugünkü Almanya seviyesini bulacak, bu noktadan sonra nüfus artışı duracaktır. Buna bağlı olarak öne sürülen göç konusu da rasyonel ve bilimsel temele dayandırılmadan yalnızca korkutma amacıyla gündemde tutulmaktadır. Tüm projeksiyonlar AB ile müzakerelere başlamış bir Türkiye'nin, hızlanan ekonomik kalkınması ve artan siyasi istikrarı ile göç veren değil alan bir ülke konumuna geleceğini göstermektedir. UNICE'de birlikte çalıştığımız tüm dostlarımız, bize, Türkiye'nin Avrupa'nın gelecekteki büyüme motoru olduğunu söylüyorlar. Kısacası AB'nin Türkiye'yi daha bütüncül, uzun vadeye yayılmış, siyasal ve ekonomik anlamda stratejik bir perspektifle değerlendirmesi doğru olacaktır.

Uzun vadeli karşılıklı yarar getirecek bir ilişkinin kısa vadeli siyasi mülahazalara ve korkulara feda edilmesi, iki tarafın da çıkarlarına aykırıdır. AB'nin vereceği kararlarda ve Türkiye'ye yaklaşımının berraklaşmasında Almanya'nın belirleyici bir rol oynayacağına şüphemiz yok. Bu nedenle Alman kamuoyunun ve siyasi seçkinlerinin, işadamları ve sendikalarının Türkiye hakkında iyi ve doğru bilgilendirilmelerini önemsiyoruz.

Ortadoğu'da çok derin bir siyasal ve toplumsal deprem yaşanıyor. Kafkaslar dramatik bir dönüşümün eşliğinde. Atlantik ittifakı dünyanın düzeninin temel ilkeleri konusunda ciddi bir anlaşmazlık içinde. Hal böyle iken, Türkiye ve Almanya'nın ve AB'nin ortak pek çok çıkarları olduğuna inanıyoruz. Berlin'de açtığımız ofisin, bu amaçlara hizmet edeceğini umuyoruz. Berlin'deki büromuz, Almanya'dan Türkiye'ye bir işbirliği ve bilgi penceresi görevini üstlenecektir.

'Çoğunluk'tan bir do

Mario Levi

Sana bu mektubu yıllar, çok uzun yıllar önce yazmak istedim... O yıllar, sesimi yeterince duyuramadığım yıllardı. O yıllar, benim için başka yıllardı. O yıllar, belki de hepimiz için başka yıllardı... O yıllarda birbirini gereğince göremeyen, kendi duvarlarının ardına sığınmayı seçmiş o kadar çok insandık ki... Ben, tutkuyla bağlandığım şehrimi, o yıllarda öyle

de yaşamıştım. Ya sen?.. Sen o duvarları yaşamış mıydın, hissetmiş miydin?.. O duvarlara sen de dokunmuş muydun?.. Bu soruların yanıtını hâlâ veremiyorum. Sen bütün bunların farkında bile değildin belki... Sen belki... Belki benim nerede, neler hissettiğimi bile bilmiyordun... Beni, benim gibilerini duymuştun, dahası, benim gibilerinden arkadaşların bile

sta mektup

olmuştu belki. Aynı okul sıralarını, aynı mahalleyi, aynı apartmanı, aynı dili paylaştığın arkadaşların... Aynı dili ve dil duygusunu paylaştığın arkadaşların... Bu gerçek o kadar önemliydi ki, benim için o kadar değerli ve derin anlamlıydı ki... Bu duygu ikliminden, yılların akışında, kendime bir ülke, hiçbir zaman yıkamayacağım bir ülke inşa ettim ben, biliyor musun?.. Sokaklarıyla, girdiğim, giremediğim evleriyle, deniziyle, yemekleriyle, hüzünleriyle, umutlarıyla, öldürdüklerim ve doğurduklarım, gidişlerim ve dönüşlerimle, aşık olduğum kadınlarıyla, sınırları çok uzatmış bir yerlere kadar uzanan bir ülke... Derinlerimde, çok derinlerimde dünyanın her yerine, başka ülkelere taşıdığım, evim bildiğim, en önemlisi, kendimi var ettiğim bir ülke... Bunu başka yerlerde de söyledim. Beni duydun mu bilmiyorum ama, inan çok söyledim. Söylemesine söyledim de, böyle bir yere varıncaya kadar, hangi 'dilsizliği' yaşadığımı biliyor musun?.. Yıllar boyunca neleri anlatmaya, neden korktuğumu biliyor musun?... Biliyor musun?... Neleri anlatamadığımı, sakladığımı, gizlediklerimin nereye kadar uzandığını biliyor musun?.. Kendimi var ettiğim bu dile tutkuyla bağlanırken, bir başka anadilimin yok oluşunu, büyük bir denizin altında kahr-casına yok oluşunu da seyretmek zorunda kaldığımı, bu dili yeterince yaşayamamanın bana nasıl acı verdiğini, bu dille yaşayan an-

Ebrunun gerçek ebru olması için, renklerin hem kimliklerini ve benliklerini yitirmeden, hem de kendilerinden bir şeyleri başka renklere vererek birbirlerine karışması gerekiyor... İşte buradan, tam da buradan yola çıkarak, tüm farklılıkları, özellikle farklı oldukları için taşınmalıyız, taşınmayı daha iyi öğrenmeliyiz.

neannemin, babaannemin sokaktaki konuşmalarından nasıl da utanç duymak zorunda kaldığımı biliyor musun?.. Mahalledeki arkadaşlarımdan kaçardım adeta o zamanlarda. Onların, anneannemle babaannemin yanında durmak istemezdim. Sizin yanınızda durmak isterdim, sizden biri olmak isterdim daha çok... Farklı olmak zordu çünkü, farklılığı taşımak zordu... Kötü bir oyun mu vardı ortada, ben mi bu oyunu bu kadar kötü görmüştüm? Bilmiyorum, hâlâ bilemiyorum...

Beni farklılığım ile kabul etmeyi bilen, zamanla çok daha iyi kabul etmiş, çok, hem de çok insanım da oldu bugüne dek. Tüm duygularım ve benliğimle bağlandığım bu coğrafyaydı hayatımda, en iyi dostlarım, beni bu farklılığım ile kabul etmeyi bilenlerden çıktı üstelik. Gerçek dostlarım da, aşık olduğum kadınlar da duvarın öteki tarafındaydı... Şimdi, bu söylediklerim karşısında bana içerleyeceksin belki. Duvar var mıydı ki, bu duvarı da nereden çıkarıyorsun diyeceksin. Haklısın, görünürde hiçbir duvar yoktu, görünürde hiç kimse, hiç kimseye bir duvar örmemişti. Dahası, kendini uygar göstermeye çalışan ülkelerdekinden çok daha insani bir tarih bile yazdık burada. Yüzyıllar süresince aynı kaderleri, felaketleri, umutları, sevinçleri, korkuları ve depremleri paylaştık, aynı savaşlara gittik, aynı savaşlardan döndük veya dönedik... Sorun neredeydi öyleyse?.. Bunu anlatmak zordu, hem de çok zordu. Kendimi

beşyüz yıldır bu şehrin insanı olarak gördüğümü ve bunu sık sık söylemekten garip bir gurur duyduğumu hatırladığımda daha da zordu. Zordu, çünkü kim ne derse desin, o farklılık vardı işte. O farklılığı kim ne derse desin, hissetmişim ben. Anneannem yüzünden hissetmişim, babaannem yüzünden hissetmişim, adım yüzünden hissetmişim. Hissetmiş, ya da hiç istemediğim halde hissetmek zorunda bırakılmışım. Hiç istemediğim halde, duyuyor musun?.. Burası, tam da burası önemli işte. Burası benim için de, senin için de, hepimiz için de çok, çok önemli. Paylaştığımız bu dil için önemli, bu duygu için, sınırlarımız için, geleceğe bırakacağımız uygarlık için, kısacası bizi biz yapacak her değer için önemli. Ben bu dil kimliğimizin, farklılıklarımızdan kaynaklanan duygularımızı da taşımasının bizim talihimiz olduğuna inanıyorum biliyor musun? Ben şimdi bu dile, 'yazı'mın diline, senden farklı bir biçimde, aynı zamanda 'dışarıdan' bakabildiğim için de kendimi çok talihli görüyorum.

Birçok insana, bu farklılıkları göremedikleri ve taşıyamadıkları için acıyorum artık. Onlar için üzülüyorum. Sadece farklılıkları taşıyamadıkları için değil, sadece kendilerine bir türlü güven duymayı öğrenemedikleri, kendilerini kendilerinden kurtaramadıkları, farklılıkları bir tehdit gibi aldıkları, yaşadıkları için de değil, bu 'özel'liğimizi göremedikleri için üzülüyorum...

Zordu, çünkü kim ne derse desin, o farklılık vardı işte. O farklılığı kim ne derse desin, hissetmişim ben. Anneannem yüzünden hissetmişim, babaannem yüzünden hissetmişim, adım yüzünden hissetmişim. Hissetmiş, ya da hiç istemediğim halde hissetmek zorunda bırakılmışım... Hiç istemediğim halde, duyuyor musun?

Ben buradayım oysa. Ben hep buradaydım. Üstelik buralıyım diyen birçok insandan çok daha önce buradaydım. Şimdi... Şimdi daha çok buralıyım üstelik. Daha çok buralı... Anlatabiliyorum çünkü artık. Kendimi daha çok duyurabiliyorum. Beni duymaya hazır insanlarla yaşadığımı daha iyi görüyorum. Onlara, hayatımı daha anlamlı kılmama yardım ettikleri için bir gönül borcum var. Yaşamak, yaşadığımı hissetmek biraz da burada gizli biliyor musun? Anlatmak, anlatarak yaşamak... Anlatarak hayatta kalmak... Şehrazat neden anlatmıştı?.. Anla artık...

Bir suçluluk duyuyor musun?.. Hayır duyma... Duymanı istemem, gerçekten istemem. Seni yargılamıyorum zaten. Buna hakkım yok, biliyorum. İnsan ilişkilerinde suçlu ya da suçsuz yoktur çünkü. Yanlış ya da doğru da yoktur, haklı ya da haksız da... İnsan ilişkilerinde sadece insan ilişkileri vardır... Sadece insan ilişkileri... Tarihlerimizle... Birilerinden getirdiğimiz duygularımızla... İçimizdekilerle... İnsan ilişkileri... Taşıyabildiğimizce... Kendimizi ortaya koyabildiğimizce... Kendimizi birbirimizde yaşayabildiğimizce... Ben artık bu yolda gidiyorum. Benim bir hikâyem vardı... Benim hâlâ bir hikâyem var... Bizim işte böyle hikâyelerle yazılası bir hikâyemiz var... Sesimi daha iyi duyuyor musun şimdi?.. Gerçekten duyduğunu söyleyebiliyor musun?..

İçimizdeki surları ancak böyle yıkabileceğiz... Bunun için bir uğraş vermeliyiz ama... Büyüktük, zorlu bir uğraş... Farklılıklarımızla kendimizi var edebilmek için, şimdi ve buradayı, kendi şimdimizi ve buradımızı taşımaya bilmek de bizim kaderimiz... Tutkuyla bağlandığım şehrimin denizini boşuna sevmedim ben. Boğaz'ı bir ana rahmi gibi görmeyi de boşuna sevmedim. O su, bizim her şeyimizdi, Doğumumuzdu, ölümümüzdü... Birbirimize doğuşumuzdu, birbirimizde oluşumuzdu...

Bu şehrin martılarını, çayını, köpüklü kah-

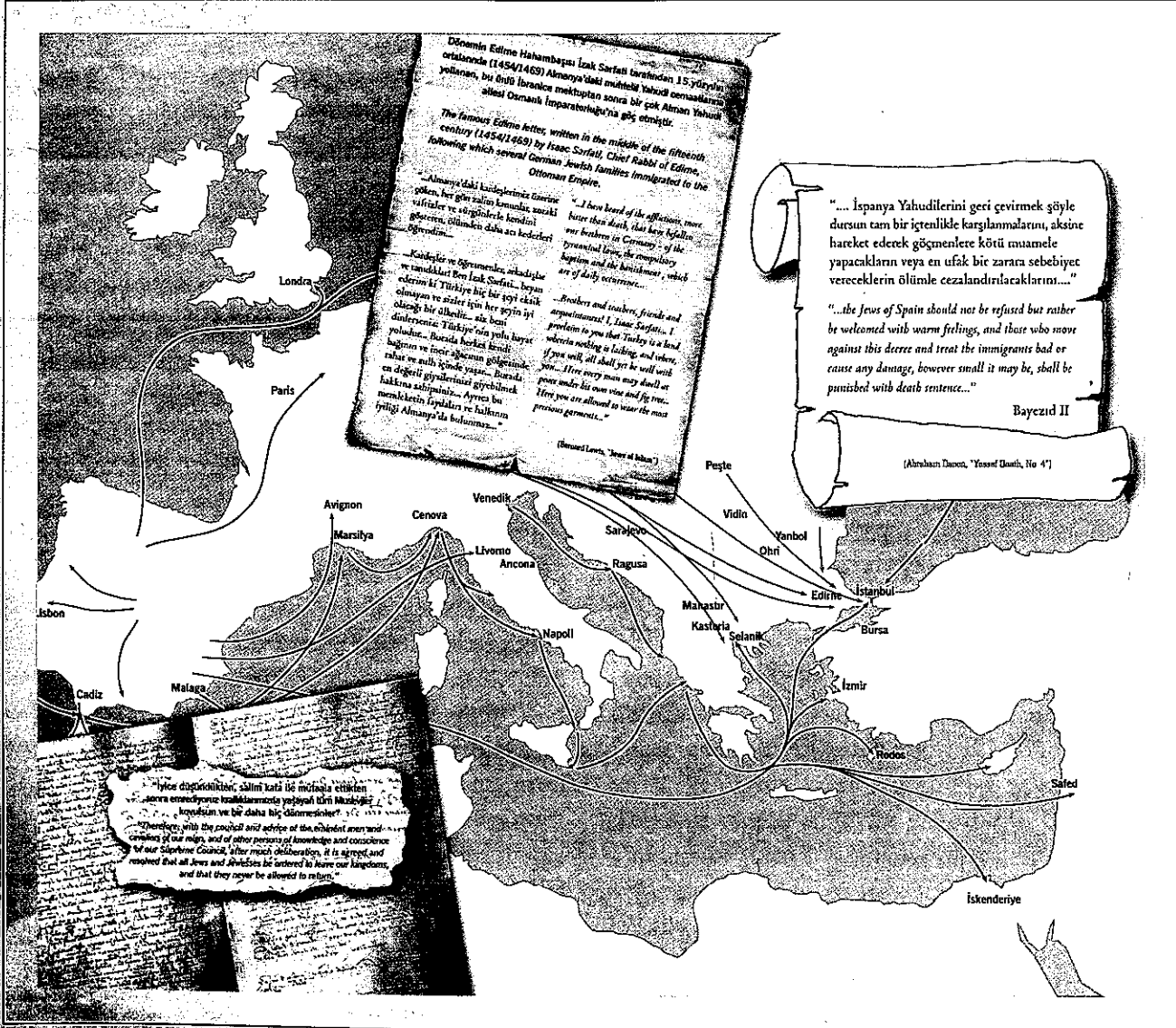
vesini, simidini, balığını, gizli sokaklarını, zamanı direnen evlerini, sokak köpeklerini, kiliselerden gelen titrek çan seslerini, sabah ezanını, havra kokusunu, meyhanelerini ve kerhanelerini, sen de benim gibi, hem bir 'yerli' hem de bir 'yabancı' gibi sevebildin mi?.. Bu şehrin dillerini, iç seslerini, korkularını ve tedirginliklerini sen de içinde hissettin mi?.. Beni Boğaz'ın herhangi bir kıyısında, o sokakların veya çarşıların birinde, bir hikâyenin ardına düşmüşken her an bulabilirsin. Babaannem de anneannem de yenemedikleri kırıncılıkları ve yabancılıklarıyla ayrıldılar dünyamızdan. Tarih böyle istemişti... Herkes yaşamak zorunda kaldığı duvarın dibinde ölüyordu... Herkes... Herkes kendi zırhının içinde ölüyordu... Ben bu duvarı yıkmak için de, bu zırhı kırmak için de bir savaş verdim. Hâlâ da veriyorum. Geriye dönüşüm yok, savaşın ortasındayım artık. Çünkü bu savaş, öncelikle benim savaşım, benim kendimle savaşım... Ben anlatmaya devam edeceğim... Bu duvarı daha çok anlamak ve anlatmak için burada duracağım, o adalar için, adalarımız için duracağım... Daha yaşanılabilir bir iklim için duracağım... Tarih öğretiyor... Ebrunun gerçek ebru olması için, renklerin hem kimliklerini ve benliklerini yitirmeden, hem de kendilerinden bir şeyleri başka renklere vererek birbirlerine karışması gerekiyor... İşte buradan, tam da buradan yola çıkarak, tüm farklılıkları, özellikle farklı oldukları için taşımamız, taşımaya daha iyi öğrenmeliyiz. Dillerimizin ve dilsizliklerimizin tarihinde, tüm kaybolanlara ve bir daha dönemeyeceklerine rağmen, hâlâ çok sıcak bir dokunuş yaşıyor, soluk alıp veriyor... Bu dokunuşu sen de hissedebiliyor musun?..

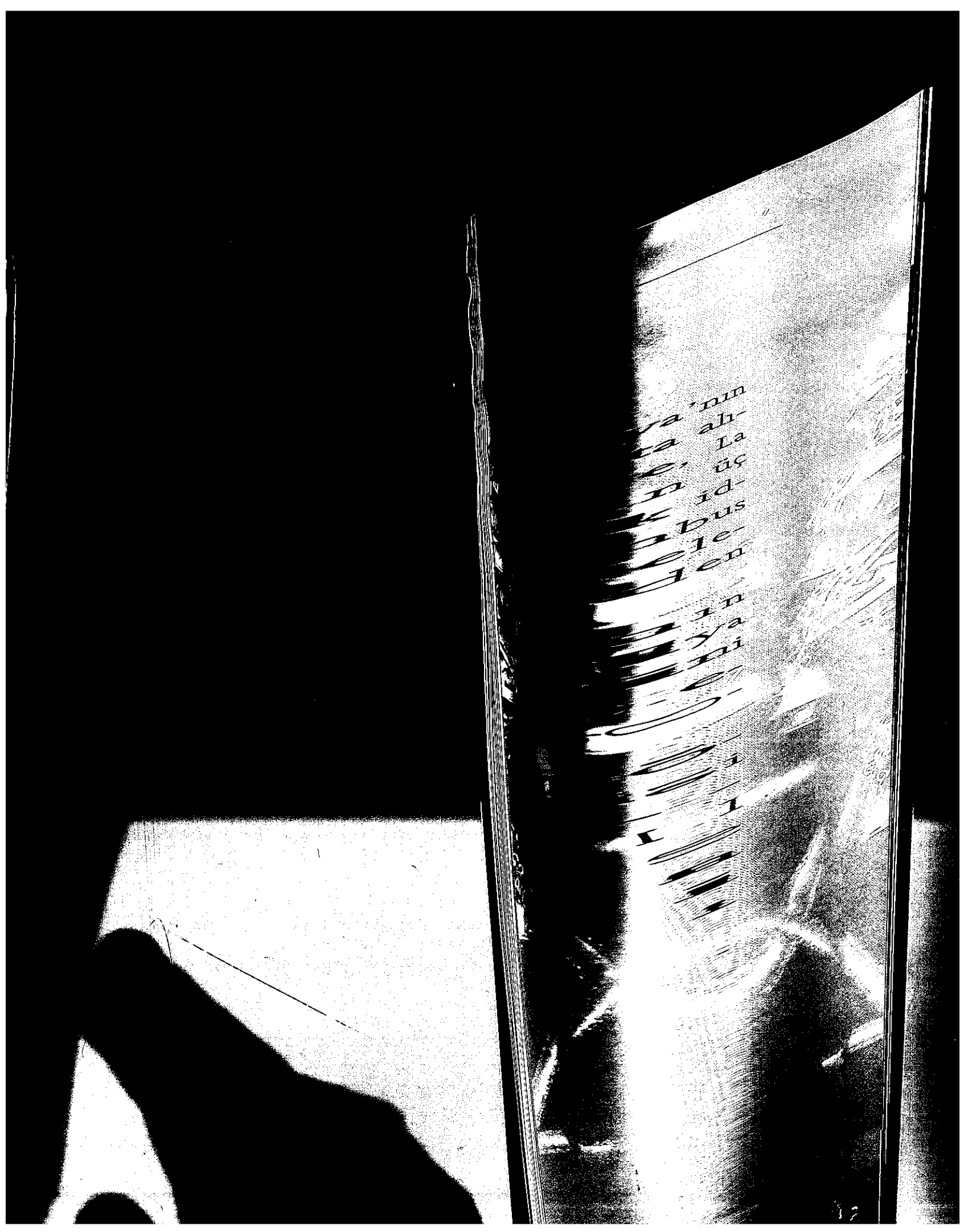
Mario Levi
Yazar

İBER'DEN GÜNÜMÜZE TÜRK YAHUDİLERİ'NİN 500 YILLIK YOLCULUĞU

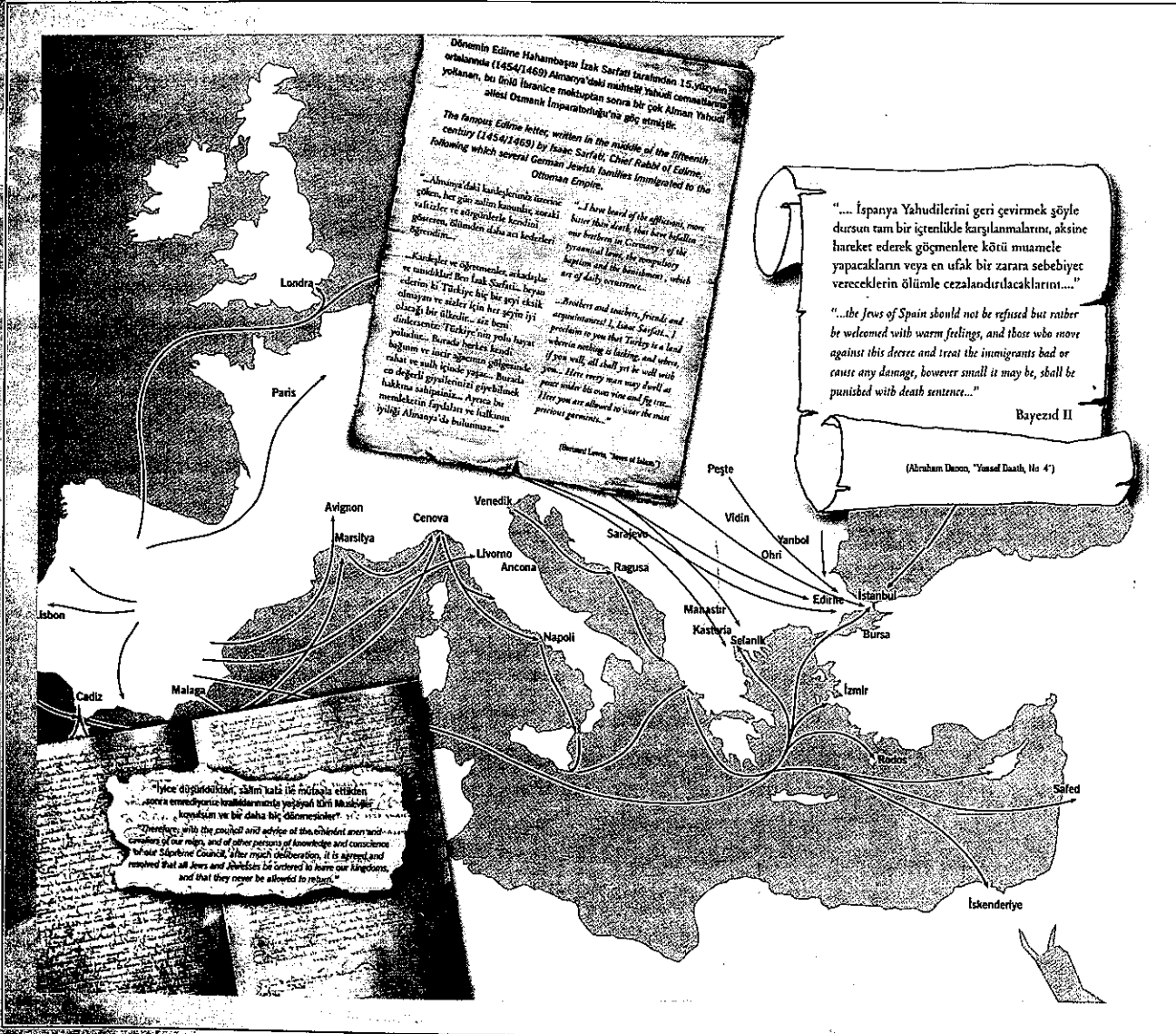
Naim Güleriyüz

İBER'DEN GÜNÜMÜZE TÜRK YAHUDİLERİ'NİN 500 YILLIK YOLCULUĞU

Naim Güleriyüz

4 Mart 1992 Perşembe günü Neve Şalom Sinagogu⁽¹⁾ tarihi günlerinden birini yaşadı. Sıkı güvenlik tedbirleri ile korunmaya alınmış bu ibadethaneyi dolduran devlet ricali, yerel yöneticiler, değişik din ve misyon temsilcileri ve kalabalık bir halk topluluğu huzurunda Türkiye Hahambaşısı Rav David Asseo⁽²⁾ günlük mutat duaların yanında özgün bir “şükran duası” okuyordu “...Biz Musevi toplumu İspanya’dan Sultan II. Bayazıd zamanında atalarımızın Türk topraklarına gelişlerinin 500. yılına erişmemizin sevincini Ulu Tanrı’ya coşku dolu bir kalple şükrederek izhar etmekteyiz. Sultan II. Bayazıd’ın ve onu takip eden Osmanlı hükümdarlarının ve daha sonra Türkiye Cumhuriyeti yönetiminde din ve vicdan hürriyeti içinde dinlerini, örf ve adetlerini sürdüren Musevi kardeşlerimize gösterilen anlayış için Türk ulusuna şükranlarımızı arz etmek istiyor ve ilahilerle ulu Tanrımıza can-ı yürekten şükrediyoruz....” Daha sonra kürsüye gelen bu satırların yazarı da, kutlamanın anlamı ve önemini aşağıdaki sözlerle özetliyordu: “...Tüm dünyanın özlediği evrensel ve kalıcı barış, Türk ulusunun sevgi ve barış anlayışının yeryüzünde yaygınlaştırılmasıyla sağlanabilir. Geleneksel Türk insancılığını tüm dünyaya duyurmayı hedef aldık...”

Türk Yahudileri’nin, 1990-1993 yılları arasında 4 yıl boyunca 500.Yıl Vakfı tarafından düzenlenen değişik yurtiçi ve yurtdışı etkinliklerle kutladıkları bu önemli yıldönümünü tam olarak irdeleyebilmek için Yahudiler’in bu ülkede, hatta bu coğrafyada yaşam öyküsüne, kısaca göz gezdirelim.

Büyük göç başlıyor

2 Ağustos 1492 Perşembe gece yarısı... İspanya’nın güney sahillerinde küçük bir liman olan Palos’ta alışılanın dışında yoğun bir faaliyet görülmekte, La Pinta, La Ninia ve La Santa Maria adını taşıyan üç gemi, Hindistan’a batıdan ulaşacak yolu bulmak iddiasında olan Christofor Colombus adlı kaptanın yönetiminde, geleneksel şafak vaktini beklemeden demir almaktadır.

Aynı saatlerde, İspanya’nın önemli limanları Cadiz ve Sevilla ise, kendilerini kurtaracak birilerini beklemekte olan İspanyol Yahudileri “Sefaradlar” ile tıklım tıklım dolu. Kim bunlar?

O gecedен dört ay öncesine dönelim. 31 Mart 1492 Cumartesi günü, Granada’da görkemli Elhamra Sarayı’nın tören odasında Kral Aragon’lu Ferdinand ile Kraliçe Kastilya’lı Isabella, tarihe “Kovma Fermanı” olarak geçecek belgeyi imzalıyor: “... Krallık sınırları içinde yaşamakta olan Yahudiler’in, karılarının, çocuklarının ve hizmetkarlarının, yaşları ne olursa olsun ... Katolikliği kabul etmelerini istiyoruz ... iyice düşündükten ve salim kafa ile mütalaa ettikten sonra emrediyoruz ki; krallığımızda yaşamakta olan tüm Yahudiler kovulsun ve bir daha hiç dönmesinler...”

Atalarının inançlarını, geleneklerini ve kendi onurlarını feda etmek-

Atalarının inançlarını ve kendi onurlarını feda etmekten, evlerine veda eden çoğu Yahudi, sığınacakları yeni bir yurt arayışı içinde idiler. Bir çok ülkenin bu göçmenleri topraklarına kabul etmeye yanaşmadıkları bir ortamda, Akdeniz’in diğer ucunda bir hükümdar; II. Bayazıd, aniden vatansız kalmış bu insanlara kucak açıyordu.

tense evlerine, mallarına, ölümlerine veda etmeyi yeğleyen çoğu Yahudi, kaçıp sığınacakları yeni bir yurt arayışı içinde idiler. İşte bir çok ülkenin bu göçmenleri topraklarına kabul etmeye yanaşmadıkları bir ortamda, Akdeniz’in diğer ucunda bir hükümdar; II. Bayazıd, aniden yersiz ve vatansız kalmış bu insanla-

ra kucak açıyordu.

Türk Yahudileri'nin 1992'de gerçekleştirdikleri kutlamanın amacı yalnızca 500 yıl önce yaşanmış bir olayın anılması, Padişah II. Bayazıt'a şükran hislerinin ifadesi değil, 700 yıl süren ahenkli bir beraberliğin, Türkler'in devlet ve toplum olarak üstün insanlık vasıflarının ve Türk ulusunun insancıl yaklaşımının⁽³⁾, özetle "insanlığa örnek" bu davranışının tüm dünyaya duyurulması idi.

"700 yıl" deyimini biraz açalım...

Anadolu'da Yahudiler

Yahudiler'in Anadolu'da ne zamandan beri yaşadıkları kesin olarak bilinmemektedir. Ancak, Ege bölgesi eski kent kazılarında yörede M.Ö. 4. yüzyılda yaşamış Yahudiler'e ait bilgilere ve yerleşim bölgelerinin varlığına rastlanmıştır.⁽⁴⁾

Tarihçi Flavius, Yunanlı ünlü düşünür Aristo'nun "... Ön Asya seyahatlerinde kendileriyle görüş alışverişinde bulunduğu Yahudilerle konuştuğunu ..." yazar.⁽⁵⁾

İzmir civarında Sart (Sardis)'te M.Ö.220 yılına ait bir sinagog kalıntısı bulunduğu gi-

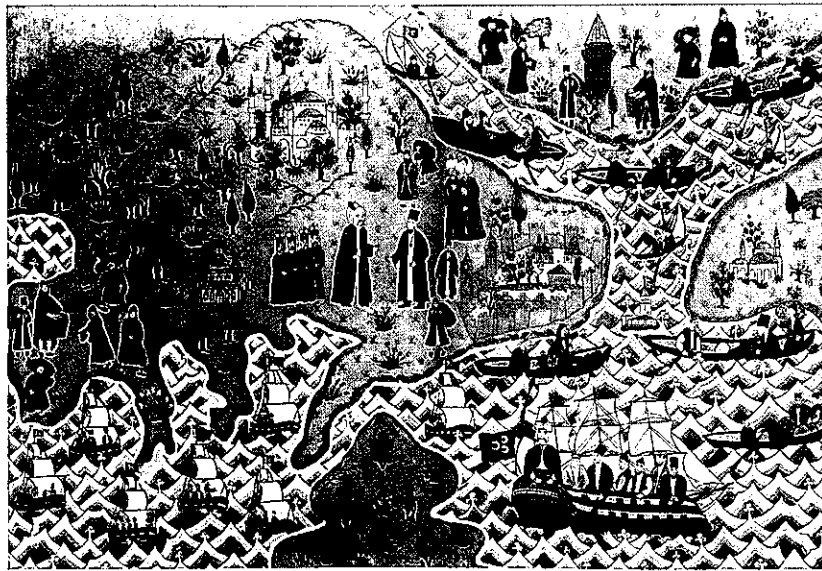
İzmir yakınlarındaki Sart (Sardis) Sinagogu kalıntıları, Yahudiler'in Anadolu'daki izlerini taşıyor. (M.Ö.220)

kümdar döneminde tamamen zıt olabildiği gibi bu tezat, çok kez aynı hükümdarın saltanatının ilk ve son

devreleri arasında dahi gözlenebiliyordu.

Osmanlılar ve Yahudiler

Osmanlılar'la Yahudiler'in ilk tanışması 1326 yılına rastlar. Orhan Gazi Bursa'yı fethettiğinde, kentte, Bizans yönetiminde yaşayan Yahudiler, Osmanlıları kurtarıcı olarak karşıladılar. Orhan

Leman Dinçtürk'ün "Hoşgörü ve Karşılama" isimli çalışması.

Hayatınızda Axess varsa,
en kârlı koşullarda uçak biletiniz var.

Uçak biletini kazanırsınız.

Uçak biletini kazanırsınız + chip-paralarınız cebinizde kalır + yer sorunu yaşamazsınız.

Uçak biletini kazanırsınız + chip-paralarınız cebinizde kalır + yer sorunu yaşamazsınız + alan verginiz ödenir.

Uçak biletini kazanırsınız + chip-paralarınız cebinizde kalır + yer sorunu yaşamazsınız + alan verginiz ödenir.

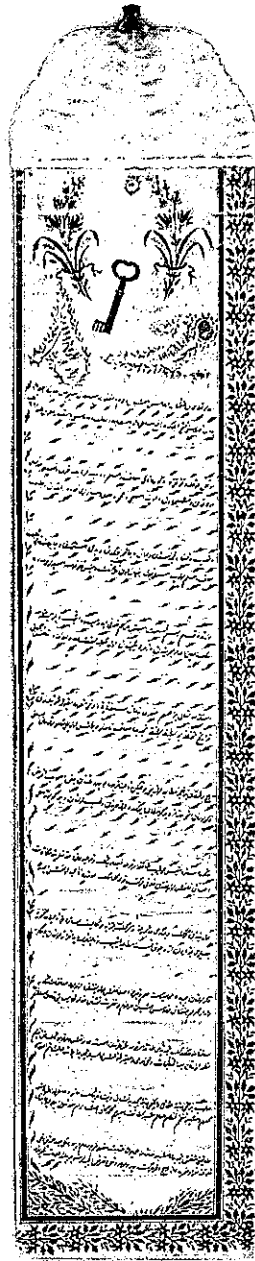
AKBANK

Gazi'nin izniyle kurulan Bursa Etz Hayim (Hayat Ağacı) Sinagogu, 1940 yılına kadar devamlı hizmette kaldı.

I. Murat'ın (Hüdavendigar) 1361 yılında Edirne'yi fethi, özellikle Justinanus'dan sonra Bizans yönetimi altında ezilmiş kent Yahudileri için bir kurtuluş ve umut ışığı oldu. Bursa'daki dindaşlarından öğretmenler getirip Türkçe lisanını öğrendiler. 1376'da Macaristan ve 1394'de VI. Charles tarafından Fransa'dan kovulan Orta Avrupa Yahudileri'nin büyük bir kısmı II. Murat döneminde Osmanlı topraklarına sığındılar. Edirne Yahudileri'nin ilk hahambaşısı olan ve kendisinin de Orta Avrupa'dan göç etmiş biri olduğunu ifade eden Isak Sarfati, 1454 yılında Avrupa Yahudi cemaatlerine gönderdiği bir mektupta dindaşlarını "... Allah'ın kutsadığı, nimetlerle doldurduğu Türk topraklarında ... huzur ve mutluluk bulmaya..."⁽⁷⁾ davet ediyordu.

15. yüzyıl başında Sicilya'yı terke zorlanan, 1420'de Venedik kontrolüne giren Selanik'ten kaçanlar, 1470'de Bav- yera'dan sınır dışı edilen Yahudiler de özgürlüğü, hilalli bayrağın adalet ve hoşgörü getirdiği Osmanlı topraklarında tattılar.

1453 yılında İstanbul'u fethettiğinde Bizans Yahudileri'nin de kurtarıcı olarak karşıladıkları Fatih, fetihten birkaç gün sonra Anadolu Yahudi cemaatlerine gönderdiği bir mektupta kendilerini "... Tanrı'nın yardımıyla İstanbul'a, başkente gelip yerleşmeye, incirin ve bağın gölgesinde huzur içinde yaşamaya, serbest ticaret yapıp mal mülk sahibi olmaya ..." çağırdı.⁽⁸⁾ İlk yıldan itibaren çok sayıda Yahudi ailesi yeni başkent İstanbul'a gelerek yerleşti.

Budin Kalesi
ve kentinin anahtarlarını
Kanuni'ye teslim eden
Jozef ben Salamon
Eskenzi ailesi,
nesiller boyu
her türlü vergiden
muaf tutulmuştur.

Mora fethinden sonra gelenler de kendilerine katıldı. Evliya Çelebi Seyahatname-si'nde, eski başkent Edirne'den gelenlerin "el Mahallet ül Yahudiyin el-Edirne-viyn" adı verilen semte yerleştiklerini anlatır. Fatih bir fermanla, Yahudiler'e din ve vicdan özgürlüklerini vaat ederek mevcut sinagogların tamir edilebileceğini, yeni ibadethaneler inşa etmek yasak olmakla beraber, evlerin sinagoga dönüş-türülebileceğini ilan etti. Gerek Fatih gerek daha sonra gelen padişahların konu ile ilgili tüm iradelerinde "Feth-i Hakanı" sırasında Yahudiler'e verilmiş olan bu söze atıf vardır.

1492

İspanyol Yahudileri'nin bir kısmı komşu ülke Portekiz'e göç ederken, II. Bayazıd, eyalet valileri ile sancak beylerine gönderdiği bir emirle "...İspanya Yahudileri'ni geri çevirmek şöyle dursun, tam bir içtenlikle karşılanmalarını, aksine hareket edecek göçmenlere kötü muamele yapacakların veya en ufak bir zarara sebebiyet vereceklerin cezalandırılacaklarını ..." buyuruyordu.⁽⁹⁾ Gelen göçmenler ilk olarak İstanbul, Edirne ve Selanik'e yerleştirildi.

Portekiz Kralı Manuel, İspanya Prensesi ile evlendikten sonra 5 Aralık 1496'da imzaladığı fermanla "... Yahudiler'in ve Müslümanların ülkeyi on ay içinde terk etmelerini..." ilan ettiğinde oradan ayrılanların da büyük çoğunluğu Osmanlı ülkesine sığındılar.

İspanya'yı ve Portekiz'i terk eden Sefaradlar'ın, Akdeniz korsanlarının eline düşerek hayatlarını kaybedenler ile Kuzey Afrika sahillerinde Fas'a veya Protestan olduğu için Katoliklere hasım olan Hollanda'ya yerleşenler

dışında büyük bir çoğunluğu doğrudan doğruya veya dolaylı olarak Türk topraklarına geldiler ve burada emin bir sığınak, yeni bir vatan buldular. Papalık kontrolüne girmesinden sonra 1537'de Apulya'dan, 1542'de Ferdinand tarafından Bohemya'dan ülkedışı edilenler de Osmanlı ülkesinin değişik kentlerine yerleştiler.

Osmanlı İmparatorluğu'nun en geniş sınırlarına ulaştığı 16. yüzyıl, Türk Yahudileri'nin de altın dönemi oldu.

Yavuz Sultan Selim'in duyduğu güven sonucu para basımı, sarraflık gibi en önemli mali görevler hemen hemen tamamen kendilerine bırakıldı. Evliya Çelebi, Defterdar Abdül Salam'ın, daha sonra Müslümanlığa ihtida eden bir Yahudi olduğunu yazar. Yavuz'un, Mısır seferi için ödünç para aldığı bir Yahudi'nin borcun vadesi tamamlanmadan vefatı üzerine, ödemeden vazgeçilmesini öneren defterdarına hiddetlenerek gönderdiği tarihi yazı ünlüdür: Merhuma Rahmet / Yetimlerine Afiyet / Malına Bereket / Gammaza Lanet.⁽¹⁰⁾

Kanuni Sultan Süleyman, Papa olur olmaz bir dizi kararname ile Yahudiler'in yaşamına kısıtlamalar getiren Paul IV'e bir mektup göndererek Osmanlı tabaası ilan ettiği Ancona Marranosları'nın⁽¹¹⁾ derhal serbest bırakılmasını talep etti. Papa, dönemin süper gücü Osmanlı İmparatoru'nun talebini kabul etmekten başka çare bulamadı.

Kanuni'nin, Mohaç Ovası'nda Macar ordusunu tamamen yok ederek (1526) Budin'i kuşatmasından sonra Jozef ben Salamon Eskenazi (Yosef ben Shlomo) başkanlığında bir heyet, Foldvar mevkiinde Kanuni'yi karşılayarak Budin Kalesi ve kentinin

anahtarlarını kayıtsız ve şartsız kendisine teslim etti. Bu yaklaşım karşısında Kanuni bir fermanla tarihe Alman veya Alman oğlu diye geçecek Salamon Eskenazi ve ailesini ve nesilden nesile sülalesini her türlü vergiden muaf tuttu. "Ferman de los Almannes" diye bilinen bu ferman daha sonraki padişahlar tarafından da tekrarlandı.⁽¹²⁾ Budin'in fethinden sonra bir çok Macar Yahudisi, Tuna nehri yolu ile Balkanlar'daki Osmanlı kentlerine ve İstanbul'a göç ettiler ve Budin isimli sinagoglar kurdular.

Günümüzde Türk Yahudileri'nin sayısı, 24 bin civarındadır. Yaklaşık 21 bini İstanbul'da, 2 bin kadarı İzmir'de diğerleri de Ankara, Bursa, Antakya, Adana, Çanakkale ve Kırklareli'nde yaşamaktadır. Toplumun % 96 kadarı Sefarad kökenli olup, Aşkenaz sayısı ise bin civarındadır.

17. yüzyıl ve sonrası

16. yüzyılda altın dönemini yaşamış olan Yahudi toplumunun kültürel ve ekonomik gerilemesi, 17. yüzyılda başladı. 15. ve 16. yüzyılların yoğun göçlerinden sonra bu kaynak azalınca geçmiş dönemlerde gerek İberik yarımadasından gerek Avrupa'nın diğer ülkelerinden devamlı gelen göçmenlerin getirdiği yeni buluşlar, fikirler ve görüşlerden mahrum kalan Osmanlı Yahudileri'nin Batı ile teması azaldı.

Osmanlı Yahudi yaşamında önemli bir olay da, İzmir'de doğan Sabetay Sevi'nin önce kendini Mesih ilan etmesi, Sultan IV. Mehmet tarafından olaya el konması üzerine (1666) de Müslümanlığı kabul ederek yarattığı bölünme oldu.

18. yüzyıl başında, bu olayın yarattığı şoku henüz atlatamamış, ardından bıraktığı bölünmeler içinde

hayal kırıklığına uğramış, varlıklarını korumak için bir pasif savunma psikozu içinde kendi içlerine kapanan Osmanlı Yahudileri, sosyal ve kültürel açıdan tam bir çöküş içine girdi.

19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşanan olaylardan, ıslahat girişimleri ve fikir alanındaki ge-

lişmelerden etkilenen Türk Yahudileri, bu dönemde, 18. yüzyılın pasifliğinden yavaş yavaş silkinerek vatanlarının yaşamına aktif bir şekilde katılmaya başladılar.

III. Selim'in talebi üzerine ilk kez 1799'da Bahriye'ye katılan Yahudi gençleri, vatan savunmasında yer almaya başladılar. Ancak 21 Şaban 1219 (24 Kasım 1804) tarihli ve sonraki fermanlar ile "Yahudi taifesi orduya bahriyeli sağlamaktan muaf" tutuldu.

Liberal bir hükümdar olan II. Mahmut'un aşağıdaki sözleri sık sık tekrarlanır: "Müslümanların ancak camide Müslüman, Hristiyanların ancak kiliselerde Hristiyan ve Yahudiler'in de ancak sinagoglarda Yahudi olmalarını, Tanrı'ya bağlılıklarını ifade ettikleri bu yerlerin dışında herkesin aynı haklardan ve himayemizden istifade etmelerini isteriz."⁽¹³⁾ Fransız elçiliği ataşelerinden Ch. Pertusier anılarında, II. Mahmut'un "Tarihin, hükümdarlığımda Yahudiler'in Boğaz'ı 4 çift kürekli kayıklarla geçtiğini yazmasını isterim" sözlerini nakletmektedir.⁽¹⁴⁾

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması, Yahudiler için de bir kuruluş oldu. Ancak bu arada, üçü de "Yeniçeri Ocağı Sarrafbaşısı" olan üç Yahudi maliyeci ve cemaat liderinin de idam edilmesiyle, Yahudi toplumu uzun bir süre lidersiz kaldı.

Abdülmecit, 1847'de Kuleli Askeri Tıp Okulu'nu ziyaret ederken, Yahudi gençlerin dini akidelere uymayan yemek (kaşerut) sorunu yüzünden okula devam edemediklerini öğrendi ve derhal bir haham gözetiminde özel mutfak açılmasını ve Musevi dinine mensup öğrencilerin cumartesi günü okula gelmekten muaf tutulmalarını emretti.

1830'larda Avram Kamondo⁽¹⁵⁾ cemaatin başına geçip laik yönetimi ele aldı ve toplum sorularına eğildi. Yerleştirmek istediği Batılı kültür ve eğitim sisteminden memnun olmayan fanatik ve tutucu bazı hahamların sebep oldukları olaylar⁽¹⁶⁾ sonucu, Abdülaziz'in buyruğuyla 1856 tarihli Hatt-ı Hümayün esasları çerçevesinde hazırlanan Hahamhane Nizamnamesi bir İrade-i Seniye olarak 23 Şevval 1281 (21 Mart 1865) tarihinde Takvim-i Vekai'de ilan edildi ve 19 Zilhicce 1281'de (15 Mayıs 1865) yürürlüğe girdi.

1293 Kanun Esasi'ne (1876 Anayasası) göre seçilen ilk osmanlı meclisinde⁽¹⁷⁾ (19 Mart 1877-13 Şubat 1878) ve İkinci Meclis-i Mebusan'da⁽¹⁸⁾ (17 Aralık 1908) yedişer Yahudi üye yer aldı.

Osmanlı Yahudileri'nin yaşamı

İspanya'dan gelen göçmenler bir taraftan sarayın ve yerel Müslüman çoğunluğun hoşgörüsü, diğer taraftan kendi dindeşlerinin maddi ve manevi desteğiyle kısa zamanda yeni çevrelere uyum gösterdiler.

Ne İspanya ve Portekiz kraları ne de Akdeniz korsanları, tüm servetlerini terk ederek ayrılmak zorunluluğunda kalan bu insanların bilgi ve yeteneklerini gasp edemediler.

Nitekim, Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk matbaası daha 1493 yılında İstanbul'da, İspanyol göçmeni David ve Samuel ibn Nahmias kardeşler tarafından kuruldu.⁽¹⁹⁾ Barut üretimi ve top dökümü konularında uzman Yahudiler, Osmanlı ordularını bu silahlarla donatmaya başladı. Katolik hükümdarlar, Yahudileri kendi ülkelerinden kovarken, farkında olmadan hasımları Osmanlılar'a, daha sonra kendilerine karşı kullanılacak, önemli

Avrupa'da yayılan "kan iftirası" söylentilerine, Kanuni el koyarak Yahudi cemaatinin dinlerini rahatlıkla icra etmelerine olanak tanımıştır.

RENAULT OTOMOBİLLER YARATIR

RENAULT MEGANE

**Yeni Mégane.
Uçmanın keyfini yolda yaşayın.**

Üstün yol tutuş sağlayan özellikler...
Zengin güvenlik ekipmanları...
Sınıfının standartlarını aşan boyutlar...
Yeni Mégane sürüş keyfinizi yükseklerle taşıyacak.

Yüksek konfor!

Sınıfının en geniş ölçüleri, bagaj hacmi (520 lt) ve diz/dirsek mesafeleri, hız duyarlı değişken takviyeli direksiyon, elektrikli açılır tavan, 6'lı CD changer, elektrikle kapanan yan aynalar, özel kasa yapısı ile her zeminde üstün yol tutuş özelliği, 6'lı vitesli 136 BG 2.0 16V ve proaktif vites seçeneği 115 BG 1.6 16V motorlar.

Yüksek teknoloji!

Anahtarsız "Renault Card" sistemi, yağmur sensörleri, refakatçi aydınlatma, lastik basınç ayarları kontrol sistemi, hız sabitleyici ve sınırlayıcı sistem, otomatik yanan farlar.

Yüksek güvenlik!

6 hava yastığı, ön gergili emniyet kemerleri, ABS + EBV + AFU (Acil Fren Destek Sistemi), ani duruşlarda otomatik yanan dörtlü flaşörler, Xenon farlar ve far yıkama sistemi, ışığa duyarlı (elektrokrom) iç dikiz aynası.

Yeni Mégane ile yüksekleri keşfedin.

www.renault.com.tr

bir teknolojiyi de hediye ediyorlardı. Immanuel Aboab'ın Sultan II. Bayazıd'a attığı şu söz ünlüdür: "Bu krala (Ferdinand) nasıl akıllı ve uslu Fernando diyebiliyorsunuz? Kendi ülkesini yoksullaştırıyor ve benimkini zenginleştiriyor!"⁽²⁰⁾

Yeni vatanlarına gelişlerini izleyen 300 yıl boyunca Osmanlı Yahudileri'nin gelişimi, İspanya'daki "altın çağ"ı aratmadı. İstanbul, İzmir, Selanik ve Safed gibi Osmanlı kentleri, Sefarad Yahudiliği'nin kültür odakları oldular. Dericilik, bakırcılık, tekstil dokuma ve boyama gibi alanlarda uzman zanaat sahipleri bilgilerini uygularken, İspanya'da daha önce devlet hizmetlerinde bulunmuş olanlar da Saray hizmetinde, özellikle dışişleri ve maliye alanlarında önemli görevler yüklendiler.

Saray hekimlerinin çoğu Yahudi idi. Bunların arasında özellikle Hekim Yakup, Jozef Amon, Moşe Amon, Daniel de Fonseca, Gabriel Buenaventura bilinen sayısız ismin başında gelir.

Dışişleri alanında isim yapmış kişiler arasında, Kanuni'nin Frenk Bey Oğlu sıfatıyla çağırıldığı ve II. Selim'in Naxos Adası ve Ege denizi Kiklad Takımadaları Dükü ünvanını tevcih ettiği Jozef Nasi, Yahudiler arasında La Sinyora diye adlandırılan Dona Gracia Nasi, Sokollu Meh-

met Paşa'nın can dostu ve İnebahtı Savaşı sonrası Osmanlı-Venedik müzakerelerini yürütmekle görevlendirilen Salamon ben Natan Eskenazi, III. Murat tarafından Midilli Dükü ünvanı verilen ve Osmanlı-İngiltere diplomatik ilişkilerinin mimarı Salamon Aben Yaeş, I. Ahmet döneminde İspanya ile görüşmeleri sürdürmekle görevlendirilen Gabriel Buenaventura, Karlofça görüşmelerine katılan İsrail Konigliano, Ruslara karşı bir ittifak konusunda İsviçre ile

müzakereler yürüten Yuda Beberi (Aslan Aga), Osmanlı dışişlerine katkısı bilinen sayısız Yahudi'den yalnızca birkaçıdır.

Osmanlı yönetiminin hoşgörülü ortamında Yahudiler, özellikle dini edebiyat alanında da geliştiler ve dünyaca ünlü eserler verdiler. Jozef Karo, Musevilğin temel uygulama eseri Shulhan Aruh'u (Şulhan Aruh)'u tamamlarken; Salamon ben Moses ha-Levi Alkabet de Edirne'de, tüm dünya Yahudileri'nin halen kutsal Cuma akşamını karşılarlarken söyledikleri Le-

ha Dodi ilahisini besteledi. Yakov Kuli ise, ünlü Meam Loetz⁽²¹⁾ eserini yazmaya başladı. Haham Abraham ben İsak Asa da Yahudi edebiyatının babası olarak tarihe geçti.

Yeni vatanlarının kültürünü kısa zamanda benimseyen Yahudiler, bu uyumun en güzel örneklerini musiki alanında verdiler. Sayısız bestekar ve icracı, ünlerini günümüze kadar sürdürebildiler. Moşe Faro (Musi), III. Selim'in musiki hocası Tanburi İsak Romano, Nesim Sevilya, Udi Mısırlı İbrahim (Avram Levi), İsak Varon, Atatürk'ün imzalı bir Kur'an-ı Kerim hediye ettiği İsak Algazi bir çırpıda aklı gelen isimlerdir. Türk Yahudileri'nin dini gün ve bayramlarda söyledikleri dua ve ilahilerin çoğu da,

Klasik Türk Musikisi makamlarında bestelenmiştir.

Kan iftirası

Avrupa ülkelerinde antisemit papazlar ve hükümdarlar, halklarını, Yahudiler aleyhine kışkırtmak için çok kez "kan iftirası" söylencesini yayıp, Yahudileri her "Hamursuz Bayramı" arifesinde, küçük bir Hristiyan çocuğu öldürüp kanını Hamursuz'a katmakla suçladılar. Kanuni Sultan Süleyman ise, imparatorluğunda-

2. Dünya Savaşı'nda Nazi işgali altında yaşayan yüzlerce Türk Yahudisi'ni kurtarmayı başaran Türk diplomatlarından Selahattin Ülkümen.

ki benzer iftiralara el koyuyor ve bu gibi iddiaların derhal Saray'a bildirilmesini buyuruyordu. Abdülmecit'in (1256/1840) ve Abdülaziz'in (1283/1866) de "böyle bir iddianın mesnetsiz olduğuna ... Yahudiler'in dinlerini rahatlıkla icra etmekten alıkoymaya kimsenin hakkı olmadığına ..." dair fermanları mevcuttur.⁽²²⁾ Bu fermanlar, zaman zaman Avrupa mahkemelerinde kanıt olarak değerlendirildi.

Birinci Dünya Savaşı, işgal yılları ve Kurtuluş Savaşı

Birinci Dünya Savaşı'na giren Osmanlı ordusunda Yahudi askerler de yer aldı ve Balıkanlar'da veya Çanakkale'de vatan savunması uğruna şehit düştü.

Şiddet ve acı dolu işgal yıllarında ise Yahudiler, Bursa, İzmir ve Ege'nin tüm kent ve ilçelerinde olduğu gibi İstanbul'da da işgalci ile işbirliğini reddettiler.

İşgal altındaki İstanbul'un Amerikan man-

dasına verilmesinin tartışıldığı günlerde konuyu incelemek üzere gelen Amerikan heyetine diğer azınlıklar olumlu görüş verirken, Yahudi heyeti kesin muhalefet ederek Türk egemenliğini savundu.

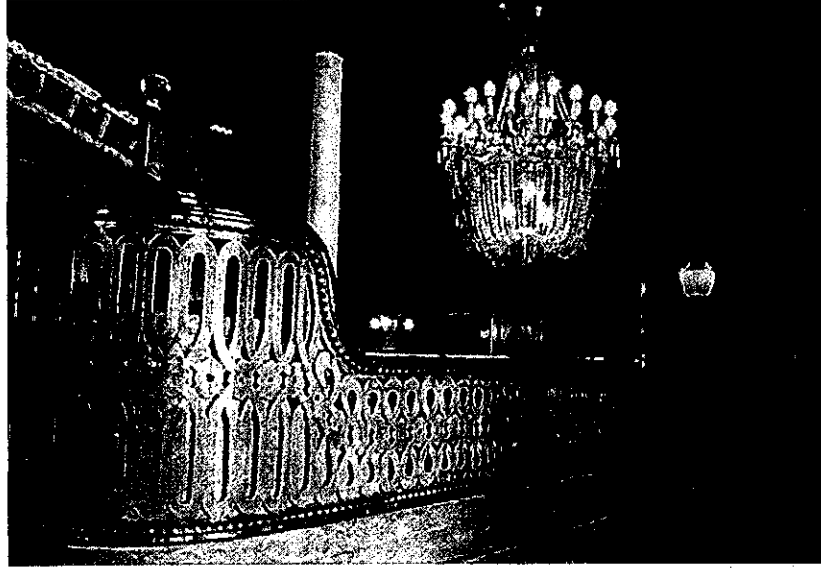
İzmir'de Kramer Palas Otelindeki Yunan bayrağını burada ancak Türk bayrağı dalgalanır diye bağırıp yırtan Nesim Navaro, Bayındır'da Mustafa Kemal'in casusu olduğu iddiası ile yakalanan Jak Uziel, Ödemiş'te işgalci Yunan ordusunu karşılamayı reddeden Haham İsak Franko, Aydın'da Yunan bayrağını asmaktan imtina eden cemaat başkanı İsak Halegua, İzmir

ve havalisinin özerk bir idareye kavuşması yolundaki Yunan tezine karşı başarılı bir kampanya yürüten Bergama Yahudi Okulu müdürü Benjamin Katan, Kilis ve havalisi Müdafaa-i Hukuk Milliye Merkezi'ne yardım edenlerden Murdoh Şireyim sayısız vatansever Yahudi arasından ilk akla gelenlerdir.⁽²³⁾

Lozan Barış Antlaşması

Lozan Antlaşması'nın Ekalliyetlerin Himayesi (Azınlıkların Korunması) başlıklı üçüncü faslında yer alan 42. madde, gayri müslim cemaatların aile hukuku ve şahıs hukukuna ait ayrıcalıklar içermektedir. Ancak bu esasa

göre yapılacak bir yasal düzenlemenin Yahudiler'in dini duygularını karşılamayacağı gibi devletin egemenlik olgusunu da zedeleyeceği görüşünde birleşen Hahambaşı Kaymakamı Rav Haim Becerano ve cemaat yöneticileri, 15 Eylül 1925 tarihinde, anılan ayrıcalıktan feragat etme kararı aldılar.

İstanbul'un fethinden beri sürekli hizmet veren ve İstanbul'un en eski sinagogu olan Balat Ahrida Sinagogu.

İkinci Dünya Savaşı

Türkiye, 1939-1945 yılları arasında Avrupa'yı kasıp kavuran ve milyonlarca insanın hayatına mal olan İkinci Dünya Savaşı'nın büyük bir bölümü süresince tarafsız kaldı. Bu süre içinde Türk diplomatları olağanüstü bir gayret göstererek görev yaptıkları Nazi işgali altındaki ülkelerde yaşamakta olan yüzlerce Türk Yahudisi'ni, Nazi mezaliminden ve "yok etme kampları"ndan kurtarmayı başardılar. Behiç Erkin, Selahattin Ülkümen, Necdet Kent, Namık Kemal Yonga, Fikret Şefik Özdoğan ve daha bir çoğunun

adı ve anısı, Türk Yahudileri'nin kalbinde ayrı bir yer tutmaktadır. Rodos Konsolosu (1943-44) Selahattin Ülkümen, Kudüs –Yad Vashem (Holokost Kurbanlarını ve Kahramanlarını Anma Kurumu) tarafından "uluslararası dürüst" ünvanı ile onurlandırıldı ve anısına pul basıldı.

Günümüzde Türk Yahudileri

Günümüzde Türk Yahudileri'nin sayısı 24 bin civarındadır. Yaklaşık 21 bini İstanbul'da, 2 bin kadarı İzmir'de, diğerleri de Ankara, Bursa, Antakya, Adana, Çanakkale ve Kırklareli'nde yaşamaktadır. Toplumun %96 kadarı Sefarad kökenli olup, Aşkenaz sayısı 1000 civarındadır.

Halen İstanbul'da 19 sinagog hizmettedir ve en eskisi 1992 yılında 500. Yıl Vakfı tarafından restore edilen ve İstanbul'un fethinden beri devamlı hizmet veren Balat Ahrida Sinagogu'dur.

Bir süredir artık hizmette olmayan 17. yüzyıldan kalma Karaköy'deki Zülfaris Sinagogu ise 500.Yıl Vakfı tarafından Türk Yahudileri'nin bu vatanda 700 yıllık geçmişlerinin tarihçe özetini, beraber huzurlu ve devamlı yaşamlarını ve etkileşmeyi dünya kamuoyuna sunmak amacı ile Türk Yahudileri Müzesi olarak düzenlenmiş ve Kasım 2001 tarihinde hizmete girmiştir.⁽²⁴⁾

İstanbul ve İzmir'de birer hastanesi, değişik hayır ve yardım kurumları, İstanbul Ulus'ta bir ilk ve orta-öğretim kompleksi bulunan Türk Yahudi, toplumu-nun 1843 yılında başlayan uzun ve parlak bir Türk-Yahudi basını geçmişi mevcuttur.⁽²⁵⁾

Türk Yahudileri %99'u Müslüman olan 70 milyona yakın bir nüfus bünyesinde tam bir eşitlik ve özgürlük içinde yaşamaktadır. Aralarında değişik üniversitelerde görevli sayısız öğretim üyeleri, ticaret-sa-nayi ve serbest mesleklerin, her dalında ün yapmış işadamları ve basın mensupları da bulunmaktadır.

Naim Gülieryüz

Osmanlı ve Türk Yahudileri tarihi alanında araştırmacı-yazar. Bu konuda yayınlanmış 3 kitabı ve sayısız makalesi mevcuttur.

Dipnotlar

1. İstanbul Şişhane'deki bu sinagogun adı Barış Vahası anlamına gelmektedir.
2. Rav David Asseo 41 yıl (1961-2002) bu makamda hizmet gördü. Vefatını takiben Rav İsak Haleva Türkiye Hahambaşısı seçildi (24 Ekim 2002).
3. 500.Yıl Vakfı Kuruluş Senedi, madde 3.
4. Milattan önce ve Hristiyanlığın ilk yıllarında Anadolu'da Yahudi yerleşimi ile ilgili ayrıntılı bilgi: Naim Gülieryüz, Türk Yahudileri Tarihi, I, İstanbul 1993, s.17-22
5. Josephus Flavius, Contra Apionem, 1-176
6. Josephus Flavius, a.g.e., 16-6.2
7. Bernard Lewis, Jews of Islam, Princeton 1984, s.135-136
8. Abraham Galante, Histoire des Juifs d'Istanbul C.1, İstanbul 1941, s.3
9. Abraham Danon, Yossef Daath dergisi, Edirne 1888, sayı 4
10. Abraham Galante, a.g.e., s.8; Portokal Paşa, Usul-u Maliye
11. Marrano: Kovma Fermanı'nın ilanından sonra Hristiyanlığı kabul etmiş Yahudiler'e verilen ad.
12. 1155 tarihli ferman Türk Musevileri Müzesi'nde sergilenmektedir.
13. Abraham Galante, a.g.e., s.26
14. Ch. Pertusier, Promenades Pittoresques a Constantinople II, s.393; A. Galante, a.g.e., s.26
15. Kamondo ailesi hakkında ayrıntılı bilgi: Naim Gülieryüz, "Doğu'nun Rotschild'i: Kamondo Ailesi", Tarih ve Toplum, Nisan 2003, s.51-56; Nora Şeni-Sophie Le Tournec, Camondolar-Bir Hanedanın Çöküşü, çev. Yaman Aksu, İletişim Yayınları, İstanbul 2000.
16. Naim Gülieryüz, a.g.e., s.192-193; Kemal Salih Sel, "Türk Masonluk Tarihine ait üç etüd", İstanbul, 1973.
17. Abraham Aciman (İstanbul), Menahem Salah (Bağdad), Yaver Disraeli (Bosna), Salamon (Bursa), Kemal Samuel Molho, Daviçon Levi (Yanya) ve Ayan Üyesi David Karmona.
18. Vitali Faraci (İstanbul), Albert Fua (Selanik), Emanuel Karasu (Selanik), Nesim Mazliyah (İzmir), Ezekiye Sason (Bağdat), Viktor Çorbacı (İstanbul) ve Ayan Üyesi Bohor Eskenazi.
19. İstanbul'da 1511 yılında Nahmias matbaasında basılan Midraş Teilim kitabı Türk Musevileri Müzesi'nde teşhir edilmektedir.
20. Immanuel Aboab, Nomologia o Discursos Legales, Portekiz 17.yy, s.9
21. Meam Loez = Yabancı Dilde Kitap. 1735 yılında Yakob ben Meir Kuli tarafından yayınlanmaya başlanan İspanyol Yahudicesi dilindeki bu eser, ancak 20. yüzyılın başında tamamlanabilmiştir. Doğu Sefaradları'nın Ansiklopedisi olarak bilinir. Bir cildi Türk Musevileri Müzesi'nde teşhir edilmektedir.
22. Abdülmecid'in 1841 tarihli fermanı Türk Musevileri Müzesi'nde teşhir edilmektedir.
23. Ayrıntılı bilgi: Naim Gülieryüz, "Kurtuluş Savaşı'nda Ege'de ve Bursa'da Yahudiler", Şalom 30 Ekim 1985; "Kurtuluş Savaşı'nda Türk Yahudileri", Şalom 1 Kasım 2001.
24. 500.Yıl Vakfı Türk Musevileri Müzesi – Karaköy Meydanı, Perçemli Sokak, Karaköy. Müze, Cumartesileri kapalı olup Pazartesi'den Perşembeye her gün 10-16, Cuma ve Pazar günleri 10-14 arası açıktır.
25. Türk Yahudi basını hakkında kapsamlı malzeme Türk Musevileri Müzesi'nde teşhir edilmektedir.

Görsel Malzemeler:

500.Yıl Vakfı Türk Musevileri Müzesi Arşivi.

Sayılarla konuşursak...

**HSBC Grubu 2003 yılı ilk 6 ayına ilişkin konsolide finansal veriler
(30.06.2003 tarihi itibarıyla)**

- **Karşılık Öncesi Faaliyet Kârı : 8.3 milyar ABD \$**
- **Toplam Aktif Büyüklüğü : 983 milyar ABD \$**
- **Toplam Sermaye Yeterlilik Rasyosu : % 11,7**
- **79 ülkede 9.500 şube, 100 milyona ulaşan müşteri**

Merkezi Londra'da bulunan HSBC Holding plc, 79 ülkede, 9.500 ofiste faaliyet gösteren dünyanın en yaygın bankacılık ve finansal hizmet kurumlarından biridir.

Daha detaylı bilgi ve 2003 yılı ilk yarı Denetim Raporu için
www.hsbc.com adresini ziyaret edebilirsiniz.

Dünyanın yerel bankası

Hikayemiz 1492 yılının Mart ayında başlar. İspanya'nın Katolik kralları Kastilyalı İsaabel ile Aragonlu Ferdinand, Katolik bir İspanya yaratmaya karar verirler. Dinlerini değiştirmeyi reddeden bütün Müslüman ve Yahudiler'in İspanya'yı terk etmesi istenir. Bazı tarihçilere göre sayıları 200 bini bulan İspanyol Yahudileri, Avrupa'nın kuzeyine ve bütün Akdeniz bölgesine yayılırlar. Yine bazı tarihçilere göre bunların 93 bin kadarı, Osmanlı İmparatorluğu'na gelirler ve zamanın Sultanı II. Bayazıt tarafından kabul edilirler.

16. yüzyılın sonuna kadar göç etmeye devam eden bu toplum, adını, İbranice'de "İspanya" anlamına gelen "Sefarad" kelimesinden alarak, kendilerine, "Sefaradlar" adını takarlar.

Osmanlı İmparatorluğu'nda hüküm süren hoşgörü sayesinde Sefaradlar, köylerinin etrafına duvarlar inşa etmek zorunda kalmamışlar ve kendilerini geldikleri ülkenin yerli halkından ayrı tutmaya da mecbur olmamışlardır. Diğer

edildi. Yıllar geçtikçe de bu dil, sadece Sefaradlar'ın konuştuğu bir dil kimliğine bürünmeye başladı ve bu kimlikle de bugünkü adını aldı: Judeo-Espanyol, yani Yahudiler'in İspanyolcası.

Sefarad toplumunun her ne kadar İspanya ile iletişimi pek olmadıysa da kendi çevrelerinde yaşayan komşuları ile sürekli iletişim halindeydiler. Bu iletişimin sonucunda da gayet doğal olarak müzik, gelenekler, batıl inançlar, mutfak ve dil gibi birçok alanda komşularından etkilendiler. Türkçe, Rumca ve İtalyanca gibi komşu dillerden de birçok kelimeyi ödünç alarak Judeo-Espanyol'a mal ettiler; o kadar ki bir müddet sonra kelimelerin asıllarını tanımak güçleşti:

"fostan" Türkçe "fıstan"dan, "elbise"

"çarukas" Türkçe "çarık"tan, "terlik"

"piron" Rumca "piruni"den, "çatal"

"presto" İtalyanca "presto"dan, "hızlı"

Judeo-Espanyol dil ve kültürü

Karen Gerson Şarhon

yandan Osmanlılar da bu yeni tebaalarının yeteneklerinden yararlanmayı bilmişler, saraylarında birçok Sefarad diplomat, doktor vs... çalıştırmışlardır. Osmanlı yönetimi altında Sefarad toplumu, din adamları, okul müdürleri ve hakiminden oluşan yönetici kadrolarının etrafında ataerkil, dindar ve muhafazakar bir yaşam sürdürmüştür.

15. yüzyılda İspanya'da yaşayan Yahudiler'in hepsinin anadilleri İspanyolca idi. Osmanlı İmparatorluğu'na, 15. yüzyıl İspanyolcası ile gelen Sefaradlar daha sonra bu dillerine "Espanyol", ya da "Cudyo" yani "Yahudice" adını verdiler. Dilleri ile özdeşleşme ihtiyacından doğan "Yahudice" adı, Alman Yahudileri tarafından kendi dillerini adlandırmak için de kullanılmıştır. Alman Yahudileri'nin konuştuğu bir çeşit eski Almanca olan "Yidiş" de "Yahudice" demektir.

Sefaradlar her gittikleri yere bu 15. yüzyıl İspanyolcası'nı götürdüler, fakat onların bu İspanyolcaları daha sonraki yıllarda İspanya'da meydana gelen değişiklikleri takip etmediği için hep 1492 yılındaki gibi konuşulmaya devam

Hergün ezanların sesini duyan Sefaradlar kendi sinagoglarında da aynı makamları kullanmaya başladılar. Bu makamlarla duaları en iyi okuyanlara da Türkçe "bül-bül"den "bilbil" adı verildi. Birçok efsane, masal ve geleneksel fıkralar, Türk, Bulgar ve Rum kültür hazinelerinden ödünç alındı. Müslüman Türkler ve diğer toplumların paylaştığı batıl inançları, Sefaradlar da paylaştılar. "Telli Baba" gibi kutsallaşmış kişilerin türbelerini diğer din mensupları gibi Sefaradlar da ziyaret ettiler.

"Hürriyet, kardeşlik ve eşitlik" ideallerinin etkisi

Bütün bu değişimler, etkilenmeler ve ödünç almalar, dil baskısı olmayan Osmanlı İmparatorluğu'nda yüzyıllarca devam etti. 19. yüzyılın başında ise yeni bir etki kendini hissettirmeye başladı: Fransız devrimi ve "hürriyet, kardeşlik ve eşitlik" idealleri. Osmanlı İmparatorluğu'nun her yanında olduğu gibi Sefaradlar'da da bir Fransız hayranlığının başlaması, Fransızca tedrisatlı "Alliance Universelle Israélite" okullarının imparatorluğun her tarafına yayılması-

na yol açmıştır. Sefarad çocuklar, 1912 yılında imparatorluğun Avrupa yakasında 52, Asya yakasında ise 63 olmak üzere 115 Fransızca tedrisatlı okulda okuyordu. Bunun doğal sonucu olarak Fransızca kültür dili, azınlık olsun olmasın toplumun bütününün eğitilmiş kişilerinin dili haline geliyordu.

Alliance okullarının eğitimi Judeo-Espanyol'u Fransızca'nın, etkisi altında bıraktı. Fransızca sayesinde de Sefaradlar, büyük bir okuma yazma kolaylığı sağlayan Latin alfabesi ile de böylece tanışmış oldular. O zamanlara kadar Judeo-Espanyol'u İbrani harflerini kullanarak adı "Raşi" olan bir alfabe ile yazanlar artık bu dili, Latin alfabesini kullanarak da yazabileceklerinin farkına vardılar. Judeo-Espanyolca yapılan bütün geleneksel eğitim, Fransız etkisinde yapılmaya başlandı. Alliance okullarının mezunları da Judeo-Espanyol'u sadece anne-babaları veya bu okullarda okuyamamış kişilerle iletişimde kullanan elit bir tabaka oluşturdular. Fransızca bilmeyen kişiler de otomatik olarak "basse classe" yani "aşağı sınıf" olarak görüldüler. Toplumdaki bu ayırım, hem dilde hem de sosyal yapıda oluştu. Judeo-Espanyolca yazılan bütün makaleler, Fransız stilinde yazılmaya başlandı ve tabii bu da İspanyolca'nın gramerini ve kelime hazinesini etkiledi.

1860'larda ortaya çıkan Fransız etkisi, 400 senelik Judeo-Espanyol kültürünü yok etmeye yetmedi tabii. Fransızca'nın toplumda etkisinin tepe noktasına ulaşması yine de üç kuşak sürmüş ve ondan sonraki kuşakta da hızla inişe geçmiştir. 1920'lerden sonra hem Fransızca'nın hem de Judeo-Espanyol'un etkisinin azalması ise, toplumda Türkçe'nin ana dil haline gelmesinden kaynaklanmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin

kurulması, ilköğretimin mecburi olarak Türkçe yapılması ve "vatandaş Türkçe konuş" politikaları, Sefarad toplumunda Judeo-Espanyol dilinin etkinliğini iyice kaybetmesine ve yavaş yavaş unutulmasına yol açmıştır. Bunun yanı sıra iyi Türkçe konuşup büyük toplumun diğer fertlerinden ayırd edilmeme isteği de Judeo-Espanyol'u daha az konuşulur bir hale getirmiştir. Çok küçük yaşlardan itibaren eğitimlerini Türkçe ile yapan çocuklar, Türkçe'yi hem ana dilleri olarak hem de en çok ve en iyi konuştukları dil olarak görmektedirler. Büyükanne veya büyükbabalarından ya da ortaokuldan itibaren öğrendikleri diğer dilleri ise (İngilizce, Fransızca veya Almanca gibi) yabancı dil sınıfına sokmaktadırlar.

Bugün sayıları 25 bin civarında olan Sefarad toplumunun Türkçe tedrisatlı bir tane okulu vardır. Toplumun yaşları 40'ın üstünde olan fertlerinin bazılarının Judeo-Espanyol'u yaşatma çabalarına rağmen okullarda öğretilmediği, toplumun kimliğindeki rolü zayıfladığı ve gençler rağbet etmediği için bu dilin daha uzun yıllar varolacağını söylemek mümkün gözükmemektedir. Ne var ki, yabancı araştırmacıların ateşlemeleri ile toplumun içinde "hiç olmazsa mirası unutmayalım" düşüncesi ile bu kültürün unutulmakta olan her alanında hummalı bir toparlama ve arşivleme faaliyeti de gözlenmektedir. Yüzyıllar boyu Türk kültürü ile yoğrulmuş Sefarad kültürü, aslında Türkiye'deki inanılmaz kültür mozayığının

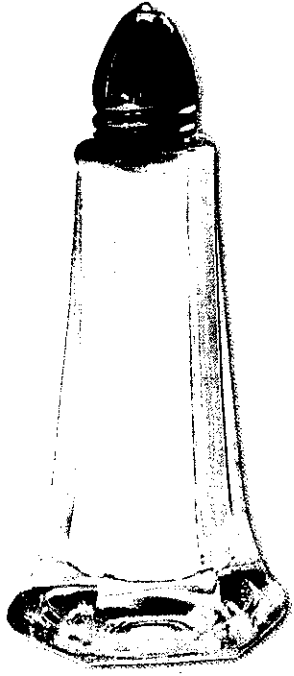

vazgeçilmez bir parçası olarak kabul edilmelidir.

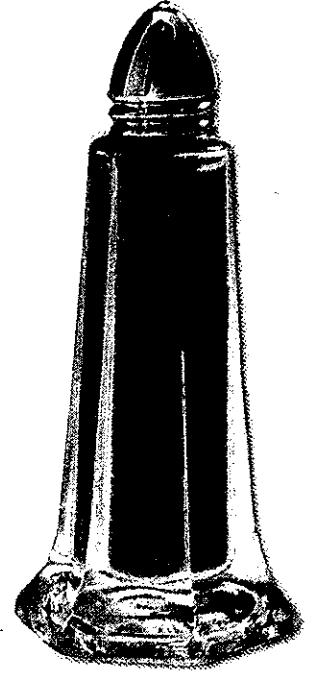
Karen Gerson Şarhon

Boğaziçi Üniversitesi Yabancı Diller Yüksek Okulu Öğretim Görevlisi

Fotoğraf: Laurence Salzmänn

Sefarad Mutfağı

Viki Koronya

Sefarad Yahudileri, İspanya'dan örf ve adetlerinin yanı sıra, mutfak geleneklerini de beraberlerinde getirmişlerdir. Bu gelenekler kuşaktan kuşağa birçok değişikliğe uğrayarak günümüze dek bizlere miras kalmıştır. Değişen hayat şartları, bunların kaybolmaya başlamasına sebep olmuştur. Günümüzde, mutfakta daha az zaman harcanmaktadır. Mesela, bir yemeği, önce haşlayıp, sonra kızartıp veya fırında pişirmektense, bir salata ve ızgara bir et gibi, daha basit yemekler tercih edilmektedir.

Yemek yeme alışkanlıklarımız değişmekte ve çok zengin olan Sefarad mutfağı giderek soframızda ikinci plana düşmektedir.

Sefarad yemeklerinin pişirilmesi özenli ve uzun süren bir çalışma gerektirir. Bazı yemekler, sebzelerin önce ayıklanıp sonra haşlanıp sonra kızartılması ve biberin eklenmesi ile gerçekleşir.

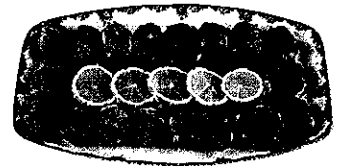
Albondigas de prasa

Malzemeler: 1,5 kg. pırasa, 250 gr kıyma, 1 dilim ıslatılmış ekmek içi, 1 yumurta, tuz, karabiber

Yapılışı: Pırasalar ayıklanır, yıkanır, ince doğranıp haşlanır. Haşlandıktan sonra süzülür, iyice sıkılır. Mutfak robotunda ezildikten sonra içine kıyma, ekmek içi, yumurta, tuz, karabiber ilave edilip yoğrulur. Köfte haline getirilip, un ve yumurtaya bulunarak tava yapılır.

Sefarad mutfağında sebze yemekleri sayıca et yemeklerine oranla daha fazladır. Bunun, kaşer* prensiplerine sadık kalma kaygısından kaynaklandığını sanıyoruz.

Etin kaşer olabilmesi için, dinin bir mensubu olan eğitilmiş kişiler (şohet) tarafından hayvanın hastalıklı olup olmadığı kontrol edilir. Hayvan, bu kişiler tarafından acı verilmeden, çok özel, keskin ve pürüzsüz bir bıçakla tek darbe ile kesilir. Bilahare hay-

*Kaşer: Dine ve geleneklere uygun demektir. Dünya Yahudi aleminde benimsenmiş bir kavramdır.

vanın iç organları da tek tek kontrol edilir. Sağlıklı ise, sadece kaşer et satan kasaplara dağıtılır.

Yahudilik'te etin kanı yasak olduğundan etler evlerde pişirilmeden önce, tekrar bir işleme tabi tutulur. Bu, etin iyice yıkanıp, bir saate yakın tuzda bekletilmesidir. Böylelikle kanın iyice akması sağlanır. Etin iyice temizlendiğinden emin olunduktan sonra, pişirilmesi gerçekleştirilir. Et ile süt beraber pişirilemez. Bu dinsel bir gelenektir.

Sefarad mutfağında tespit edebildiğimiz diğer özellikler arasında, yemeklerde, birden fazla sebze kullanılması gelir. Patlıcan ile kabak böreklerde birlikte kullanılabilir. Soğan, domates, maydanoz, limon sık sık tat vermek için kullanılmaktadır.

Bir sebzenin farklı bölümlerinden, farklı yemekler yapılabilir. Örneğin, kabağın içinden ayrı, kabuklarından ayrı bir yemek pişirilebilir. Ispanağın yapraklarından ayrı, saplarından ayrı yemekler hazırlanabilir.

Başlıca yemek pişirme özellikleri arasında "agristida" denilen bir "erikli sos" mevcuttur.

Agristida: Su, limon, likit yağ, tuz kaynatılır. Bir kapta, un, az miktarda soğuk su ile eritilir ve kaynamakta olan limonlu suya ilave edilir. Muhallebi kıvamına gelince ateşten alınır, içine çırpılmış yumurta, alıştırılarak ilave edilir. Bu sos genellikle kızartılmış köfte, haşlanmış balık ve haşlanmış beyinde kullanılabilir.

Börek çeşitleri

Bu mutfağın zengin, değişik börek çeşitleri vardır. Hamur açarak yapılabilen, değişik sebzelerle yapılabilen ve sebzeli etli börek çeşitleri...

Hamur açılarak yapılan börekler arasında en tipik olanı "boreka"lardır. Borekalar, peynir, patlıcan ve patates gibi değişik harçlarla doldurulabilir. Açıkça belirtmek gerekirse, bunların arasında en lezzetlileri, patlıcanla doldurulmuş olanlardır.

Tarifine gelince:

Hamur yapımı için gerekli

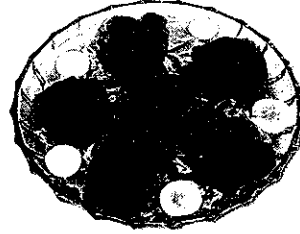
malzemeler:

Su bardağı ayçiçeği yağı, su bardağı eritilmiş margarin, 1 bardak su, bir tutam tuz, aldığı kadar un

İç malzemesi: 2 adet bostan patlıcanı, 100 gr beyaz peynir, 1 su bardağı dolusu rendelenmiş kaşer veya gravyer peyniri.

Yapılışı: Patlıcanlar közlenir, ayıklanır, yıkanır ve süzülür. İyice sıkıldıktan sonra mutfak robotundan geçirilir ve içine peynirler ilave edilir. Hamurun malzemesi karıştırılır ve kulak memesi kıvamına gelinceye kadar yoğrulur. Sonra merdane ile açılır, içine patlıcanlı harç yerleştirilir ve üstü hamur ile kapatılır. Bir kahve fincanı yardımı ile yarım ay şekli verilir. Yağlanmış tepsiye dizilip üzerlerine çırpılmış bir yumurtanın sarısı sürülür. Rendelenmiş kaşer serpilip, fırında pişirilir.

Sebzeli börekler gelince bunlar: Ençusa de espinaka (ıspanaklı), Ençusa de Berencene (patlıcanlı) ve Almodrote de Kalavasa'dır (kabaklı).

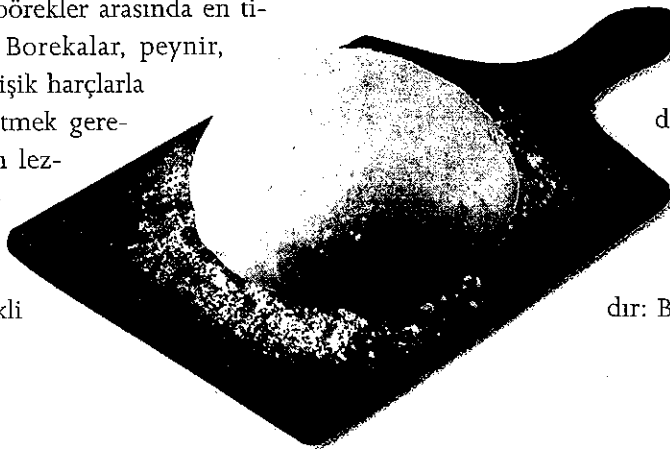

Ispanaklı börek: Ispanakların yaprakları yıkanır ve çok ince doğranır. Kuruduktan sonra içine ekmek içi, yumurta, beyaz peynir, kaşar peyniri, ay çiçeği yağı, tuz ilave edilip yoğrulur. Bu malzeme yağlanmış tepsiye yayılır, üzerine rendelenmiş kaşer serpilip fırında pişirilir.

Bayram yemekleri

Biraz da bayram yemek adetlerinden bahsedelim. (Cuma akşamları ve cumartesi günleri de bayram addedilir) Her Yahudi evinde, cuma akşamlarının bir özelliği vardır. Genelde kalabalık bir aile yemeğidir. Küçükler büyüklerin evinde toplanır. Ev sahibi cuma gecelerine özenir. Şık bir sofraya kurulur.

Özel bir masa düzeni vardır: Beyaz örtü, Şabat (Cumartesi

... (Kutsanmış şarap) kadehi, bütün bir
... ekmek, çiçek.

Yemek menüsü, haftanın diğer gecelerinden farklıdır. Birkaç çeşit börek, balık (Genellikle Gaya Kon Avramila 'Erik soslu gelincik balığı' bu gecelerin karakteristiğidir.)

Erik sosunun tarifini vermeden edemeyiz; ekşi erikler yıkanıp haşlanır, soğuduktan sonra süzgeçte posası çıkana kadar sıkılır. Çıkarılan posa bir sahada yağ, şeker, tuz, az su ilave edilerek pişirilir. Kaynamaya başlayınca içine balıklar dizilir ve on dakika kadar pişirilir.

Cuma yemeklerinde balıktan sonra masaya et veya tavuk, birkaç çeşit sebze ve pilav gelir. Bu görkemli yemekten sonra değişik tatlılar yenir.

Cumartesi günleri ailenin erkekleri sabah duasına giderler. Hanımlar ise dönüşlerinde kendilerine mükellef bir kahvaltı hazırlar. Buna "dezayuno" denir.

Masada; bulemas (içi patlıcan, ıspanak veya peynir ile doldurulmuş yufka ile yapılmış gül börekleri), borekas, tapadas (hamurla yapılmış tepsi böreği), biskoços (bisküvi), haşlanmış yumurta, peynir çeşitleri, karpuz, üzüm bulunur.

Önemli bayramlar arasında: "Roş aşana" (İbrani tarihine göre yılbaşı) bayramı vardır.

Bu bayram, Eylül ayında kutlanır ve mevsim turfandaları yenir. Masada daha önce tarifini vermiş olduğumuz pırasa köftesi, ıspanak böreği, balık, tavuk veya et, turfanda sebzeler, balkabaklı tatlı, elma reçeli, nar, hurma, şarap bulunur.

Bu bayramın akabinde "kipor orucu" (büyük oruç) tutulur. 26 saat süren oruçta hiçbir şey yenmez ve içilmez. Oruç öncesinde, bol ve baharatsız bir yemek yenir. Oruç, likit yağa batırılmış ekmek dilimleri ile açılır. Ardından, sütü kahve, tatlı ve tuzlu bisküvi çeşitleri yenir. Biraz ara verildikten sonra tavuklu şehriye çorbası içilir.

Yahudiler'in diğer bir bayramı da, hamursuz ile sembolize edilen "pesah" bayramıdır. Aileler kalabalık bir şekilde "seder" adı ve-

rilen masa etrafında toplanır. Gece yemekten önce Yahudiler'in Mısır esaretinden kurtuluşunun öyküsü okunur.

Seder masasında 'sembol' olarak şu belirttiğimiz malzemeler bulunur: Matsa (hamursuz ekmek), koyun (kurban) bacağı, katı yumurta, kereviz yaprağı, marul, haroset (üzüm veya hurmadan yapılmış bir

reçel esaret süresince inşaatlarda kullandıkları harcı sembolize eder), sirke.

Yemek menüsü ise, özel pişirilmiş katı yumurta, bimuelos (hamursuzla hazırlanmış gözlemeler), fritadas

(Sebzeli börekler), balık, kuzu etinden oluşur.

Bu bayrama has tatlılar ise şunlardır: Masapan (badem ezmesi), şarope blanko (beyaz tatlı), tez pişti (cevizli tatlıdır.)

Pesah bayramı bir hafta boyunca sürer. Ev yemekleri dışında dışarıdan hiçbir şey yenmez. Bu nedenle ev hanımları için epey yorucu bir bayramdır.

Sefarad Yahudileri, Türkiye'nin değişik yörelerine yerleşmişlerdir. Başlıcaları Bursa, İzmir, Çanakkale, Tekirdağ, Edirne ve İstanbul'dur. Her

yörenin kendi yemek karakteristikleri vardır. Aynı yemekler yörelere göre değişik isimler alabildiği gibi, aynı adı taşıyan yemekler farklı yörelerde değişik yöntemlerle hazırlanır.

Günümüzde, İstanbul'da Mısır Çarşısı'nın arka sokağında Sefarad yemekleri pişiren Levi Lokantası, yıllardır özellikle Yahudi işadamlarına hizmet vermektedir. Bunun dışında Ortaköy, Muallim Naci Caddesi'nde yemekleri kaşer kaidelerine göre pişirilen Karne Lokantası'nın menü

kompozisyonu kısmen Sefarad mutfağına uygundur.

Viki Koronya
Yemek yazarı

Şirket hediyeniz
Turkcell Kurumsal Hizmetler'den.

Kurumsal HediyeCell

Kurumsal HediyeCell ile puanlar biriksin, şirketiniz kazansın.

Turkcell Kurumsal Hizmetler şimdi sizlere avantajlı bir yenilik sunuyor: Kurumsal HediyeCell. Şirketinize kayıtlı hatlarınızla yaptığınız konuşmaların her dakikası, gönderdiğiniz her mesaj ya da kullandığınız her Turkcell servisi şirketinize puan kazandırıyor. Biriken puanlar da ücretsiz Turkcell hizmetleri olarak geri dönüyor. Ücretsiz dakikalar, kısa mesajlar, ücretsiz GPRS, Kurumsal HediyeCell ile sizleri bekliyor. Kullandıkça kazandıran Kurumsal HediyeCell uygulamasıyla şirketiniz, hem mobil iletişim hizmetlerinden daha çok yararlanıyor, hem de daha çok kazanıyor.

TURKCELL
KURUMSAL HİZMETLER

www.turkcell.com.tr/kurumsal_hizmetler

444 0 532

Osmanlı ve Cumhuriyet'te BASIN ve BASIM

Silvyo Ovadya

İpekböcekçiliğinin, Anadolu topraklarına gelişi; barutun kullanılmasıyla Osmanlı ordusunun top kullanmaya başlaması ve daha nice teknolojinin yanında devrin en önemli aletlerinden biri olan matbaanın devreye girmesi, 1492 yılında Yahudiler'in Osmanlı topraklarına yerleşmeleriyle başlar.

İlk matbaanın kuruluşu

1493 yılında Sefaradlar'ın, Osmanlı topraklarına gelişlerinden bir yıl geçmeden David ve Samuel İbn Nahmias tarafından İstanbul'da ilk matbaa kuruldu. Yaakov ben Asher'in aynı yıl yayınlanan Arba'ah Turim adlı eseri, bu matbaanın ilk ürünüdür. Bu matbaada basılmış olan "Midraş Teilim" adlı 1512 baskı yıllı eser, günümüzde İstanbul-Karaköy'de faaliyet gösteren 500. Yıl Vakfı Türk Musevileri Müzesi'nde sergilenmektedir.

İstanbul, 16. yüzyılın başından 18. yüzyılın sonuna kadar İbranice matbaacılığın en önemli merkezlerinden biri oldu. Nahmias ailesi, 1518'e kadar bu mesleği sürdürdü. 1483'te İtalya'nın Sonsino şehrinde Dr. İsrail Natan Sonsino ve oğlu Yeşua Sonsino, o günün aydın kesiminin özlemi olan matbaacılık mesleğine el atılar ve Kuzey İtalya'da İbrani harfleriyle bir matbaa kurdular. Bugün bile çok kullanılan bir yazı türü olan italik huru-

fatı matbaaya sokan, bir metnin başlangıcının bir büyük harfle belirtilmesi, dini yayınlarda sayfa düzeni, ciltçiye sayfa sırasını takip imkânını veren folyo işaretleme tekniği, Sonsino ailesinin, matbaacılığa hediye ettikleri buluşlardır. Aile mesleğine katılan, İsrail Natan'ın torunu

Gerşon ben Moşe, 1526'da İtalya'dan ayrılarak önce Selanik'e yerleşti ve 1530'da İstanbul'a gelerek oğlu Eliezer ile beraber yayımcılığa başladı.

1504-1547 arasında Sonsino ailesinin yayımladığı eser sayısı 40'ın üzerindedir. Bunların en ünlüsü ise bir basım başyapıtı olan 1547 tarihli çok lisanlı Tevrat'tır (Bible Polyglotte). Sözkonusu Tevrat'ta aynı sayfada İbrani-ce metin; Aramice metin; Saadia ha-Gaon'un Arapça metni ve Dr. Moşe Hamon'un İran'dan getirdiği Yahudi bilgini Yaakov ben

Yosef Tavus'un Farsça tercümesi, gayet düzenli ve okunaklı bir şekilde iç içe yer almaktadır. 1504-1530 döneminde İstanbul'da aralarında Alfassi ve Maimonides'in bazı eserleri de olmak üzere 100'den fazla eser basıldı.

İstanbul'da 1579'dan 1595'e kadar faaliyette bulunan diğer bir ünlü matbaa da Don Jozef Nasi'nin Ortaköy'de Belveder mevkiindeki konağında kurduğu ve ölümünden sonra karısı Reyna tarafından devam ettirilmeye çalışılan matbaadır. 1639'da Haham Salamon Franko, se-

LA BOZ de TÜRKİYE TAHAİR HEYETİ

Dr. Abdülvehap Berkem

Albert Cohen Erkösem (1885-1949)

Yakup Bensliyor

Avukat İbrahim Norn

Prof. Avram Galante

Marsel Şalom

çilmiş malzeme ile kurduğu matbaada birçok eser yayımladı. 1640'ta ölümünden sonra matbaayı oğlu Abraham Franko ile damadı Salamon Gabay devam ettirdiler.

Matbaacılık, 18. yüzyılda da devam etti ve İstanbul, yüzyılın sonuna kadar İbranice matbaacılığın en büyük merkezlerinden biri olma hüviyetini korudu.

Ribi Yona ben Yaakov Eskenazi de bu meslekte, 18. yüzyılın en ünlü simasıdır. Kullandığı hurufatın dizaynını kendi çizen, geliştiren ve onları döken Ribi Yona, 1711'de Vilnali Ribi Naftali ben Azral Eskenazi ile ortak olarak matbaasını Ortaköy'e taşıdı. Bir ara 50 kadar işçi çalıştıran matbaa, 1741 yangınında tamamen harap oldu ise de tekrar, fakat daha küçük çapta kuruldu.

Babalarının ölümünden sonra müesseseyi oğulları Ruben ve Nesim devam ettirdiler. Kendisi de hakkâk olan Ruben, eserleri, resim ve kompozisyonlarla süslemeye başladı. Nesim ölünce (1768) oğlu Samuel, Ruben ölünce de (1770) oğlu Menahem, bu dede mesleğini devam ettirdiler. Kapandığı 1777'ye kadar bu matbaada basılan 188 eser arasında Zohar, Hemdat Yamim'in ilk baskısı, Yahudi İspanyolcası'na tercümeli bir Tevrat özellikle zikredilmelidir.

1750'lerde İsak Valero ve 1782'de Haim Eli Pardo'nun matbaaları, bastıkları Yahudi İspanyolcası eserler ve tercümelemler ile bu lisanın gelişmesine ve bu dilde edebiyatın İbranice'den yoksun topluma hitap edilmesine imkân tanıdılar. İstanbul Yahudileri daha sonra, Rafael Haim Pardo'nun 1801'de kurduğu tesise kadar matbaasız kaldılar.

İlk Yahudi gazetesi yayınlanıyor

Yahudiler, Türk topraklarında ilk matbaayı İspanya'dan geldikten bir yıl sonra 1493'te kurmuş olmalarına rağmen ilk gazeteyi ilk Türkçe gazete olan Takvim-i Vekayi'den (1831) 9 yıl sonra İzmir'de yayımlamışlardır.

men ilk gazeteyi ilk Türkçe gazete olan Takvim-i Vekayi'den (1831) 9 yıl sonra İzmir'de yayımlamışlardır. Rafael Uziel'in La Buena Esperansa gazetesinin ardından İstanbul'da ilk Yahudi gazetesi Leon de Hayim Kastro'nun Or İsrail, 1853'te Raşi harfleriyle (İbrani harflerinin benzeri) ve Yahudi İspanyolcası'yla yayımlanmıştır. Onu, Moşe Pesah'ın 1855-1858 arasında yayımladığı El Manadero gazetesi izlemiştir.

Cumhuriyet yıllarına kadar Raşi harfleriyle ve Yahudi İspanyolcası'yla yayımlanan gazetelerin çoğu, sadece birkaç ay, bazıları birkaç yıl çıkabilmişlerdir. Çoğunluğu haftalık olarak yayımlanan bu gazeteler arasında, İsak Karmona'nın 1871'de kurmuş olduğu El Tyempo

(Zaman) gazetesi, 1930'a kadar yayımlanmıştır. Son yayımcısı David Fresko El Tyempo, uzun yıllar haftada

üç kez yayımlanmıştır.

Uzun yıllar yayımlanmış olan diğer bir gazete ise El Telegraf (Telgraf) gazetesidir. 1871'de yayımcı Marko Mayorkas'ın çıkardığı El Nasyonal'ın (Milliyet) devamı olan bu gazete, 1872-1930 arasında yayımlanmıştır. İlk dönemlerinde David Fresko'nun başyazarlığını yaptığı El Telegraf, sonraki dönemlerde Mois Dal Mediko ve İsak Gabay tarafından yayımlanmıştır.

Cumhuriyet öncesi dönemde yayımlanan diğer gazeteler genellikle kısa dönemli olmuştur. Bunların arasında 1860'ta Yehezkel Gabay tarafından yayımlanan Journal İsrailit (Yahudi Gazetesi); 1908-1909 yıllarında Viktor Levi ve David Elnekave tarafından yayımlanan La Patria

(Vatan); 1908-1910 arasında Viktor Levi tarafından yayımlanan La Boz (Ses); 1867'de Mois Eli tarafından yayımlanan El Luzero (Fener) sayılabilir.

1899'da İbrani harfleriyle Türkçe ve Yahudi İspan-

Yahudiler, Türk topraklarında ilk matbaayı İspanya'dan geldikten bir yıl sonra; 1493'te kurmuş olmalarına rağmen ilk gazeteyi ilk Türkçe gazete olan Takvim-i Vekayi'den (1831) 9 yıl sonra İzmir'de yayımlamışlardır.

yolcası'yla çıkan Ceride-i Lisan adlı gazete, Abraham Leon tarafından yayımlanmıştır. Türkçe bölümü İbrani harfleriyle yayımlanan gazetenin bu bölümünün yayımcısı, İbrahim Nom (Avram Naum) idi. Gazetenin amacı, İstanbul Yahudileri arasında Türkçe'nin yayılmasını sağlamaktır.

Osmanlı döneminde İzmir'de yayınlanan en uzun süreli gazeteler Aaron de Yosef Hazan'ın "La Buena Esperansa" (1871-1912) ve Yaakov Algrante'nin Fransızca ve İspanyolca yayınlanan "El Novelista"sıdır (1890-1922).

Çok kısa süreli birkaç gazetenin yayınlandığı diğer bir şehir ise Edirne'dir.

Cumhuriyet öncesi dönemde Coha i Cohayko (Coha, Nasrettin Hoca'ya Yahudilerce verilen addır) (1860); El Çuflete (Düdük) (1909); El Burlon (Alaycı), 1909; El Grasiozo (Sevecen) (1910) gibi mizah gazete ve dergileri de yayımlanmıştır. Bu tür gazeteler arasında uzun süre çıkan El Cugeton (Dalgacı) 1909-1931 arasında Elia Karmona tarafından haftalık olarak yayımlanmıştır.

İstanbul Yahudi basını, gazetelerini dışında çok sayıda dergi de yayınlamıştır.

Fransızca'nın etkisi

Alliance Israelite Okulları'nın Türk Yahudileri'ni eğitmeye başlaması ve İstanbul Yahudileri arasında kullanılmaya başlanan Fransızca'nın etkisiyle, 1908-1922 arasında Lucien Sciuto, L'Aurore'u; 1908-1918 arasında Sami Hochberg Le Jeune Turc'ü; 1919-1923 arasında Jak Loria, La Nasion'u; 1923-1924 arasında Albert Gatenyo, La Gazzette'i; 1946'da Marsel Şalom, La Presse'i; 1948-1958 arasında Albert Benaroya, L'étoile du Levant'ı Fransızca olarak yayımlamışlardır.

Haftalık yayımlanan bu gazeteler dışında, Albert Karasu'nun 1917'den 1971'e kadar yayımlamayı sürdürdüğü günlük Le Journal d'Orient gazetesi sadece İstanbul Yahudileri'ne hitap etmemekle birlikte, İstanbul Yahudi basınının en uzun süreli gazetelerinden biri olarak tarihteki yerini almıştır.

Cumhuriyet sonrasında Yahudi İspanyolcası'yla gazete yayımlamaya devam eden İstanbul Yahudileri bu dönemde Latin harflerini kullanmaya başlamışlardır. Zamanla bir bölümü Türkçe yayımlanan bu gazetelerin başlıcaları şunlardır: La Boz de Oriente (Doğu'nun Sesi) (1931-1939), yayımcıları İsak Algazi, Leon İsrail ve Mois Dal Mediko; Şabat (Cumartesi) (1947-1950), yayımcıları Moşe Benbasat, İzak Yaeş, Atikva (Umut) (1947), yayımcısı Yaakov Kıymaz; Or Yeuda (Yeuda Işığı) (1948), yayımcıları İzak Yaeş, Menahem Maden; La Vara (Asa) (1950), yayımcısı Moşe Benbasat; La Luz (Işık) (1950-1953), yayımcıları İlyezer Menda, Robert Bali, Moşe Levi Belman, İsak Misistrano; El Tyempo (Zaman) (1957-1959), yayımcıları Moşe Levi Belman, İsak Kohen; La Luz de Türkiye (Türkiye'nin Işığı) (1953-1955), yayımcısı Robert Bali.

Bunların dışında İlyezer Menda tarafından 1953-1972 arasında yayımlanan haftalık La Vera Luz (Gerçek Işık) gazetesiyle, 1947'de Avram Leyon tarafından yayımlanmaya başlayan ve günümüzde halen yayımını sürdürmekte olan Şalom (Selam Barış) en uzun süreli gazeteler olmuştur.

İstanbul Yahudileri, 1867'den başlayarak Raşi harfleriyle Türkçe Şarkıye (1867), Zaman (1872), Ceride-i Terceme (1876) ve 1908-1909 arasında günlük İttihad gazetesini de yayımlamışlardır.

Cumhuriyet döneminde Nesim Mazliah'ın Hür

Yalıçapkını yılda yaklaşık beşbinaltıyüz mili bedava uçuyor. Ya siz?

Kuşlar ve yaşadıkları alanlarla ilgili daha fazla bilgi için wwf.org.tr
444 0 333 / shopandmiles.com

 Garanti

Türk Yahudi basınından çeşitli dönemlere ait örnekler.

Adam (1930); Sami Kohen'in Türkiye'nin Sesi (1949-1950); Robert Sezer'in Haftanın Sesi (1957) gazeteleri Türkçe yayımlananlara örnek gösterilebilir.

1977-1978'de Selim Hubeş tarafından 15 günde bir yayımlanan "Beklenen İlgi" dergisi ise, özellikle toplumun genç kesimi tarafından adı gibi ilgiyle karşılanmasına rağmen çok uzun ömürlü olamamıştır.

Edebi gazete ve dergiler

İstanbul Yahudi basını 19. yüzyılın sonlarıyla, 20. yüzyılın ilk yıllarında gazetelerin dışında çok sayıda İspanyolca, Fransızca ve Türkçe dergiye de hayat vermiştir. David Elnekave'nin 1909-1922 arasında yayımladığı El Cudio (Yahudi); David Markus'un 1923-1938 arasında Fransızca yayımladığı Homenora; günümüzde Milliyet gazetesi

dış politika yazarlarından Sami Kohen'in babası Albert Kohen'in 1939-1949 arasında yayımladığı La Boz de Türkiye (Türkiye'nin Sesi) bunun başlıca örnekleridir.

İstanbul Yahudileri, ayrıca ülkenin basın hayatına Sağlık Dünyası (1955-1965, yayıncısı eczacı Albert Mazon) gibi tıp; İktisadiyat Mecmuası (1914-1918, yayıncısı Moiz Kohen [Munis Tekinalp]) ve Türkiye Ticaret Gazetesi (1919-1923, yayıncısı M. Revah) gibi iktisadi; Hukuki Bilgiler Mecmuası (1929-1942, yayıncısı Gad Franko) gibi hukuki; Yeni Fikir (1941-1942, yayıncısı Yakim Bahar) gibi edebi gazete ve dergileri de kazandırmışlardır.

1983'e dek Avram Leyon tarafından yayımlanan ve günümüzde İstanbul Yahudi basınının tek gazetesi olan Şalom, 1984'ten beri Gözlem Gazetecilik Basın ve

Yayın A.Ş. tarafından yayımlanmaktadır. 1986-1998 yılları arasında yayın yönetmenliğini Silvyo Ovadya'nın yürüttüğü Şalom, yeni şekliyle 1998'den günümüze dek Yakup Barokas'ın yayın koordinatörlüğünde Türkçe yayınlanmaktadır. 55 yılı aşkın bir mazisi olan Şalom'un bir sayfası, Türk Yahudileri'nin tarihi bir mirası olan Yahudi İspanyolcası'nı yaşatmak gayesiyle bu lisanda yayınlanmaktadır. Ağustos 1994'te yayın hayatına atılan ve Moşe Grosman tarafından belirsiz zamanlarda çıkarılan Tiryaki dergisi de Türk Yahudileri tarafından çıkartılan ikinci bir yayındır.

Edebiyatçılar, yazarlar ve yayıncılar

Cumhuriyet döneminde edebiyatçılara, yazarlara ve yayıncılara bir göz atacak olursak çok uzun yıllar büyük bir boşluk yaşanmış olmasına rağmen günümüzde azalan Yahudi nüfusuna karşın, başta Şalom Gazete-

si'nin yayıncısı Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş.'nin yayınlamış olduğu kitaplar, onun dışında ulusal yayıncılar tarafından okurla buluşan çok sayıda edebi ve tarihi eseri saymak mümkündür.

Yahudiliğini hiçbir zaman sözkonusu etmeyen Türk Edebiyatı'nın değerli yazarlarından Bilge Karasu'nun dışında, romanları ciddi sayılarda basılan Mario Levi; ilk kitaplarını E. Emine adıyla yayınlayan gazeteci-yazar Vivet Kanetti; uzun araştırmalar sonrasında tarihi kurgu romanlarını okurlara sunan Şalom'un eski yazarlarından Liz Behmuaras; 1940-1967 yılları arasında

bir bölümü Fransa'nın sayılı yayınevleri tarafından eserleri yayınlanmış ve genç yaşta yaşama veda eden Gentile Arditty Puller'in Fransızca dilindeki roman ve şiir kitapları, tarihi araştırmalarıyla bir

2. Meşrutiyet Dönemi mizah basınından örnekler.

çığır açan Rıfat N. Bali; İstanbul, yöreleri, tiyatro ve bale üzerine sayısız kitaba imza atan Jak Deleon; çoğu Fransızca, birkaçı Türkçe yazılmış ve Türk Yahudileri'nin tarihi hakkında en geniş kapsamlı araştırmaları yayınlanmış olan Prof. Abraham Galante'nin eserleri, Cumhuriyet dönemindeki edebi ve tarihi eserlere gösterilebilecek başlıca örneklerdir.

Türkiye'de sanayinin gelişmesiyle Yahudi matbaaları diye bir konunun artık sözkonusu olmadığını belirtmekte fayda vardır. Günümüzde çok sayıdaki Yahudi müteşebbisin ve sanayicinin ortak oldukları matbaalar mevcuttur ve bunlar gerek endüstriyel, gerek kitap ve mecmua olarak sayısız ürün vermektedirler. Ancak bunları Yahudi olarak tasnif etmenin hiçbir özelliği yoktur.

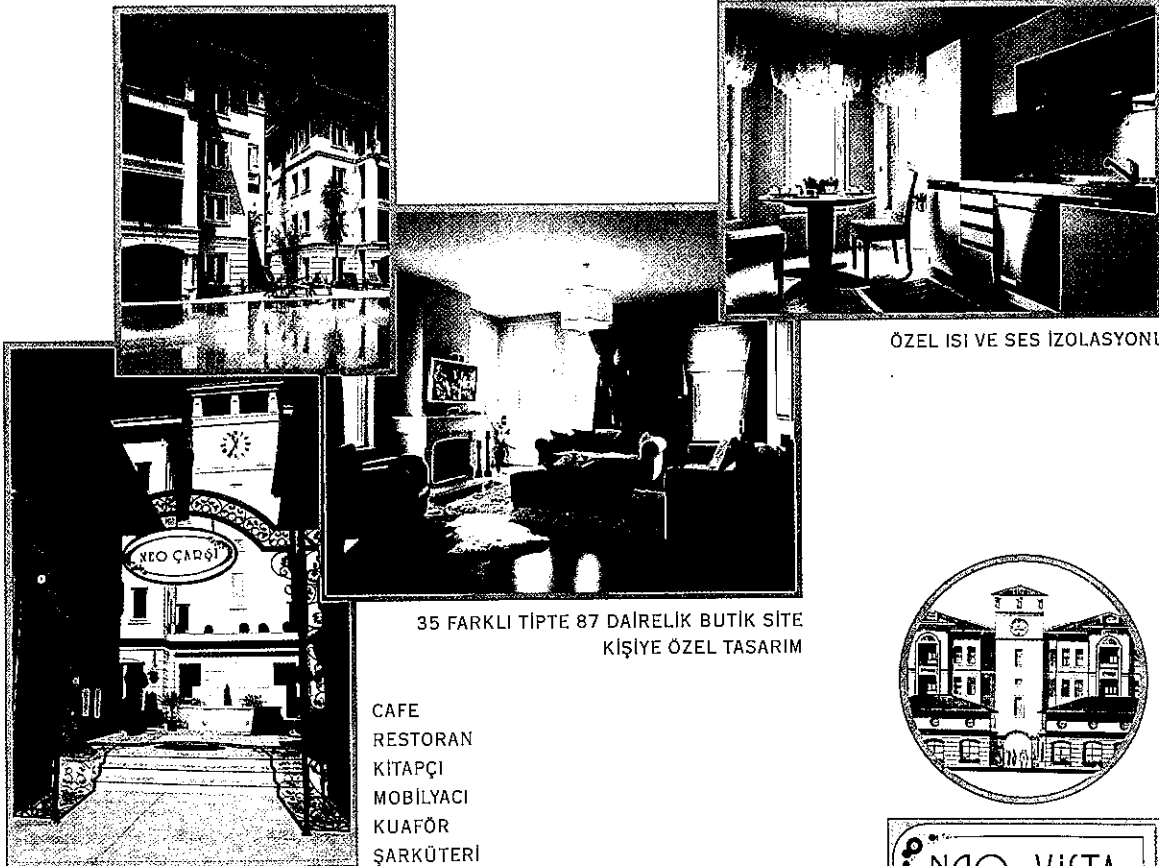
Silvyo Ovadya

Şalom Gazetesi İdari İşler Koordinatörü
Türkiye Yahudi Cemaati Müşavirleri / Müşavir

EVİNİZİN KAPISI
HER YERE AÇIK!

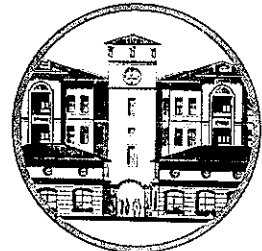
NEO VİSTA EVLERİ'NDE
OTURANLAR, CANLARI NEREDE
OLMAK İSTİYORSA ORADALAR...
ŞEHİRDE, DOĞADA...
FARKLI BİR DÜNYADA... ŞEHİR MERKEZİNE
10 DAKİKALIK MESAFEDEKİ
NEO VİSTA BUTİK SİTESİ'NDE
SİZ DE "YER ALMAK" İSTEMEZ MİSİNİZ?

ÖZEL ISI VE SES İZOLASYONU

35 FARKLI TİPTE 87 DAİRELİK BUTİK SİTE
KİŞİYE ÖZEL TASARIM

CAFE
RESTORAN
KİTAPÇI
MOBİLYACI
KUAFÖR
ŞARKÜTERİ

NEO VISTA

BULUŞMA ADRESİMİZ:

Göktürk Beldesi İstanbul Caddesi (BP Yanı) 34993 Kemerburgaz İstanbul Tel: 0212 322 06 00 Faks: 0212 322 06 04 www.neo-vista.com

Osmanlı'dan günümüze Hahambaşılık Müessesesi

Hatice Doğan

Hahambaşılık müessesesi, Yahudiliğin sosyal hayatı içinde çok önemli bir yer tutmaktadır. Yahudiliği en ince yönlerine kadar bilen hahamlar, başlangıçtan beri Yahudi toplumu içerisinde çok önemli rol oynamışlardır. Hz. Musa'dan itibaren, halkın dini ve sosyal işlerini düzenleyen kişiler, Yahudilik'te bazen hakimler, bazen nebiler ve çoğu defa da hahamlar olarak adlandırılmışlar ve Yahudi toplumunda dini ve sosyal huzurun temini için gayret göstermişlerdir. Özellikle Babil esareti döneminde Yahudi din adamlarına çok önemli görevler düşmüş, esaret döneminde Yahudi kimliğinin oluşmasında büyük rolleri olmuştur.

Haham, İbranice "hikmet sahibi ve bilge kişi" anlamına gelmektedir. Bu durumda haham, hem sezgi gücü olan hem de derin Tora ve Talmud bilgisiyle Yahudi cemaatinin dini ve sosyal problemlerine çözüm getiren kişi olarak dikkat çekmektedir. Yahudi tarihinde bu kişilerin yetişmesi için son derece önemli müesseseler kurulmuştur. Hala bugün Yahudi cemaatleri bünyesinde bulunan Yeşivalar, haham yetiştirmek üzere yaşıtılan bu eski kurumların bir devamı olarak görülmektedir. Yahudi toplumunda dini ve sosyal işlerin dü-

zenli bir şekilde yürüyebilmesi için Hz. Süleyman döneminden sonra daha da önem arzeden başhahamlık müessesesi Bet ha-Mikdaş'daki, Tora'nın bulunduğu, kutsal mekana girme ve sandığı açma yetkisinde olan tek kişi olarak dikkat çekmektedir. Başhahamlık anlayışı,

Yahudi cemaatinin sosyal, siyasal ve dini kriz dönemlerinde daha da önem kazanmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun en yüksek rütbeli hahamının ünvanı olan hahambaşı, İbranice "haham" ve Türkçe "baş" kelimelerinden oluşmuştur. İstanbul'un fethinden sonra Osmanlı devleti içindeki gayrimüslim teb'a, millet sistemi adı verilen belli hukuki esaslar çerçevesinde idare edilmeye başlandı. Tanzimat Fermanı'na kadar büyük ölçüde değişmeden devam eden bu uygulamaya göre, her dini topluluğun yüksek rütbeli din adamlarından biri, cemaati tarafından lider

olarak seçilerek kendi cemaatinin düzen ve yönetimi ile görevlendirilmiştir. Böylece, Osmanlı idaresinde kendilerine tanınan özerklikle, devlet içinde kendi din, gelenek, hukuk ve eğitimlerini düzenlemişlerdir. Osmanlı devletinin Fatih Sultan Mehmet'ten itibaren hedefi, Osmanlı teb'asında

Hahambaşı Rav Rafael David Saban (1952-1960)

bulunan Yahudiler üzerindeki denetimi, İstanbul Hahambaşılığı vasıtasıyla yapmaktı. Çünkü bu konuda daha önceki dönemlerde hahambaşılıkların daha liberal hareket ettikleri görülmektedir.

Fatih'ten sonraki dönem

Fatih'ten sonraki dönemlerde hahambaşılık vasıtasıyla merkezi kontrol ve disiplin sisteminin ana prensip olarak kabul edilmesine rağmen, bu konu, 1854'e kadar resmen bir kayıt altına alınmış değildir. 1854'te İstanbul Hahambaşı Hayim he Kohen'e verilen berattan anladığımız kadarıyla, bu merkeziyetçi denetim sistemi, resmen yürürlüğe konmuştur. Bu berata göre bölge hahambaşıları, İstanbul Hahambaşısı'na itaat edecekler; onların atanması ve görevden alınmaları, İstanbul Hahambaşılığı tarafından yapılacak ve hükümetle ilişkiler, İstanbul Hahambaşılığı aracılığıyla sağlanacaktır. Yine bu beratla Yahudi cemaatinin vermesi gereken vergilerin toplanmasında hahambaşılık aktif rol oynayacaktır.

İstanbul'un fethinden sonra Yahudiler tarafından ödenen Rav akçesi olarak bilinen vergi, bir hahambaşıya sahip olma hakkı karşılığında veriliyordu. Fatih Sultan Mehmet, fetihden sonra, Rum Kilisesi'nin başına getirdiği patriğe, tüm Ortodokslar'ın başkanı sıfatıyla cemaatin idari yetkilerini vermiş, aynı şekilde Ermeni Patriği'ni de tüm Ermeniler üzerinde yetkili kılmıştı. Ancak Hristiyanlık'taki gibi bir ruhban sınıfı hiyerarşisinin bulunmadığı Yahudilik'te, cemaatin örgütlenmesi konusu başlangıç itibariyle tartışmalı bir konudur.

Osmanlı devletinin kuruluşundan önce ve sonra Osmanlı topraklarında bulunan Yahudiler'in bir ha-

hambaşı etrafında organize edildiklerini görüyoruz. Bu açıdan İstanbul'un fethinden önce Edirne Hahambaşılığı hem bilimsel hem de siyasal yönden son derece önemli bir kurum olarak dikkatimizi çekmektedir. İstanbul'un fethinden sonra daha önce İstanbul'da mevcut bulunan Aşkenaz Yahudileri'nin de bir hahambaşısı bulunuyordu. İstanbul'un fethiyle birlikte İstanbul Hahambaşılığı daha da önem arz ederek varlığını sürdürmüş ve dönemin Edirne Hahambaşısı Moşe Kapsali, Fatih Sultan Mehmet tarafından İstanbul hahambaşısı olarak atanmıştır. Daha sonraki hahambaşılığı ilgilendiren önemli olaylarda ve hatta Hahambaşılık Nizamnamesi'nin hazırlanmasında da, Edirne Hahambaşılığı ciddi bir rol üstlenmiştir.

Hahambaşı Rav David Asseo (1961-2002)

1835: Hahambaşı devlet tarafından onaylanıyor

Osmanlı devleti döneminde başta İstanbul olmak üzere Edirne, İzmir, Selanik, Girit gibi önemli hahambaşılık merkezleri vardır. Osmanlı devletinde hahambaşılık müessesesinin tarihi, eskilere dayanmakla beraber Yahudiler'in de resmi talebi üzerine 23 Şevval 1250 (22 Şubat 1835) tarihli Takvim-i Vekayi'de yayınlanan karar ile devlet tarafından resmi bir statü kazanılmıştır. Bu demektir ki; daha önceden beri mevcut olan hahambaşılık müessesesi, Osmanlı devleti tarafından resmen kabul edilmekle be-

raber, kağıt üzerinde resmi bir

belgeyle kabul edilmiş değildi. Yahudi cemaati hahambaşısını seçerek devlet onayına sunuyor, devlet de onaylıyordu. Bu tarihten itibaren hahambaşının devlet tarafından resmen onaylanması zorunluluğu getirilmiş oldu. Osmanlı devleti tarafından verilen 1835 tarihli

beratla İstanbul, Edirne, Selanik, İzmir, Bursa, Kudüs şehirlerinde bulunan hahambaşılara şu üç konuda yetki veriliyordu:

- 1- Hahambaşının dini yetkileri,
- 2- Hükümetin temsilcisi olarak yetkileri,
- 3- Tora okumaya icazet.

Hahamhane Nizamnamesi'nin önemi

Osmanlı devleti ile Yahudi cemaati arasındaki en önemli olaylardan birisi de 5 Mayıs 1865 tarihinde Takvim-i Vekayi'de yayınlanan Hahamhane Nizamnamesi'dir. Tanzimat döneminde yapılan reformlar, reform yanlısı ve muhafazakar Yahudiler arasındaki gerginliklere çözüm getirememiş, 1850'lerde Sultan Abdülmecid'in hahambaşısı atama yetkisini tekrar Yahudi cemaatine vermesiyle bu gerginlikler kriz noktasına ulaşmıştır. Bunun üzerine hükümet, İzmir, Edirne ve Makedonya Hahambaşısı'nı İstanbul'a davet ederek sorunların çözümü için acil kararlar almalarını istemiştir. 19 Haziran 1863'te İstanbul'a gelerek "hahambaşı kaymakamı" sıfatıyla göreve başlaması istenen Edirne Hahambaşısı Yakir Geron'dan 1856 tarihli İslahat Fermanı esasları çerçevesinde, Yahudi cemaatinin bir nizamname hazırlayarak Bab-ı Ali'ye sunması istendi. Judeo-İspanyol dilinde kaleme alınan nizamname metni tercüme edilerek, hükümete sunuldu ve Abdülaziz tarafından onaylanarak yürürlüğe girdi.

Bu Nizamname, 5 bölüm ve 48 maddeden oluşmaktadır. Burada hahambaşı olacak zatın vasıfları ve seçimi, hahambaşının görevleri, Meclis-i Umumi, Meclis-i Ruhani ve Meclis-i Cismani üyelerinin seçimi ve görevleri detaylı olarak tespit edilmiştir.

Gerek Yahudi cemaati içindeki çekişmelere bir son vermek, gerekse reformlar çerçevesinde bir organizasyon tesis edilmesi amacı taşıması bakımından son derece önemli olan bu nizamname, muhafazakar Yahudiler'in muhalefeti ve devam eden cemaat içi düzensizlikler nedeniyle tam olarak uygulama alanı bulamamıştır. Cemaat için yapılan bu resmi düzenlemenin tam olarak uygulamaya konulamaması sebebiyle hükümet, İstanbul'da, cemaatin idaresi için bu makama "hahambaşı kaymakamı" (locum-tenens) ünvanıyla atama yapmayı uygun gördü. Başlangıçta geçici bir düzenleme amacı taşımasına karşın bu uygulamanın 1909 yılına

kadar devam ettiğini görüyoruz. Bu ünvan ve yetkiyle görev yapan hahambaşılara Yakir Geron, Moşe Levi ve Haim Nahum'u örnek verebiliriz. 1908'de "hahambaşı kaymakamı" ünvanıyla göreve getirilen Haim Nahum'a 1909 yılında Osmanlı hükümeti tarafından "Osmanlı İmparatorluğu'ndaki tüm Yahudi milletinin Hahambaşısı" ünvanı verildi ve Haim Nahum 1920'ye kadar bu kapsamlı ünvan ve nitelikte görev yapan ilk ve tek Hahambaşı oldu.

Osmanlı Yahudileri sekiz idari bölgeye ayrılarak beşi, birinci sınıf ve üçü ikinci sınıf hahambaşılarca yönetilmiştir. Bunlardan; İstanbul,

Selanik, Bursa, İzmir ve Kudüs

birinci derece; Sofya, Bosna ve Edirne ikinci derecede yer almaktadır. Bu Yahudi merkezleri, halkın o bölgelerdeki nüfus ve önemine binaen belirlenmiştir. Birinci derecedeki merkezlerde, hahambaşılar, şehrin asilleri tarafından seçilmektedir. İkinci derece yerleşim merkezlerinde Yahudiler, hahambaşı yardımcısı tarafından yönetilir ve bu kişiler, yerleşim biriminin bağlı olduğu Hahambaşılar tarafından atanmaktadır.

Hahambaşı Rav İzak Haleva (2002- —)

Osmanlı sonrası dönem

Kurtuluş Savaşı sonrası imzalanan Lozan Barış Antlaşması ile Türkiye Cumhuriyeti içindeki azınlıklara yeni bir takım hak ve imtiyazlar tanınmıştır. Türkiye için oldukça hassas bir dönem olarak dikkat çeken bu dönemde Yahudiler'in, Türk devletine önemli bir iyi niyet gösterisinde bulunarak Lozan'da tanınan haklardan vazgeçtiklerini görüyoruz. Yine, dini ve laik konularda ayırıma giderek, hahambaşılığın Yahudi kurumları üzerindeki yetkilerinin iptalini de kabul ettiler. Böylece okul, hastane ve hatta sinagog bağımsız hale geldi ve merkezi yönetim ortadan kalkmış oldu. Yeni devlet yapısına uygun bir düzenleme yapılarak hahambaşı da atanmadığı için resmi bir liderden yoksun kalmışlardır. Haim Nahum'un 1920'de istifasının ardından Türkiye Yahudileri'nin yasal bir hahambaşısı yoktur. Edirne Hahambaşısı Haim Moşe Becerano'nun 1920'de "hahambaşı kaymakamı" sıfatıyla yetkilendirilip 1931'de vefatından sonra, 1951 yılına kadar hahambaşı seçilmediğini görüyoruz. Bu esnada Türkiye Yahudileri bazı Bet-Din başkanları tarafından temsil edilmişlerdir.

T.C.'nin ilk hahambaşısı seçiliyor

1946'dan itibaren Yahudilerin, hahambaşı seçme izni ile hükümete başvuruları kabul edilerek Rafael David Saban oyçokluğu ile Türkiye Hahambaşısı seçilmiş ve Türkiye Cumhuriyeti'nin bu ilk hahambaşı seçimi Bakanlar Kurulu kararıyla gerçekleştirilmiştir. 1960'da vefat eden

Rafael David Saban'ın ardından Rav David Asseo 21 Ağustos 1961'de yine Bakanlar Kurulu kararına istinaden yapılan seçimle oy çokluğu ile Türkiye Hahambaşısı seçilmiştir. 2002 yılında vefatına kadar bu görevi sürdüren Asseo'dan sonra, halen Türkiye Hahambaşısı olarak görev yapan Rav İzak Haleva, hahambaşı seçilmiştir.

Hahambaşılıkta belli bir kadro hahambaşına yardımcı olmaktadır:

1. Dini Konsey: Hahambaşı ve en az üç hahamdan oluşan bu konsey, eski adı Bet-Din olan dini mahkemenin işlevini yerine getirmektedir. Doğum, ölüm, evlilik, boşanma ve din değiştirme gibi olayların tescil ve takibiyle ilgilenmektedir.

2. Laik Konsey (Fahri Danışmanlar Kurulu): Hahambaşı tarafından atanan otuz beş Türk Yahudi yöneticiden oluşmaktadır.

3. İcra Kurulu: Laik konsey üyeleri arasından seçilen on dört başkandan oluşmaktadır.

Sinagoglar, cemaat kuruluşları ve aktiviteleri bu konseyler tarafından denetlenmektedir. Beyoğlu Yemenici Sokak'ta bulunan Hahambaşılık makamında bugün 1865 Hahamhane Nizamnamesi'nde adı geçen üç kuruldaki Meclis-i Umumi karşılığında Temsilciler Kurulu, Meclis-i Cismani karşılığında Müşavirler Kurulu (Laik Konsey) ve Meclis-i Ruhani karşılığında Bet-Din üyelerinin bulunduğu Hahamlar

Kurulu, Hahambaşı'ya görevinde yardımcı olmaktadır.

Dr. Hatice Doğan
Selçuk Üniversitesi Öğretim Üyesi

Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethinden günümüze kadar görev yapan 33 hahambaşı

- Moşe Kapsali (1453-1496)
- Eliyau Mizrahi (1496-1526)
- Tam Ben Yahya (1526-1542)
- Eli Benjamin Ha-Levi
- Menahem Bahar Samuel
- Eli Ben Haim (1575-1602)
- Yahiel Bassan (?-1625)
- Jozef Mitrani (?-1639)
- Yomtov Ben Yaeş (1639-1660)
- Yomtov Ben Hananya Ben Yakar (1660-1677)
- Haim Kamhi (?-1730)
- Yuda Ben Rey
- Yuda Ben Samuel Rosanes (?-1727)
- Samuel Levi (1727-?)
- Abraham Ben Samuel Rosanes (?-1743)
- Salamon Haim Alfandari (1757-1774)
- Meir Ishaki
- Elie Palombo (1762-?)
- Haim Yaakov Ben Yakar
- Abraham Levi (1835-1836)
- Samuel Haim (1837-1839)
- Moşe Fresko (1839-1841)
- Yaakov Behar David (1841-1854)
- Haim Ha-Kohen (1854-1860)
- Yaakov Avigdor (1860-1863)
- Yakir Geron (1863-1872)
- Moşe Levi (1872-1908)
- Haim Nahum (1908-1920)
- Haim Moşe Becerano (1920-1931)
- İsak Şaki (1931-1940)
- Rafael David Saban (1952-1960)
- David Asseo (1961-2002)
- Rav İzak Haleva (2002-)

BİR MÜZİK SENTEZİ

Los Paşaros Sefaradis Grubu ve Sezen Aksu

Sefarad müziği

S. Selim Hubeş

Sefarad müziği, beş yüz yılı aşan bir birlikte yaşamın ortaya çıkardığı bir müziktir, denilebilir. Bugün Türkiye’de herhangi bir sinagoga giderseniz size çok yakın gelebilecek melodilerden oluşmuş bir ilahi dinlemeniz olasıdır. Çünkü Türkiye Sefaradları’nın dini müzikleri sırtını, makamsal Türk müziğine dayamaktadır. Bugün sinagoglarda hicaz, nihavent, rast, beyati gibi önemli makamlarda bestelenmiş fakat bes-tecisi bilinmeyen dini eserleri icra eden hazanlar, kö-kü İspanya’dan ayrıldıkları yıllara dayanan bir gelene-ği hiçbir yazılı kaynağa dayanmadan sürdürmektedirler. Bu, tıpkı Türk musikisinde olduğu gibi, ustadan

çırağa tamamen meşk yolu ile geçen oral bir kültü-rün devamıdır.

1942 yılında başlayan 1500’lerin ortasına kadar sü-ren bir süreç içerisinde, engizisyon zulmünden kaça-rak İtalya (Livorno) ve Hollanda’da (Amsterdam) kısa konaklamalardan sonra Osmanlı İmparatorluğu’nun o günkü sınırları içerisinde bulunan, Tunus, Cezayir, Bulgaristan, Romanya, Yugoslavya, Yunanistan, İstan-bul, İzmir ve Bursa’ya yerleştirilen İspanyol Yahudile-ri, kendi dillerini, müziklerini de birlikte geçirdiler. Özellikle sarayların ve asaletin konu edildiği romans-lar, halk şarkıları olan “kantikalar” yerleştikleri böl-

gelerin müzikleri ve ritimleri ile etkileşerek, bugünkü Sefarad müziğini oluşturdular.

Bugün artık Sefarad müziğinin orijinal melodilerinin ve ritimlerinin ne kadarının muhafaza edildiğini anlamak mümkün değildir. Yerel müzikler, orijinallerini öylesine etkilemişlerdir ki, bir şarkının eskiliğini, yeniliğini ya da romans veya kantika olduğunu, ancak günümüze kalmış sözlerinden anlıyoruz. Sefarad müziği, 500 yıl içerisinde sadece İspanya'dan getirilenle yetinmemiş bu arada kendi şarkılarını da üretmiştir. Hatta bazen işin kolayına kaçarak dönem dönem çok popüler olan müzik parçalarının melodilerinin üzerine, Judeo-Espanyol dilinde sözler yazarak Sefaradlaştırılmışlardır. Bugün 3 bin parçayı aşkın bir repertuarın bulunduğunu belirten araştırmacılar, parçaların önemli bir kesiminin, bu ödünç eserler olduğunu söylemektedirler.

Sefarad dini müziğinde gelenek, babadan oğula, din dışı müzik ise, anadan kıza geçerek zamanımıza ulaşmıştır. Bu nedenle din dışı müziklerin kaynak kişileri, genellikle kadındır. Kadınlar şarkıları nesilden nesile aktararak, günümüze kalmasını sağlamıştır. Sefarad müziği üzerine ilk araştırmalar ancak '50'li yıllarda İzak Levi ile başlamıştır. İsrail radyosunda araştırmacı olarak çalışan Levi, bu müziğe ait 100'ü aşkın parçayı, kaynak kişilerden dinleyerek notaya almış ve beş ciltlik bir kitapta toplamıştır.

Bu parçalardan "kantikalar" günlük yaşamdan, aşktan, ölümden, kıskançlıktan, ayrılıktan bahsederken, "romanslar" da bir zamanlar, saray yaşamının asilzadeleri ile ilgili romantik hikayelerini anlatır.

KANTİKA

Tu madre kuando te paryo	Annen seni dünyaya getirdiğinde
İ te kito al mundo	Yüreğini vermemiş
Korason eya no te dyo	Sevgiyi tadabilsin diye
Para amar segundo	Elveda sevgilim
Adio adio kerida	Senin acılaştırdığın
No kiero la vida	Bu yaşamı ben neyleyim de olduğu gibi.
Me amargates tu	

ROMANS

Mi madre era de Fransiya	Annem Fransızdı
Mi padre de Aragon	Babam Aragonlu
Nunka se kazaron los dos	Dünyaya gelmiyeyim diye evlenmediler
Para ke nasyera yo	Ben çok değerli olduğumdan
	Çok küçükken Aragonlu kontla evlendirdiler
Yosyen do muy regalala	Ben çok güzeldim
Ami çika me kazo	O da çok müsrif
Kazo me konde	Her şeyimizi harcadı
Kon un konde de Aragon	Hatta babamın verdiklerini bile, de olduğu gibi

Yo era muy ermoza
İ el un ombre gastador
Gasto lo suyo i el miyo
İ lo ke mi padre medyo

500 yıl boyunca etkileşim içerisinde yazılmış şarkılarda, bulunulan bölgenin yaşamından, günlük hayatından izler taşır.

La vida do por el raki	Rakı için yaşamımı veririm
Yo no puedo deşarlo	Onu hiç bırakamam
Di beber nunka me arti	Ona olan aşkımdan
De tanto amarlo	Kendimi baron gibi
Me syento yo ijo veron	Çok önemli hissederim
Me syento yo primaryo	Çekmecemde bir lira bile olmasa
Sin tener liras en el kaşon	Kendimi milyoner zannederim de olduğu gibi
Me syento milyonaryo	

Sefarad müziğini kısaca özetlemeye çalışırsak; yukarıda sayılan özellikleri dikkate alındığında ne İspanyol ne de geleneksel Yahudi müziği denilebilir. Teknik olarak Sefarad müziği, 500 yıl boyunca etkisi altında kaldığı Türk müziğine çok daha yakın durmaktadır. Dileğimiz, bu müziğin sadece müzelik bir öge olarak kalmaması yaşam içerisinde gelişerek yer almasıdır.

S. Selim Hubeş
Los Paşaros Sefaradis Grubu Üyesi / Müzisyen

Türkiye'deki yaşamları ve evren kültürleriyle

Aşkenaz Yahudileri

Robert Schild

Aramızda bugün yaşamakta olan yirmi bini aşkın Türk Yahudisi'nin büyük çoğunluğu, 1492 yılında İspanya'dan Osmanlı topraklarına göç etmiş ve burada yeni bir vatan bulmuş "Sefarad"ların torunlarıdır. Ne var ki, bazı kaynaklara göre sayıları yüz elli binleri geçen bu göçmenlerden daha önce de Doğu Avrupa'dan erken Osmanlı'ya gelmiş ve Trakya ile Batı Anadolu'nun Bizans'tan Türklerin eline geçmesinin ardından rahat bir yaşama kavuşmuş olan "Aşkenaz" Yahudileri, bu toprakların daha eskileri sayılır... İbrani dilinde "Sefarad" sözcüğü İspanya, "Aşkenaz" ise Almanya ile eşanlamlıdır ve bu iki halk topluluğuna, dünyanın tüm Yahudi çevrelerinde rastlanır. Beri yandan, sadece Türkiye'ye has olan Rum kökenli "Romanoid"ler ile Kırım Yarımadası'ndan İstanbul'a gelmiş "Karait"ler de, ülkemizin Yahudi toplumu içerisinde bugün pek az sayıda olmalarıyla birlikte, ilginç geçmişleri ile "Türkiye kültürler mozaïği" içerisinde birer değişik "alt grup" oluştururlar.

Ortaçağ'dan günümüze Türkiye Aşkenazları

Türkiye Aşkenazları, 13. ve 14. yüzyıllardan başlamak üzere, Almanya, Fransa ve Macaristan'daki çeşitli sürgünler sonucu, gittikçe artan sayılarda Osmanlı topraklarına göç etmişlerdi. Buradaki yönetim ile uyum içinde yaşayan bu halk topluluğuna, herhangi bir meslek kısıtlaması getirilmemiş olmakla birlikte, çoğunlukla ticaret ve küçük zanaatları seçmişlerdi. Ancak aralarından, örneğin sarayda da görev almış bir-

çok saygın hekim gibi bilim adamları da yetişecekti... O dönemde, Aşkenazlar'ın en yoğun bulundukları kent olarak Edirne bilinir. İşte burada 15. yüzyılın başlarında, ilginç bir mektup kaleme alınır: Frankfurt asıllı Haham İsaak Tsarfati, Avrupa'daki Yahudi cemaatlerine yönelen ve "Burada herkes, kendi incir ağacının ve asmasının altında huzur içinde yaşayabilir..." tanımlamasını da içeren bu tarihli mektubunda, Avrupa Yahudileri'ni, Osmanlı topraklarına yerleşmeye çağırır. İlginçtir ki, daha çok Alman ve Fransız cemaatlerine yönelik olan bu mektup, Stanford Shaw gibi tarihçilerce, özellikle İspanya Yahudileri'nin çok geçmeden ülkeye akın etmesine en büyük etken olarak görülmektedir.

Aynı dönemlerde Osmanlı padişahlarının ve bu arada Kanuni Sultan Süleyman'ın "Almanlar Fermanı" diye bilinen çağrısı ile ülkeye daha çok Yahudi gelmesini sağlamak arzusu, çeşitli orta Avrupa ülkelerinden artan sayıda Aşkenazlar'ın da gelmelerine neden olmuştu. Beri yandan 17. yüzyıl boyunca, esir tüccarlarının eline düşmüş yüzlerce Aşkenaz genç erkek ve kadın, özellikle İstanbul Yahudileri tarafınca satın alınarak bu kente yerleştirilirler. Daha sonraki yıllarda ise gerek Macaristan, Polonya, Moldavya ve Ukranya bölgelerindeki sefil yaşamlarını terketmek isteyen, gerekse 1880'li yıllarda Rusya'da başgösteren pogromlardan (Yahudilere karşı düzenlenen saldırılar) kaçan binlerce Aşkenaz, başta İstanbul'a akın ederler. Bu arada, Almanya ve Avusturya'da Yahudi düşmanlığının gittikçe

artması sonucunda, bu ülkelerin çeşitli kentlerinden bazı aileler de, daha huzurlu bir ortam bulacaklarına inandıkları İstanbul'a yerleşirler.

Bunca değişik ülkelerden gelen ve birbirlerinden oldukça farklı ortamlar ve kültürel altyapılara sahip olan tüm bu Aşkenaz göçmenleri, tabiidir ki bir arada yaşadıkları İstanbul kentinde ayrı bir kümeleşmeye gideceklerdi. İşte, daha çok kırsal bölgelerden gelen Moldavya ve Ukranyalıların yanı sıra, küçük zanaat sahipleri olan Macar ve Polonyalılar, beri yandan Orta Avrupa kentlerinden gelen ve çoğu okumuş Alman ve Avusturya Aşkenazları, ayrı alt cemaatlerde ve sinagoglar etrafında toplanırlar. Artık "kentsel" olan meslekleri de değişmiştir: Meyhaneci, celep veya terzi, ithalat mümessili, şirket veya banka müdürü, hatta Sultan II. Abdülhamit'in dışişine kadar...

Gerek mutlak sayılarla sadece birkaç bini, gerekse Türkiye'deki Yahudi nüfusunun yüzde 3'ünü aşmayan Aşkenazlar, dini ve kültürel gereksinimlerini oldukça özerk biçimde yerine getirmekteydiler. Büyük çoğunluğu İstanbul'da – ve Yüzyıl devriminde özellikle Galata ve çevresinde – yaşamakta olan bu topluluk, kendilerine has makamlarda dua edilen üç ayrı sinagoga giderlerdi. Özerk bir yönetimi olan kendi cemaatleri bulunuyordu. Din adamlarını, yani dini konuları danışacakları "rebbe" ve sinagogda duaları okuyan "kantör"leri, genellikle dış ülkelerden anlaşmalı olarak gelirdi. Bunlar arasında, 1900 yılında Almanya'dan davet edilen Dr. Markus, önceleri cemaatin "Goldschmidschule", ardından ise "Bene-Berit" okullarında öğretmenlik ve müdürlük yapmış, engin dini ve felsefe bilgisi ile, sadece İstanbul Aşke-

nazları'nın değil, Türk Yahudiliği'nin gelmiş geçmiş en aydın şahsiyetleri arasında anılmaktadır.

Yüzyılımızın ilk yarısında, örf ve adetlerinde Türk Sefarad toplumu ile oldukça büyük bir farklılık göstermiş olan Aşkenazların evlerinde konuştukları "Yidiş" dili, ağırlıklı olarak Ortaçağ Almancası, İbranice ve çeşitli Slav dillerinin bir karışımı olup, İbranice harflerle yazılır. Yüzyılımızın başında Aşkenazları'n kullandıkları Almanca, Rusça, Lehçe, Macarca ve Romence ve tüm evlerde konuşulan Yidiş, Aşkenaz ortak kültürünün ana ortamıydı. Ne var ki, bu topluluğun özellikle Batı'ya yönelen göçleri sonucu, mevcudu bugün birkaç yüz kişiye inmiş olan Türk Aşkenazları, ülkedeki Sefaradlar ile ortak evlilikler nedeniyle kendilerine has etnik özelliklerini büyük çapta yitirmiş olup genel olarak "Türk Yahudi Toplumu"na entegre olmuş durumdadırlar. Yüzyılın başlarında Aşkenaz cemaat yetkililerince temelleri atılan ihtiyarlar yurdu ve okul gibi kurumlar, bugün artık tüm Yahudi toplumuna hizmet vermektedir. Yukarıda değinmiş olduğumuz üç ibadet mekânlarından, yılın her günü faaliyette bulunan sa-

Yüsekalkadırım Aşkenaz Sinagogu

dece Yüsekalkadırım Aşkenaz Sinagogu kalmıştır. Ne var ki, son yıllarda genç bir ekip tarafından kurulmuş bulunan Galata'daki Schneidertempel (Terziler Sinagogu) Kültür Merkezi, tarihe karışmaya yüz tutan bu toplumun kültürel mirasını yaşatmak üzere çeşitli etkinliklerde bulunmaktadır.

Doğu Avrupa Yahudileri:

Kırda yaşayanlar ile kentsoylular

Bu kültürel tortuyu algılayabilmek için, birkaç yüzyıl geriye gitmemiz gerekecektir. Şöyle ki, Kutsal Toprak-

lar'dan Roma İmparatorluğu'na sürülen, Ren havzalarında yerleşen ve Ortaçağ'da o yörelerden gittikçe Orta ve Doğu Avrupa'ya göç eden Aşkenazlar, bu bölgelerdeki yüzlerce köy ve küçük kasabada, kendi aralarında, kendilerine has bir yaşam türü geliştirmeye başladılar. Genel olarak (Almanca staedtlein, küçük şehir sözcüğünden türetilmiş olan anlamına gelir) bu schtetllerin birçoğunda nüfusun tümü, bazılarında ise büyük çoğunluğu Yahudi'ydi. Rusya, Ukranya, Romanya, Macaristan, Bohemya, Galıçya, Polonya, Litvanya gibi bölgelerde, yerine göre Rus Çarlığı veya Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun buyruğu altında, kuşaklar boyunca sürdürülen geleneklere sınıksı bağlı, apayrı bir dünya! İşyerleri olan dükkân ve atölyeler, pazar yerleri, kır evleri, Şabat ve dua saatlerinde gidilen "schul" (sinagog) ve köy kahvesi ile meyhanesinin arasında oluşan, duaların İbranice okunduğu, ancak tüm diğer iletişim ve etkileşimin Yidiş dilinde geçtiği günler ve yıllar. Arada bir, kıskırtılmış Rus kazaklarının etrafı yıkıp yaktıkları pogromlar arasında, çoğu kez "kelle koltukta" bir yaşam...

Schtetl ortamı, "jid-dischkajt" olarak da adlandırılan yalın Aşkenaz kültürünün (ve dolayısıyla sanatının) doğduğu, geliştiği, yüzyıllar boyunca korunduğu ve nihayet tüm dünyaya yayıldığı "ana ocak" olarak görülmelidir. Bu ortamdan kimler yetişmemiş, ne tür evrensel yapıtlar oluşmamıştı ki! Edebiyat, müzik, sahne ve görsel sanatlar alanında nice dünya çapındaki ustaların kökenleri, hep bu alçakgönüllü küçük ortamlara dayanır.

Öte yandan, daha batıya gidip Avusturya, Almanya, Fransa, Hollanda ve İngiltere gibi ülkelerde yaşayan Yahudilere baktığımızda, oldukça farklı bir yaşam tarzı görürüz. Schtetl nüfusu, Çar veya İmparator

yönetiminin özel ve yazılı izni olmadan bulundukları bölgeleri terk edemezken, batıdaki ülkelerin büyük kentlerinde oturan Yahudi halkı daha erkin ve olduğunca hür bir yaşam sürdürüyordu. Aydınlanma dönemi ile, Ortaçağ'dan kalma getto (Yahudilere ayrılmış özel mahalleler) sınırları içinde oturma zorunluluğu ortadan kalkmıştı. Buna rağmen, çoğu kentlerde Yahudiler gene de belirli bazı semtlerde kümelenmişlerdi: Yaşam buralarda da genellikle aynı sokaklarda, belirli sinagog ve okulların etrafında sürüyordu. Ancak kentlerarası seyahat olanakları ve arzuya göre gidilebilecek eğitim kurumlarının seçimi, yüzyıllar ilerledikçe belirli bir rahatlığa kavuşmuştu. Kentsoylu Yahudi halkının meslek tercihleri böylece gittikçe doktor, avukat, gazeteci, politikacı gibi daha entellektüel alanlara kaymaktaydı. Ve bu ortamdan, schtetllerden türeyen yukarıda sıraladığımız sanat dallarına ilaveten, dünyayı yerinden oynatacak düşünürler çıkmaya başlayacaktı...

Beri yandan, bu birbirlerine oldukça zıt kültürel ortamların her ikisinde de Yahudi halkının dış sosyal etkenlere karşı, içinde taşıdığı duyarlılık ve her an içinde bulunduğu tedirginlik, onlarda kendilerine

has bir karamsarlık, korunma ve birliktelik içgüdüsü aşılarken, değişik duyarlılıklar ve tepkiler ile gene kendine özgün dışavurumlara yol açacaktı.

İşte, kırsal ve kentsoylu olarak adlandıracağımız bu iki akım ile "korunma duyarlılığı"ndan türeyen birtakım sentezler, Aşkenaz kültür, sanat ve düşünbiliminin 19. ile 20. yüzyıllardaki özyapısını oluşturur. Schtetl ortamındaki geleneklerin pişirildiği pota, büyük kentlerin eğitim kurumlarında edinilen liberal düşünceler ve bu iki ortamda görülen ortak dayanışma dürtüsü, Aşkenaz kültürünün temel taşlarıydı.

Fotoğraf: Laurence Salzmann

Ne var ki, yıllar boyunca oldukça sağlıklı biçimde gelişmekte olan bu etnik bileşim, 1880'lerde Çarlık Rusyası ve ardından Polonya'da artmaya başlayan Yahudi düşmanlığı ile derinden sarsılacaktı. İlk toplu göçler bu dönemde başladı ve yönelilen bölgeler başta Almanya ve Fransa (bu arada, Osmanlı İmparatorluğu) gibi oldukça yakın ülkeler, ancak artan bir yoğunlukla Kuzey ve Güney Amerika olmuştur. Tarihte oldukça kısa bir süre sayılan elli yıl sonra, bu kez Almanya'da başgösteren Nazi ideolojisi ile ikinci büyük göç akımı oluşmuş, bu kez ise ana hedef ("kutsal toprakların" yanı sıra) Amerika Birleşik Devletleri olmuştur. Ancak ne yazık ki, bu arada insanlık dışı bir kıyıma uğramış olan altı milyon Avrupalı Yahudi arasında, yüzbinlercesinin "Jiddischkajt" özelliği, onlarla birlikte gaz odaları ve fırınlarda yok olacaktı!

"Schtetl"den

soykırımı yazın dünyası

Schtetl yaşamında, yöresel halk ozanları ve en başta bir çeşit "çigan türü" olan Klezmer müziği hakimdi. Kırsal folklor öğelerini taşımakta olan bu doğaçlama sanatı, başlarda önemsenmemekle birlikte, aslında o dönemin naif, ancak otantik Aşkenaz sanat yaşamının en belirgin yapıtlarını oluşturur. Bu tür alçakgönüllü sanat çabalamalarının yanı sıra, kırsal yörelerde daha nitelikli yapıtları için uygun dışavurum ortamını bulamayan bazı ozan ve yazarlar, komşu kentlere yerleşmeye başlarlar. İşte, Yiddiş edebiyatının belki de en büyük kalemi olan Scho-

lem-Aleichem (asıl adı Schalom-Ananowicz), 1859 yılında doğduğu Ukrayna'nın Perekop köyünde önce Voronkov kasabasına ve ardından, 24 yaşında Kiew kentine yerleşir. Oradaki zengin sanat yaşamın-

dan önemli paylar kapan yazar, önceleri haftalık "Dos Yidische Folksblat" gazetesine sürekli yazılar verir, ardından ise, birçok genç kalemlerinin de katılacağı ünlü "Di Yidische Folksbibliotek" dergisini yayımlamaya başlar. Kısa bir süre sonra Kiew sınırlarını da aşarak tüm Avrupa'da ünlenir ve son yıllarını New York'da geçirir. İşte, Ukraynalı küçük bir shtetilde yazın serüvenine başlamış olan bu yazara, bir gün karşılaştığı ünlü Amerikalı meslektaş Mark Twain şöyle yönelmişti: "Size kendimi tanıtmak isterim; bendeniz, Amerika'nın Scholem-Aleichem'i!"

Aynı gelişme ve aydınlanma süreci, o dönemin çoğu Yiddiş yazarlarında görülür; Beyaz Rusya'nın Kapulia kasabasında 1835 yılında doğmuş olan Mendele Moische Seforim veya 1852'de Polonya'nın Zamosc kasabasının çocuğu, daha sonra Varşova'dan başlayarak gene dünyaca ünlenecek olan ozan Jitzchok Lejb Peretz gibi. — Beri yandan, çocukluğunu da Varşova'da geçiren Isaac B.Singer, ilk öykülerini buradaki haftalık gazetelerde yayımlayacak ve bu kentteki oldukça serbest ve er-

kin sanat yaşamından yararlanmakla birlikte, kendisini kısıtlamaya başlayan siyasi ortamı görüp 1935 yılında A.B.D.'ye göç edecekti. Ne var ki, 1978 yılında almış olduğu Nobel Edebiyat

"Freud/Marx/Einstein"

üçlemesi olarak

tanımlanmasına

karşın, çok daha

derin bir çeşitlilik

içeren Aşkenaz

kültürü, tortusunu

nice sanat dallarında

hisettirmekte ve başta

ABD'de olmak üzere

bazı Avrupa ülkeleri ile

İsrail'de her türden

yapıtlarıyla

kamuoyunda yankı

uyandıran çağdaş

sanatçılar aracılığıyla

yaşamını

sürdürmektedir.

Ödülü'ne layık bulunduğu roman ve öykülerinin büyük çoğunluğu, gene de gençliğinde dedesinin schtetli olan Bilgoraj'daki yaşamının derin izlerini taşıırken, Aşkenazların ana ocağı olan Doğu Avrupa'nın bu kültürü, çağdaş Yidiş yazınında yaşatılmaya devam eder. Diğer bir ifadeyle, gerek "ilk yazar diasporası" olarak adlandıracağımız aynı ülkedeki köyden kente göçün yanı sıra, "ikinci diaspora" olan tanımlayacağımız sınırlar aşırı gönüllü yerleşim veya zorunlu sürgün, çoğu Yahudi yazar da, geleneklerinin sürdürülüp işlenmesine mani olmayacaktı. Bu öge, Avusturyalı Joseph Roth ve Rus Isaak Babel ile Saul

Bellow, Bernard Malamud, Chaim Potok, Philip Roth ve Herman Wouk gibi A.B.D.'li yazarlarda göze çarparken, daha çok kentsoylu özelliklerini işlemeleriyle bilinen Avusturyalı Franz Kafka, Alfred Döblin, Stefan Zweig ve Arthur Schnitzler, Fransız Manés Sperber, Romain Gary ve Joseph Kessel, İtalyan Alberto Moravia, İngiliz Arthur Koestler, Harold Pinter ve Arnold Wesker ile Rus şairler İlya Ehrenburg ve Osip Mandelshtam'ın yanı sıra A.B.D.'li ozan Allen Ginsberg'in yapıtları ve liberal duyarlılıkları yanı sıra, çoğu kez yukarıda değinilen tedirginlik ve karamsarlık öğelerini taşır. Bu bağlamda, soykırım konusunu şiirlerinde işleyen Alman Nelly Sachs, Avusturyalı Paul Celan, Çek Josef Bor, romanlarına konu eden Fransız Elie Wiesel, Al-

Chico, Harpo, Gummo, Groucho, Zeppo
MARX BROTHERS

man Anna Seghers ile Edgar Hilsenrath ve Amerikalı Leon Uris ile sahneye taşıyan Alman Peter Weiss ve Carl Zuckmayer, Aşkenaz yazınının en karanlık sayfalarının "vakanüvistleri" olarak anılırlar.

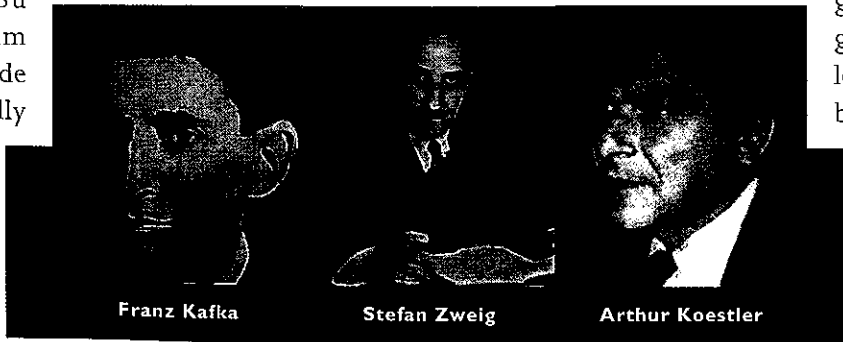
Bükreş'ten Hollywood'a: Tiyatro, sinema ve basın

20. yüzyıla girerken, Doğu Avrupa'nın büyük kentlerinde sürdürülen çok yönlü edebi yaşam, gerek sahnede gerekse basın dünyasında Aşkenaz kültürünün altın yıllarını getirmişti: Sayısız Yidiş Halk Tiyatrosu topluluğunca Odessa, Kiew, Bükreş, Czernowicz gibi o dönemin birçok metropolünde gerek müzikli, gerekse salt sözel

dramatik yapıtlar sergilenirken, buradan hareketle Prag, Viyana ve Berlin gibi dünya çapındaki sanat merkezlerindeki tiyatro yaşamında, Yahudi sanatçılar git-tikçe çoğalmaktaydı. İşte, 1875 yılında Bükreş'te Abraham Goldfaden ile başlayan ilk profesyonel Yidiş Tiyatrosu'ndan, 20. yüzyıl Alman Tiyatrosu'na Berlin'de yön verecek olan Max Reinhardt üzerinden A.B.D.'nin saygın sahne yazarları Arthur Miller, David Mamet ve Neil Simon ile isimleri buraya sığmayacak nice Broadway oyun yazarlarına uzanan yol!

Broadway'den Hollywood'a giden yol ise, uzun de-

ğildir... Avrupa'yı geride bırakıp önce-leri New York'a ayak basan Aşkenaz Yahudileri, ardından A.B.D.'nin batı kıyısında büyük bir evrim geçiren sinema endüstrisine de ye-

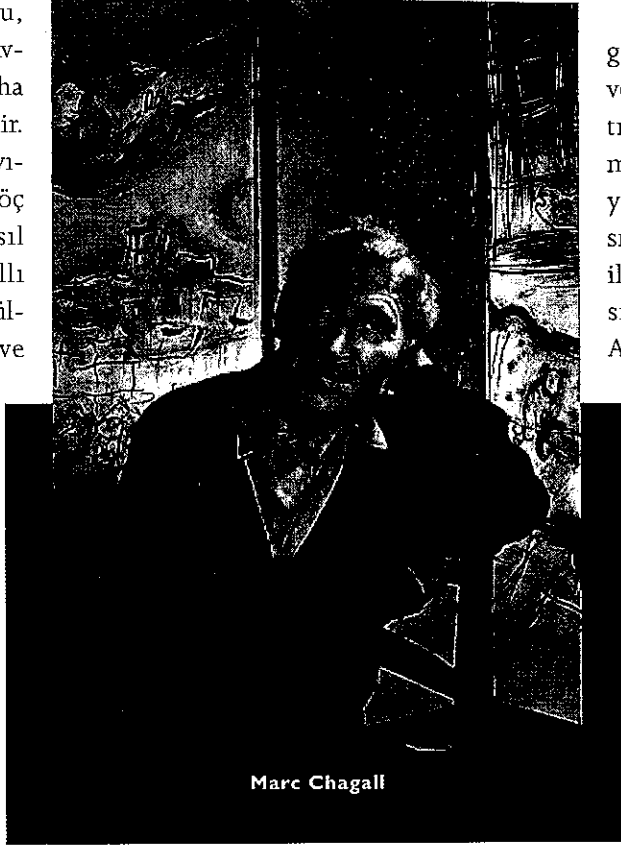

Franz Kafka

Stefan Zweig

Arthur Koestler

ni bir çehre kazandırıp onu, beraberlerinde getirdikleri Avrupa entellektüelizmi ile daha nitelikli kılmasını bilmişlerdir. Ancak daha önceleri, 1895 yılında Polonya'dan A.B.D.'ye göç etmiş Samuel Goldwyn (asıl adı Goldfish) ile Rus asıllı olup Kanada üzerinden bu ülkeye gelen Louis B. Mayer ve A.B.D. doğumlu Jesse Lasky 'nin yan ısıra Harry Cohn, Goldwyn Pictures, Metro-Mayer, Paramount ve Columbia yapım şirketlerini kurarak, yedinci sanatın sağlam temellerini atmışlardı. Özellikle yirmili yıllarda M. Reinhardt ekolünden gelen Ernst Lubitsch ve William Wyler ile Avusturyalı Joseph von Sternberg ile Billy Wilder'in ardından, Almanya'daki Nazi kıyımından kaçan, saygın UFA yapım şirketinin birçok Yahudi yöneticisi, Hollywood'da aradıkları altyapıyı bulmuş ve katkılarını da esirgememişlerdi. Bunların başında Fred Zinnemann, Otto Preminger ve Joseph Mankiewicz sıralanabilir. Müzikler Dimitri Tiomkin, Burt Bacharach ve Elmer Bernstein tarafından besteleniyor, senaryolar Ben Hecht, Samuel Raphaelson ve George Axelrod tarafından yazılıyordu. Aktörler arasından sadece tek, ancak "beşli" bir örnek ile yetinelim, Alman asıllı New York doğumlu Chico (Leonard), Harpo (Arthur), Gummo (Milton), Groucho (Julius) ve Zeppo (Herbert) kardeşlerinden oluşan, 1929 ile 1946 yılları arasında milyonlarca sinema seyircisini kahkaha-lara boğan Marx Brothers.

Marc Chagall

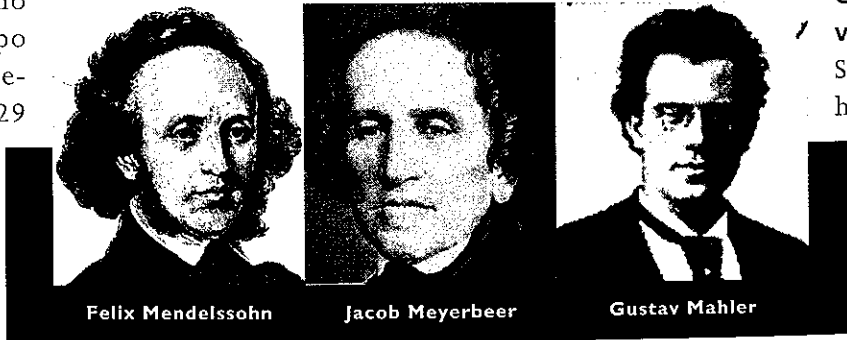
Basına gelince, nitelikleri gittikçe artmakta olan haftalık ve günlük Yidiş gazetelerini artık Lehçe, Rusça, Çekçe, Almanca ve İngilizce olarak yayımlanan Aşkenaz kökenli basın izlemeye başladı. Bunların ilki, 1837 ile 1922 yılları arasında Leipzig'de yayımlanan Allgemeine Zeitung des Judentums olmuştur. 1841 yılında Londra'da çıkarılmaya başlanan The Jewish Chronicle ise, bugün halen varlığını sürdüren en eski Yahudi gazete olarak bilinir. Avrupa'da Yahudilerce yayımlanan sayısız büyük ulusal gazeteler arasında, Paris muhabiriyken Dreyfus olayını izleyen Theodor Herzl'in 1891-1895 arasında çalıştığı ve ünlü

Avusturyalı yazar Stefan Zweig'i da kadrosuna aldığı Viyana'daki Neue Freie Presse anılabilir (halen "Die Presse" adıyla Avusturya'nın en saygın gazetesi olarak bilinmektedir). "Yeni Dünya"daki basın öncüleri arasında Macaristan doğumlu Joseph Pulitzer ile New York Times gazetesinin kurucuları, Alman asıllı Adolph S. Ochs ile Arthur H. Sulzberger isimlerini de son olarak zikretmek gerekiyor, daha nicelerini bu satırlara alamadan...

Marc Chagall - Bob Dylan eksenli:

Görsel sanatlar ve müzik

Scholem-Aleichem'in "Sütçü Tewje" romanından uyarlanmış olan "Damdaki Kemancı" müzikalini izlemiş sanatseverler, sah-

Felix Mendelssohn

Jacob Meyerbeer

Gustav Mahler

ne dekorları ve oyuncularının giysilerinden kus Yahudi resim sanatçısı Marc Chagall'ı anımsarlar. Gerçekten de, olayın geçtiği Anatevka, tipik bir "Frayna veya Rus shtetl"ini simgelerken, asıl adı Segal olan 1887 doğumlu Chagall'ın sanatındaki ortam, daha çok, ülkesi olan Beyaz Rusya'nın Vitebsk bölgesini, figürleri ise babasının mesleği olan balık satıcısı veya köy hahamı ile halkını canlandırır. 23 yaşından başlamak üzere, yaşamını daha çok Fransa ve A.B.D.'nde sürdürmekte olan, Aşkenaz resim sanatının dünya çapındaki bu temsilcisi, karakalem ve renkli yapıtlarının önemli bir bölümünde, artık yitirilmekte olan Doğu Avrupa'nın kırsal Yahudi yaşamını ölümsüzleştirmeyi başarmıştı. Avrupa ve Amerika'nın birçok gözde müzesinde bu yapıtları izlenebilen Chagall'ın işlediği diğer ana konu ise, Tevrat'ın çeşitli öyküleridir. Bu dev yapıtların bazıları, Jerusalem Hadassah Hastahanesi, Vatikan, Birleşmiş Milletler ile Paris ve New York Metropolitan Operalarını süslüyor. Shtetl yaşamını daha birçok Aşkenaz ressamı tuallerine taşımıştır. Örneğin Macar Leopold Horowitz, Isidor Kaufmann ve Rus Joseph Epstein gibi. Buna karşılık, empresyonizm akımının önde gelen Alman temsilcisi Max Liebermann, Yahudilik ile ilgili az sayıda yapıt vermiş, asimilasyon ögesinin ağır bastığı bir sanatçıdır. Dini kökenleri veya Aşkenaz kültürlerine hiç değinmeyen iki ressam ise, Rus asıllı Fransız Chaim Soutine ile yakın arkadaşı olan İtalyan Amadeo Modigliani olmuştur.

Aşkenaz müziğinin iki ana kökeni, yukarıda da kısaca değindiğimiz klezmer ve halk şarkıları ile sinagog ilahileridir. İlki, daha çok doğaçlama tekniğini kullanılarak, baş-

Benny Goodman

Stan Getz

ta klarnet ve keman ile çalınan neşeli "freilachz", dansa davet eden "dojne" ve daha ciddi, nakaratsal "nigun" türlerini içerir. Bu tür, günümüzde özellikle A.B.D. ve Almanya'da yeniden popüler olmuştur. Halk şarkılarının toparlamasında büyük emeği geçenler arasında ise Po-

lonyalı Mordechai Gebirtig ve Ukranyalı Abraham Goldfaden anılmalıdır. Dini müzikler söz ağırlıklı olup, güzel sesli "kantor" veya "hazn"lar tarafından icra olunur. Aralarından bazıları, örneğin Avusturyalı Joseph Schmidt, opera ve operet dünyasında büyük ilgi kazanmıştı. Shtetl ortamına has bu türlere karşın, büyük kentlerde yetişen ve dini ezgileri çok sesli sanat müziğine uyarlayanların başında, "Avodath Hakodesh" ile İsviçreli Ernest Bloch gelir. Öte yandan, Aşkenazlar arasında "klasik" müzik alanında, örneğin Beethoven ve Mozart gibi "dev" isimlere rastlanılmaz. Yahudi sanat müziğinin "3M"i olarak tanımlamak istediğim Alman Felix Mendelssohn-Bartholdy, Jacob Meyerbeer (asıl adı Jacob Liebmman-Beer) ve Avusturyalı Gustav Mahler'in yanısıra, çok sesli batı müziğinin çağdaş bestecileri Rus Joseph Achron, Avusturyalı Arnold Schönberg ile Amerikalı Aaron Copland zikredilebilir. Nazi dönemi öncesi Almanya'sında, Brecht Tiyatrosu'nun sahne müzikleri, salt Aşkenaz Yahudileri (Kurt Weill, Paul Dessau, Hanns Eisler) tarafından bestelenmişti. Berlinli bir kanturun oğlu olan Weill, sanat yaşamını daha sonraları gittiği Broadway ve Hollywood'da sürdürmüş ve - aynen

Rus asıllı olup Amerika doğumlu George Gershwin (asıl adı Gershowitz) ve Leonard Bernstein gibi - gerek sanat, gerekse sahne müzikleri konusunda eşit derecede ünlen-

Bob Dylan

Paul Simon

Mark Knopfler

mişti. Bu son türde ise, burada sayısı anılamayacak kadar çok, başta Avrupa asıllı Yahudi besteciye rastlamaktayız – örneğin Irving Berlin (Kazakistan asıllı İsrail Baline!), Jerome Kern, Harold Arlen, Richard Rodgers ve Oscar Hammerstein gibi. Caz müziğinde sıralanabilecek en önemli isimler; Benny Goodman ve Stan Getz olup, pop sanatçıları arasında ilk akla gelenler Bob Dylan (Robert Zimmermann), Paul Simon ile Dire Straits Grubu'nun kurucusu Mark Knopfler'dir. İcracılara gelince sadece birkaçına değinmek gerekirse, Vladimir Ashkenazy, Daniel Barenboim, Vladimir Horowitz, Arthur Rubinstein ve İstanbul doğumlu Alexis Weissenberg yer alır. Veya, orkestra şefleri arasında Arthur Fiedler, Rudolph Serkin, Bruno Walter ile daha niceleri...

"Yahudilikte aydınlanma"dan günümüze

Aşkenaz kültür ve sanat dünyasındaki bu özet gezintimizi, düşünbilimi çevresine bir kuşbakışı ile bitirelim. Nasıl ki, önceleri 15. yüzyılın sonlarına kadar, İspanya ve Portekiz'deki Sefaradlar ve ardından Hristiyanlığı kabul etmiş Conversos/Marranoslar arasından birçok saygın filozof çıkmış ise, özellikle Alman Yahudi toplumu, günümüzün düşünbilimini derinden etkilemiş kişilikler çıkarmıştır. 18. yüzyılda Moses Mendelssohn ile başlayan "Yahudilikte Aydınlanma" akımı, büyük Alman düşünürü Kant'ın fikirlerini yorumlayıp genişleten Marcus Herz, Lazarus Bendavid ve Salomon Maimon ile sürdü. Sosyalist düşünce ekolü, Moses Hess ve Karl Marx ile 20. yüzyıl tarihini derinden sarsacak gelişmelere uğradı. Sigmund Freud ve Alfred Adler psikanalize yeni ve devrimci ufuklar getirirken, Albert Einstein fiziğin yanısıra, zaman kavramını yeniden belirledi. Çağdaş Ya-

hudi düşünürleri Ernst Bloch ve Herbert Marcuse, Marx ve Freud'un kuramlarını, Karl Rappaport da Einstein'ın görüşlerini irdediler. Hannah Arendt ise, 20. yüzyılın Yahudi düşmanlığını eleştirel biçimde inceledi, milyonlarca insanın kıyımına yol açmış bu oluşumun nedenleri arasında Avrupa Yahudi toplumunun azalan etkinliğine işaret etmekteydi.

Yukarıda tanımladığımız türdeki shtetler kalmadı artık. Ancak, bu yalın ortamlarda gelişen Aşkenaz yaşamındaki kırsal gelenek ve dürtüler, kentsoylu sanatçıları etkileyip onlarda yeni

ufuklar açarak, bu kültür mirasını evrensel boyutlara taşıdı. Bu potadan oluşmuş kendine has sözel, görsel ve işitsel sanatlar ile düşünbilimi el ele gelişerek, insanoğlunun daha zengin, daha eleştirel ve daha yüce değerlere yönelmesine neden olacaktı... Basmakalıp biçimde salt "Freud/Marx/Einstein" üçlemesi olarak tanımlanmasına karşın, çok daha derin bir çeşitlilik içeren Aşkenaz kültürü, tortusunu nice sanat dallarında halen hissettirmekle birlikte, başta ABD'de olmak üzere bazı Avrupa ülkeleri ile İsrail'de her türden yapıtlarıyla kamuoyunda

yankı uyandıran çağdaş sanatçılar aracılığıyla yaşamını sürdürmektedir.

Dr. Robert Schild
İşadamı, Şalom Gazetesi Yazarı

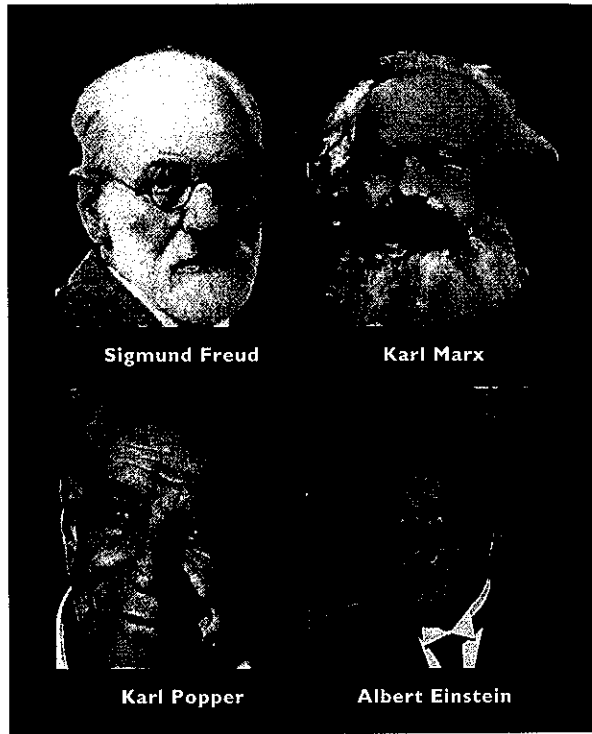
Türkiye Aşkenazları hakkında daha geniş bilgi için seçilmiş kaynakça: E.Frayman/M.Grosman/R.Schild: Aşkenazlar, İstanbul, 2000
E.Groepler: İslam ve Osmanlı Dünyasında Yahudiler – İstanbul, 1999

M.Grosman: Dr.Markus – İstanbul, 1992

N. Güler: Türk Yahudileri Tarihi – İstanbul, 1993

M. Sevilla-Sharon: Türkiye Yahudileri – İstanbul, 1992

S.Shaw: The Jews of the Ottoman Empire and the Turkish Republic – New York, 1991

Sigmund Freud

Karl Marx

Karl Popper

Albert Einstein

İsrail'de Türkiye

KOPMAYAN BAĞ

kökenli Yahudiler

Selim Amado

Araştırmacı-tarihçi Rıfat N.Bali "Aliya/Bir Toplu Göçün Öyküsü" adlı kitabında (İletişim Yayınları, 2003) Türkiye Yahudileri'nin 1946-49 yılları arasında İsrail'e kitlesel göçlerinin nedenlerini belgesel bir şekilde anlatmaktadır. Bu nedenle İsrail'de 30 yıldan beri yaşayan bir Türkiyeli Yahudi'nin bilgi, görüş ve izlenimlerinin ürünü olan bu yazının sosyolojik bir araştırma olmadığını peşinen söylemek gerekiyor. İsrail'i ziyaret eden Türkler'in hemen hepsi, Türkiye Yahudileri'nin büyük çoğunluğunun neden göç ettiğini —çok kere üzüntüyle— merak eder ve Türkiye kökenlilerin İsrail'de hayata nasıl adapte olduklarını bilmek isterler.

İsrail Devlet İstatistik Enstitüsü'nün (Halişka hamerkazit leStatistika) verilerine göre, Türkiye'den İsrail'e göç edenlerin sayısı 70.407'dir. Bu, 1948 öncesinden başlayarak 2001 yılına kadar olan dönemi kapsamaktadır. Buna, İsrail'e turist olarak gelmiş ve sonradan yerleşmeye karar verenleri de katarsak, bu rakamın 80 bin civarında olduğunu söylemek mümkündür. Gene 2001 yılı verilerine göre, kendileri veya babaları Türkiye'den gelmiş olup Türkiye kökenli addedilenlerin sayısı 82.400'dür. (Ek.1)

1948 öncesinde Türkiye'de sayıları 120 bin civarında olduğu bilinen Yahudiler'in ekonomik ve sosyal durumlarının, karikatürlere konu olan zenginlik, bankerlik söylentilerine rağmen —özellikle Varlık Vergisi yıllarından sonra— pek parlak olmadığı bir gerçektir. İstanbul ve İzmir gibi büyük Yahudi cemaatlerinin yaşadığı şehirlerde eskiden beri fakir, ümitsiz, aynı evde başka ailelerle birlikte yaşayan, fakir mahallelerde otu-

ran, seyyar satıcılık, hamallık, hizmetçilik hatta dilencilikle de iştigal eden önemli bir zümrenin yaşadığını unutmamak gerekir.

Göçün nedenleri

Türkiye'den İsrail'e toplu bir göçün sözkonusu olduğu 1948-54 yıllarında ve hatta daha sonra Türkiye'den ayrılmaya karar veren Yahudiler'in "Siyonist Propagandası"nın etkisi altında kaldıkları iddiası mevcuttur. Bu iddia tek başına doğru değilse de göçe sebep olan tarihi gerçekler arasında Yahudiler'in 2000 yıl boyunca diasporada yaşamalarından sonra bağımsız bir Yahudi devletinin inşasına katılmayı arzu etmeleri önemli bir et-kendir. Türkiye Yahudileri, Almanya'daki Nazi rejiminin Yahudi milletini kökünden imha etme girişimine, 6 milyon Avrupa Yahudisi'nin suçsuz günahsız katledilmesine kayıtsız kalmamışlardır. Kaldı ki Türkiye'de 1930'lu yıllarda özellikle Trakya'da yaşadıkları kötü günler, "Vatandaş Türkçe Konuş" kampanyaları ve de artık günümüzde büyük bir hata olduğu kabul edilen Varlık Vergisi, Yahudiler'e Türkiye'de pek istenmedikleri veya hiç olmazsa tam Türk vatandaşı olmadıkları bilincini aşılamıştır.

Türkiye Yahudileri'nin 1948'lerden önce İngiliz mandası altında olan Filistin'e göç etmelerine yol açan nedenler arasında hem ekonomik, hem mistik-dinsel, hem de Avrupa'da oluşan Yahudi ulusal bağımsızlık hareketinin (Siyonizm) etkisi önemli bir yer tutar. Daha sonraki sebepleri ise, kaybedecek çok şeyin olmayışı ve geleceğe ümitle bakış olduğu şeklinde özetlenebilir.

Türkiye'de o yıllarda fakir aile çocukları ile yetim-

leri bekleyen çok düşük sosyo-ekonomik bir gelecek olduğundan, İsrail'e göç kuvvetli bir ümit ve motivasyon oluşturmıştır. Nitekim göç eden bu çocukların tahsil düzeylerinin kısa zamanda yükseldiği görülür. Aralarında, İsrail ordusunda kahramanlık gösteren askerler, Kuvvet Komutanlığı'na kadar yükselen yüksek rütbeli subaylar, tarım uzmanları, yerleşim birimleri kurucuları, inşaat ve yol müteahhitleri, sanayiciler, diplomatlar, üniversite profesörleri, hekimler, hukukçular çıkmıştır. Bu kişilerin Türkiye'de yaşamaya devam etmeleri halinde aynı mevkilere gelme olasılığı hemen hemen yoktu. Sosyolojik araştırmalar, Türkiye göçmenlerinin İsrail'de hayata uyum sağlamakta gecikmediklerini de göstermektedir.⁽¹⁾

Türkiye'den İsrail'e 1950-60'lı yıllardan sonra da devam eden Yahudi göçüne şu nedenleri eklemek mümkündür: Ailelerin genç yaşta göç etmiş çocuklarına katılma arzusu, İsrail'deki Türkiyeliler'in geride kalan aile ve dostlarına gönderdikleri iyi haberler ve onları gelmeye teşvik etmeleri, İsrail'in 1967 yılında Altı Gün Savaşı'nda Arap ordularına karşı elde ettiği görülmemiş zafer, Türkiye'de 70'li yıllardaki devrimci sol hareketten rahatsız olan veya işyerlerinde rahatsız edilenler.

Tel-Aviv civarı ve özellikle Bat-Yam şehrinde Türkiye kökenlilerin daha yoğun oldukları gerçekte de, İsrail'in her yerinde, küçük ve kırsal yerleşim bölgeleri olup kollektif ekonomik kıstaslara göre kurulmuş moşav ve kibutzlarda (yerleşim yerleri) dahi Türkiyeli Yahudiler vardır. Bunların İsrail'in değişik yerlerine da-

ğılmalarıyla, Türkiye'den geliş tarihleri arasında belli bir ilişki olduğu görülebilir. İsrail devletinin ilk yıllarında gelenler ya bir süre geçici göçmen kamplarında (Batei Olim) kaldıktan sonra veya hemen kırsal bölgelerde ziraat ve yerleşim birimleri (kibutzlar, moşhav'ar) oluşturmaya gönderildiler. Bir kısmı da İsrail'in kurtuluş savaşı sonrasında yerlerini terk eden Filistinliler'in boş evlerinin bulunduğu Yehud, Lud, Ramle, Yafa, Kudüs gibi şehirlere yerleştiler. Daha sonra gelenlerin veya ekonomik durumları iyileşenlerin, Holon, Bat-Yam, Rishon Letziyon, Hayfa ve civarı, Kudüs'ün daha yüksek sosyo-ekonomik bölgeleri ve tabiatıyla Tel-Aviv'in güney ve kuzey semtlerine yerleştiklerine tanık olunur.

Türkiye kökenliler, tamamen türdeş bir topluluk değil

Sosyo-ekonomik farklar, İsrail'e göç tarihleri, yerleşim bölgeleri, konuştukları veya en iyi bildikleri dil, İsrail'deki Türkiye kökenlilerin tamamen türdeş bir topluluk olmadıklarını göstermektedir. Amerikalı Yahudi tarihçi, Prof. Walter Weiker 1988 yılında yayınladığı "The Unseen Israelis: The Jews from Turkey

in Israel" adlı kitabında bu gerçeği vurgulamaktadır. 1948 öncelerinden başlayıp 1954 yıllarına kadar devam eden toplu göçle gelen göçmenlerin ana dilleri Yahudice (veya Judeo-Espanyol, veya Ladino), tahsil düzeyleri genellikle düşük, ekonomik durumları zayıf iken, 70-80'li yıllarda gelenler Türk okullarında okumuş, iyi bildikleri Türkçe ile tahsil düzeyi ve ekonomik açıdan oldukça iyi durumda bir topluluk manza-

İsrail'de yaşayan Türkiye kökenli Yahudiler'in Türk-İsrail ilişkilerine katkısı, İsrail Cumhurbaşkanı Moshe Katsav'ın Temmuz 2003'te Türkiye'ye yaptığı resmi ziyarette, Türkiyeliler Birliği Başkanı Momo Uzsınay'ın resmi İsrail delegasyonuna dahil edilmesiyle bir defa daha kanıtlanmış oldu.

rası gösterirler. Aynı şekilde, bugün ilk göçmenlerden üç kuşak sonra Türkiye kökenli çocukların İsrail'deki eğitimleri sonucu en iyi bildikleri dil, doğal olarak İbranice'dir. İbranice bilgileri olmasına rağmen 50'li yılların göçmenlerinde hala Ladino, 70 ve 80'li yılların göçmenlerinde ise Türkçe, en iyi şekliyle bilinip konuşulan lisan olmaya devam etmektedir.

1948-54 yıllarındaki büyük göç bütün İsrail'e Türkiye göçmenlerinin dağılmasını sağlamış iken, 70'li ve 80'li yılların göçmenleri, çoğunlukla İsrail'in merkez bölgesinde yerleşmişlerdir. Geldikten sonra da Türkiye'deki Yahudi-Türk veya Türk Yahudi'si kimliğinin İsrail'de Türkiye kökenli Sefarad Yahudisi'ne dönüştüğünü de pek gecikmeden anlamışlardır. Coğrafi yakınlık, ortak kültürel ve sosyal ihtiyaçlar kısa zamanda kulüpler, dernekler etrafında birleşmelerine, bir yayın organı oluşturmalarına (Dostluk ve Haber) ve de eskiden beri mevcut fakat faaliyeti çok kısıtlı olan (Itahdut Yot-

sun, Türkiye'ye olan ilgi, nostalji ve sempatilerini göstermekte hiçbir zaman kusur etmemişlerdir. Osmanlı topraklarında 500 yıl yaşamının Türkiye Yahudileri'nin etnik ve dinsel hüviyetlerini korumadaki önemini çok daha iyi algılayabilmişlerdir. Ayrıca, Türkiye'yi İsrail'in devamlı bir yaşam kavgası içinde olduğu Arap ülkeleriyle karşılaştırdıklarında, Atatürk'ün devrimleriyle, Türkiye'nin nasıl bir 20. yüzyıl ülkesi olma durumuna geldiğini çok yakından görmüş ve Atatürk Türkiye'sini daha da çok takdir etmişlerdir. Varlık Vergisi günleri gibi zor bir devreyi henüz unutmamış olan Türkiye Yahudileri'nin Hayfa yakınlarında Karmel Dağı eteklerinde bir "Atatürk Ormanı" kurmaları, Türkiye'den ayrılmalarına rağmen Türkiye'ye, Atatürk'e, geride bıraktıkları Türk-Müslüman komşularına sempati, özlem, hayranlık ve de minnet göstermeleri gözle görülen bir gerçektir. Sinemalarda, televizyonlarda Türk filmlerinin gösterilmesini beklemiş, Türk müziği

Türkiye'den İsrail'e göç edenlerin sayısı 70.407'dir. Buna, İsrail'e turist olarak gelmiş ve sonradan yerleşmeye karar verenleri de katarsak, bu rakamın 80 bin civarında olduğunu söylemek mümkündür. Kendileri veya babaları Türkiye'den gelmiş olup Türkiye kökenli addedilenlerin sayısı ise, 82.400'dür.

sei Turkia) Türkiyeliler Birliği'ne katılarak bu birliğin dinamizm kazanmasına sebep olmuştur.

1986 yılında Prof. Walter Weiker'in "Ramat Aviv grubu" diye tanımladığı⁽²⁾ 1970-80 aliyası mensupları Itahdut'un yönetimini ele almışlardır. Bu kişiler, İsrail'in oluşturduğu dünya Yahudi kültür ve folklor mozaïği içinde, Türkiye Sefaradları'nın yerinin önemi ile 500 yıldan beri yaşadıkları Türkiye'den beraberlerinde getirdikleri birikimlerin önemi ve ağırlığın bilincine de varmakta gecikmemişlerdir. İsrail hayatına uyum sağladıkça, İsrail devletinin Türkiye Cumhuriyeti ile olan dostluk ilişkilerinin önemini hissetmişler, Türkiye'ye olan sevgi ve yakınlıkları nedeniyle bu ilişkilerin gelişmesi yönünde çalışmaya ağırlık vermişlerdir.

Kopmayan bağlar

Türkiye kökenliler İsrail'e geldikleri yıllar ne olursa ol-

sanatçıların plaklarını satın almış, Türk lokantalarında ve evlerinde Türk yemekleri yemişlerdir. İsrail'den Türkiye'ye turizmin başlayıp ivme kazanması Türkiye Yahudileri sayesinde olmuştur. İsrail'de seyredilen TRT-1 ve Star TV televizyon kanallarının yayınlarıyla Türkiye'de olan bitenler düzenli bir şekilde izlenmektedir.

İsrail'deki Türkiye kökenlilerin yeniden örgütlenmesi, yeni kültür dernekleri, Türkçe-Ladino yayın, yapmaları B'nai-B'rith ve mason locaları oluşturup buralarda Türkçe'yi kullanma ve de Ladino kültürünü koruma amacını benimsemelerini şu nedenlerle izah etmek mümkündür:

a) İsrail'in kültür mozaïği içinde son yıllarda etnik alt-kültür ve folklorların korunması gereği bilincinin oluşması,

b) Özellikle Türkiye'den İsrail'e gelen 1980 göçü içinde daha yüksek tahsil ve parasal imkanlar yanında

örgütlenme tecrübesi olanların çokluğu,

c) 1986 yılının Ekim ayında Prof. Weiker'in katıldığı Herzliya sempozyumunda "Görülmeyenler" sıfatına hangi nedenlerin sebep olduğunun ele alınması ve bu bilincin oluşması.

Sosyal ilişkiler ve Türkiyeliler Birliği

Aslında 1935 yılından başlayarak Türkiye'den İsrail'e göç edenler, bugünkü amaçlara çok yakın amaçlarla örgütlenme ihtiyacını duymuşlardır. Kurulduğu zaman adı "İrgun Ole Turkiya" olan "Türkiye Göçmenleri Derneği"nin Başkanı Hanri Peretz, faaliyetini 1950'lere kadar yürütmüştür. Bu tarihlerde göç eden üniversite mezunu bazı gençler, avukat Yehuda Adiri'nin başkanlığında derneği "Itahdut Yotsei Turkiya" (Türkiyeliler Birliği) adıyla yenilemişlerdir. Amaçları, Türkiye'den gelen göçmenlere yardımcı olmak, İsrail'deki Türkiyeliler'in sosyal, kültürel ihtiyaçlarına cevap vermek, Türkiye ile İsrail'in yakınlaşmasına katkıda bulunmak, Türkiye Yahudileriyle teması devam ettirmek, Sefarad kültürü, folklorü ve Ladino (Yahudice) dilini korumaktır.

Son on yıldır Türkiyeliler Birliği kuruluş amaçları doğrultusundaki çalışmalara devam ederken, her yıl Türkiye kökenli başarılı üniversite öğrencilerine, ellinin üstünde "öğrenim desteği" bursu dağıtmaktadır. Amaç, bu gençleri köklerine yaklaştırmaktır.

Bugün Türkiyeliler Birliği'nin başında Momo Uzsinay bulunmaktadır. Önceki Başkan Moreno Margunato yönetiminde Türkiyeliler Birliği hem Adapazarı depremine uzattığı yardım eli, hem Türkiye-İsrail ilişkilerine katkısından dolayı 2002 yılında Türk Dışişleri Bakanlığı'nın "Üstün Hizmet Ödülü ve Madalyası" ile taltif edilmiştir.

İsrail'deki Türkiyeli Yahudiler, Türkçe dilini Türkiye dışına taşıyan, ilk defa Türkçe konuşulan dernekler kurarak, Türkçe yayın yapan, konferanslar düzenleyen, temsilciler sahneye koyan bir topluluk oluşturdular. Batı Marmara Kültür Kulübü'nün bir de zaman zaman konser veren Klasik Türk Müziği korosu var. Yılda iki veya üç defa düzenlenen sanat gösterileri, Türkiyeliler'in bir araya gelip buluşmalarını ve öğrenci bursları için parasal kaynağa katkı sağlıyor.

Türkiye'de olan bitenler, Türk gazeteleri ve de internet aracılığıyla izleniyor. Türkiye'de son seçimlerde

sağ-İslamcı bir eğilime sahip partinin iktidara gelmesinin ekonomik nedenlerle olduğu, ılımlı bir İslam-Demokrat partinin laik Türkiye'de yeri olabileceği İsrail'de genellikle kabul edilen bir görüştür. İsrail'deki Türkiyeliler'in bütün arzuları ve inandıkları, Türkiye ile İsrail'in dost olmasının bölgede barışa son derece önemli bir katkı oluşturaçağıdır. Türkiye'deki iktidarın İsrail ile olan ilişkileri geliştirmekte kararlılığı, bütün Türkiyeli Yahudileri sevindirmektedir. Buna karşılık, Türkiye'de sağcı-İslamcı basındaki bazı köşe yazarlarının kötü niyete ve bilgisizliğe dayanan yorumları, Türk kamuoyuna

İsrail aleyhinde -aslında Türk-İsrail ilişkileri aleyhinde- mesajlar yayınlamaları endişe ile izlenmektedir. Bu yazarlara bazı Türkiyeliler özel mektupları ile tepki ve düzeltmelerini gönderirlerse de, yazarlardan pek azı maalesef bu okurlarına cevap verme nezaketini gösterirler ve esas amaçlarından dönmek için bildiklerini okumaya devam ederler.

İsraili Türkiye Yahudileri "görünmeyenler" mi?

Geleneklerinde ne Türkiyeliler Birliği, ne de bireysel olarak siyaset ile uğraşma adeti yoktur. Bu özelliğin İs-

Türkiye Yahudileri'nin, Hayfa yakınlarındaki Karmel Dağı eteklerinde bir "Atatürk Ormanı" kurmaları, Türkiye'den ayrılmalarına rağmen, Türkiye'ye, Atatürk'e ve geride bıraktıkları Türk-Müslüman komşularına sempati, özlem, hayranlık ve minnet göstermelerinin bir sembolüdür.

İsrail'de doğan Türkiye kökenli gençlerde de devam ettiği görülmektedir. Türkiyeliler, İsrail'in değişik siyasi partilerine sempati besler, ülkenin sorunları hakkında fikir yürütür, devletin kendilerinden beklediği her yükümlülüğü yerine getirir, ülke için özveriden asla ödün vermezler ancak aktif olarak İsrail'in siyasi hayatında bir yerleri yoktur. 1950'lerde İsrail Parlamentosu'nda (Knesset)'te yer alan tarım kesiminden gelen Moşe Sardinas dışında Türkiye kökenli tek siyasetçi, günümüzün koyu dindar Shas partisinde bulunan Itshak Saban'dır. Türkiye kökenli birkaç belediye başkanı olmuştur, sendika ileri gelenleri arasında da Türkiyeliler'e rastlanır. Fakat genel olarak İsrail'deki Türkiye Yahudileri'nin parti kademelerinde sivrilme, amme hizmetlerinin başında olmak gibi özentileri olduğu söylenemez. Tanınmış sanayici, tüccar, müteahhit, bankacı, üniversite profesörü, sanatçı, yüksek rütbeli subay ve maalesef İsrail savaşlarında şehit olanlar arasında pek çok Türkiye kökenli İsrailli vardır. Prof. Walter Weiker'in kullandığı "unseen" yani "görünmeyenler" sıfatı İsrail'in Türkiyeliler'i için "bugün tamamen geçersizdir" denemezse de, komşu, meslektaş, insan olarak Türkiye Yahudisi, İsrail'de çok olumlu bir şöhrete sahiptir. Önemli bir başka bulgu da, İsrail hapishanelerinde Türkiye kökenli mahkumlara rastlamanın hemen hemen

TÜRKİYE'DEN ALIYA (GÖÇ) RAKAMLARI***Türkiye'de doğanlar**

1948 Öncesi	: 8.277 kişi
1948-1951 yılları	: 34.547 kişi
1952-1960 yılları	: 6.871 kişi
1961-1964 yılları	: 4.793 kişi
1965-1971 yılları	: 9.280 kişi
1972-1979 yılları	: 3.118 kişi
1980-1989 yılları	: 2.088 kişi
1990-2000 yılları	: 1.215 kişi
2001	: 108 kişi
Son oturdıkları ülke Türkiye	: 110 kişi
Toplam resmi Türk göçü:	70.407 kişi

İsrail'deki Türkiyeliler'i resmen temsil eden örgüt olarak "İtahdut Yotsei Turkiya" (Türkiyeliler Birliği) gönüllü olarak hem Türkiye'yi, hem de İsrail'i tanıma görevini üstlenmiştir. İsrail'i ziyaret eden Türk ve yabancı siyasetçi, bilim adamı, sanatçı, Türk Yahudi Cemaati ve Türkiye Hahambaşlığı yöneticileri ihtiyaçları olduğu bilgiyi, Türkiyeliler Birliği'nden alırlar. Birlik, Türkiye aleyhinde zaman zaman başgösteren faaliyetler karşısında Yahudi-

imkansız olduğudur.

İsrail'deki Türkiyeliler'i resmen temsil eden örgüt olarak "İtahdut Yotsei Turkiya" (Türkiyeliler Birliği) gönüllü olarak hem Türkiye'yi, hem de İsrail'i tanıma görevini üstlenmiştir. İsrail'i ziyaret eden Türk ve yabancı siyasetçi, bilim adamı, sanatçı, Türk Yahudi Cemaati ve Türkiye Hahambaşlığı yöneticileri ihtiyaçları olduğu bilgiyi, Türkiyeliler Birliği'nden alırlar. Birlik, Türkiye aleyhinde zaman zaman başgösteren faaliyetler karşısında Yahudi-

2001 YILI VERİLERİNE GÖRE İSRAİL'DEKİ TÜRKİYE KÖKENLİLERDE YAŞ DAĞILIMI*

Türkiye'de doğan Türkiye kökenliler : 30.600 kişi
İsrail'de doğan Türkiye kökenliler : 51.800 kişi

Türkiye'de doğanlar	İsrail'de doğanlar
Yaş 75 + : 5.500 kişi	Yaş 55+ : 3.900 kişi
65-74 arası : 8.100 kişi	50-54 arası : 4.000 kişi
55-64 arası : 7.700 kişi	45-49 arası : 6.500 kişi
35-44 arası : 2.000 kişi	40-44 arası : 6.100 kişi
25-34 arası : 800 kişi	35-39 arası : 6.000 kişi
15-24 arası : 300 kişi	30-34 arası : 6.700 kişi
0-14 arası : 100 kişi	25-29 arası : 6.800 kişi
Toplam : 30.600 kişi	20-24 arası : 4.600 kişi
	14-19 arası : 5.100 kişi
	0-14 arası : 4.200 kişi
	Toplam : 51.800 kişi

Türkiye kökenli, İsrail'de yaşayan toplam kişi sayısı: 82.400

Türkiyeliler Birliği'nin beş dilde (İngilizce, Türkçe, Fransızca, İbranice, Ladino) sanal görüntüsü olan İnternet sitesi (www.turkisirael.org) ve de iki ayda bir Türkçe, Ladino ve İbranice olarak yayınlanan ve ücretsiz dağıtılan Bülten'i, İsrail'de yaşasın veya yaşamasın her isteyene Türkiye kökenli Yahudilerin ilgi duydukları konuları, Türkiye ve İsrail haberlerini ulaştırmaktadır. "Bülten"i, internet sitesinden de okumanın imkanı vardır.

Türkiyeliler Birliği mensupları, Türkiye'nin Tel-Aviv Büyükelçiliği, Kudüs Başkonsolosluğu diplomatları ile yakın dostluk içindedir ve İsrail'de kendilerini "evde" hissetmeleri için çalışır. Karşılıklı saygı sonucu Cumhuriyet Bayramı, 10 Kasım günü, Türkiyeli Yahudiler'in de katıldıkları önemli gündür. Türkiyeliler'in düzenlediği Ladino folklor, tiyatro çalışmalarına ve diğer kutlamalara, Türk diplomatları şeref misafirleri olarak katılırlar.

Göç azalıyor

Türkiye'den son yıllarda İsrail'e göç son derece düşük düzeydedir: Türkiye'de kalan 20 bin civarında Yahudi arasından yılda yüz kişi göç etmektedir. Bu azınlık, sadece aile ile birleşmek veya sağlık veya sosyal güçlüklerin zorunluluğuyla İsrail'e gelmektedir. Az da olsalar bu insanlara insani yardımda bulunmak Türkiyeliler Birliği gönüllülerinin işidir. İlgi ve yardım, hayatlarına yeniden başlamak karar veren bu göçmenler için çok önemli ve değerlidir. Diğer bir ilgi ve destek sahası, İsrail'e tıbbi tedavi nedenleriyle gelenlere, ihtisas yapan hekimlere, araştırma yapan üniversitelilere dil ve sosyal bakımdan yardımcı olmaktır. Türkiye'ye dönüşlerinde İsrail hakkındaki olumlu sözleri, yapılanların önemini en iyi şekilde vurgulamaktadır.

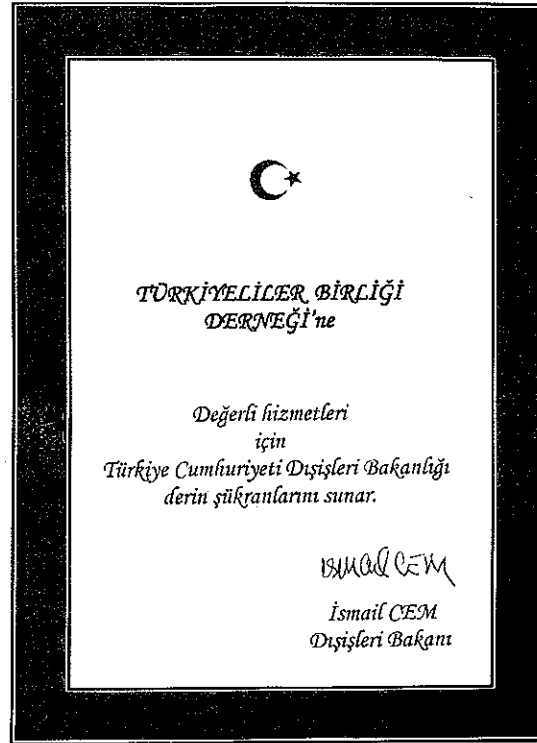
Türkiyeliler Birliği'nin geçmiş yıllar ve şimdiki yönetimi, kendileri bizzat Türkiye'de doğan, Türkçe bilen kişilerden oluşmaktadır. Türkiye'den göç, bugünkü düzeyde olmaya devam ederse, Türkiyeliler Birliği'nin geleceği ne olacaktır?

Bu konu çok önemli ve çare bulunması gereken bir durum yaratmaktadır. Birliğin amaçları, güncelliklerini hiçbir zaman kaybetmeyecek niteliktedir. Ayrıca, Türkiye kökenlilerin İsrail ile Türkiye Cumhuriyeti'ni ya-

kınlaştırmadaki rolleri kanıtlanmış ve vazgeçilemeyecek niteliktedir. İyi bir İsrail vatandaşı olmak, iyi bir Türk vatandaşı olmakla asla çelişmez. Gençlere, bunların önemi anlatıldıkça, onların Türkiyeliler Birliği safalarında daha önce gelenlerle bir arada çalışmalarını sağlandıkça, "İtihadut Yotsei Türkiye"nin gelecekte de faydalı olabilmesi sağlanacaktır. Nitekim kurulan "gençlik kolu" 150 kadar Türkiye kökenli (kendileri veya aileleri Türkiyeli olan) genci zaman zaman bir araya getiriyor, dağıtılan burslarla, gençlere Türkiye kökenli olmanın önem ve gururu aşılanmaya çalışılıyor.

İsrail'de yaşayan Türkiye kökenli Yahudilerin Türk-İsrail ilişkilerine katkısı, İsrail Cumhurbaşkanı Sn. Moshe Katsav'ın Temmuz 2003'te Türkiye'ye yaptığı resmi ziyarette, Türkiyeliler Birliği Başkanı Momo Uzsinay'ın resmi İsrail delegasyonuna dahil edilmesiyle bir defa daha kanıtlanmış, her iki Cumhurbaşkanı'na Türkiyeliler Birliği'nin son yıllardaki faaliyetlerini içeren İbranice ve Türkçe iki özel broşür başkan tarafından sunulmuştur.

Sonuç olarak şunu söylemek yerinde olacaktır: İsrail'de yaşayan 82 bin kadar Türkiye kökenli Yahudi, hem İsrail'e hem de Türkiye'ye sevgiyle bağlı olunabileceğini göstermekte, toplum olarak her iki ülkeyi yaklaştırmakta ne kadar etkili olduklarını kanıtlamaktadırlar.

Selim Amado

Türkiyeliler Birliği Sözcüsü ve Yönetim Kurulu Üyesi

*İsrail'deki Türkiye kökenlilerle ilgili demografik veriler İsrail Devlet İstatistik Enstitüsü'nden (HaLishka Hamerkazit leStatistika) alınmıştır.

Dipnotlar

1- Walter F. Weiker, The Unseen Israelis: The Jews from Turkey in Israel, University Press of America, Maryland, Londra, 1989, s. 67-73

2- Walter F. Weiker, a.g.e., s.112

Türkiye-İsrail ekonomik ilişkileri

Ekrem Güvendiren

Mayıs 1997'de iki ülke arasında Serbest Ticaret Anlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle İsrail ile 1996 yılında 406 milyon dolar olan ticaret hacmimiz % 220 oranında artarak 2002 yılında 1.3 milyar dolar seviyesine çıkmıştır. 1996 ve 2002 yılları karşılaştırıldığında sırasıyla ihracatımız % 227, ithalatımız ise % 156 oranında artış kaydetmiştir. Ticaret hacminin önümüzdeki yıllarda 3 milyar dolara çıkması hedeflenmektedir.

2002 yılında İsrail'e olan ihracatımız bir önceki yıla göre % 3.4 oranında artarak 805 milyon dolardan 833 milyon dolara yükselmiş, ithalatımız ise % 7 oranında azalarak 492 milyon dolara düşmüştür. 2003 yılı Ocak-Haziran döneminde ise bir önceki yılın aynı dönemine göre İsrail'e ihracatımız % 25 oranında artarak 381.3 milyon dolardan 478 milyon dolara yükselmiş, ithalatımız ise % 25 oranında azalmıştır. Genel çerçevede, hem ihracatımız hem de ithalatımız yıllar itibariyle artış göstermiştir.

2002 yılı Ocak-Kasım dönemi itibariyle İsrail'e ihracatımızda demir-çelik (% 15.4), otomotiv ve yan sanayi, kıymetli taşlar, metaller, örülmemiş giyim eşyası başta gelirken, ithalatımızda mineral yakıtlar, plastikler, kazanlar, makinalar, organik kimyasallar ön sırada yer almaktadır.

Her iki tarafın karşılaştırmalı üstünlüklerini biraraya getirmek suretiyle ekonomilerimizin tamamlayıcı özellikleri ve coğrafi yakınlığının sağladığı avantajlar, Türkiye ve İsrail'i iki stratejik ortak yapmaktadır.

Türkiye ve İsrail arasında çok çeşitli alanlarda önemli işbirliği imkanları bulunmakta olup, bunlar başlıklar halinde aşağıdaki şekilde sıralanabilir;

- Ticari işbirliği
- Ortak yatırım
- 3. ülkelerle işbirliği
- Enerji alanında işbirliği
- Turizm alanında işbirliği

- Tarım alanında işbirliği
- Ulaştırma alanında işbirliği
- Bilişim alanında işbirliği

Türkiye'nin önümüzdeki dönemde Doğu ile Batı arasında önemli bir enerji koridoru olacağı gözönüne alındığında, Türkiye'nin dahil olduğu önemli petrol ve doğal gaz projelerinde İsrail'in de yer alması mümkün olabilecektir. Bu projeleri şu şekilde sıralamak mümkündür;

• Bakü - Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı'nın gerçekleştirilmesi durumunda İsrail'e petrol sağlanması,

• Mısır doğalgazının karadan geçecek bir boru hattıyla Türkiye'ye nakledilmesi halinde, İsrail'in de doğalgaz ihtiyacının bir bölümünün sözkonusu hattın karşılanması.

Ulaştırma alanında ise, Hayfa-Mersin limanları arasında bir Ro-Ro hattı kurulması ve sözkonusu hattın diğer bölge ülkelerini de kapsayacak şekilde genişletilmesi düzenli mal taşımacılığının sağlanması açısından önemli bir adım olacaktır.

Diğer taraftan, her iki ülkenin özellikle din turizmi açısından önemi gözönüne alındığında Türkiye ve İsrail'i içeren paket turların düzenlenmesi her iki ülkeye gelen turist sayısını artıracaktır.

İsrail ile karşılaştırıldığında, Türkiye'de ucuz işgücü olması ve Türkiye'nin gerek AB gerekse BDT ülkelerine coğrafi yakınlığı nedeniyle Türkiye'de başta tekstil olmak üzere ortak yatırımlar sınai alanda önemli işbirliğine fırsat sunmaktadır. Sanayi alanındaki sözkonusu işbirliği imkanları, Yeni Yabancı Sermaye Mevzuatı ile daha da cazip hale gelecektir. Bu noktada İsrail'in teknolojisi ve pazar olanaklarından yararlanmak gerekmektedir. İşgücünün çok pahalı olması nedeniyle, tekstil ve hazır giyim sektörü İsrail'de zorluklar çekmektedir. Nitelikli Sanayi Bölgeleri olmaksızın yapılacak işbirliğinde kumaş, İsrail'de kesilip, Türkiye'de dikilir, bitirme işlemi İsrail'de tamamlanırsa, malın kotasız ve gümrüksüz ABD'ye gitmesi mümkündür. Diğer bir yol

olarak, İsrail kumaşının İsrail'de kesilip, diğer işlemlerin Türkiye'de yapılması ve sevkiyatın Türkiye'den olması halinde malın ABD'ye kotasız ama gümrüklü olarak ihracı sözkonusudur.

Tarım alanında ise, İsrail'in sahip olduğu ileri tarım teknolojilerini kullanmak suretiyle meyvecilik, sebzeçilik, kültür balıkçılığı, tohumculuk konularında ortak projeler geliştirilmesi mümkündür.

İşbirliği olanakları

İsraili firmalar ile başta Orta Asya Cumhuriyetleri olmak üzere 3. ülkelerde işbirliği olanakları bulunmaktadır. Türk firmalarının Orta Asya Cumhuriyetleri'nde karşılaştıkları en önemli sorun finansmandır. Bu çerçevede, İsrail'in gerek bölgesel gerek uluslararası fonlara ulaşmadaki rahatlığını göz önüne alarak, bu ülkenin finansal ve teknolojik gücü ile Türk firmalarının Orta Asya'daki bilgi, tecrübe ve pazar imkanlarını biraraya getirmek suretiyle doğabilecek işbirliği olanaklarını değerlendirmek gerekmektedir.

İsrail'in bilişim sektöründe dünya çapındaki gücünü gözönünde bulundursak, İsraili ve Türk firmalar arasındaki işbirliğinin geliştirilmesi büyük önem arz etmektedir. ABD ve Türkiye arasında görüşmeleri halen devam etmekte olan ve yüksek teknolojiye dayalı üretimin yer alacağı Nitelikli Sanayi Bölgeleri'nde üretilen ürünlerin ABD'ye gümrüksüz ve kotasız ihracat imkanından yola çıkarak Türk ve İsraili firmaların ileriye dönük işbirliği imkanları mevcuttur.*

İsrail ve Türkiye arasında Ağustos 2002'de Türkiye'den İsrail'e 20 yıllık bir süre için yılda 50 milyon m³ su satışı öngören bir anlaşma imzalanmış ancak su taşınmasına başlanmamıştır. Bu anlaşma sayesinde Türkiye elde edeceği gelirin yanı sıra, suyun taşınması sözkonusu olduğundan bu alanda da firmalarımıza yeni bir gelir kaynağı doğacaktır.

Görüldüğü üzere, Türkiye ile İsrail arasında son derece geniş ekonomik işbirliği olanakları mevcut olmakla beraber, Türkiye-İsrail ilişkilerinin önündeki en büyük engel, İsrail-Filistin sorunu ve savaş sonrası Irak'ta

devam eden ve bölgeyi olumsuz etkileyen istikrarsız ortamdır. Özellikle İsrail ile planlanan uzun vadeli yatırımlar, istikrarsızlık nedeniyle olumsuz yönde etkilanmaktadır. Öyle ki, yıllardan beri süregelen İsrail-Filistin sorunu, İsrail ekonomisini oldukça etkilemiş, işsizliğin artmasına yol açmıştır. Bu da örneğin İsrail'de faaliyet gösteren bazı Türk inşaat firmalarının Türk işçisi çalıştırmasını engelleyici bir unsur olarak ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan ekonomideki duraklama, İsraili firmaların finansman olanaklarını da kısıtlamış ve Türkiye'de kendileri açısından potansiyel arzeden sektörlerde doğrudan yatırım planlarını askıya almalarına yol açmıştır. Başta enerji alanında olmak üzere bölgesel

projelerin gerçekleştirilmesi aşamasında da siyasi sorunların çözümü büyük önem taşımaktadır.

Türk-İsrail İş Konseyi olarak, bölgede gerek sahip olduğu teknolojik üstünlükler gerek finansman olanakları açısından Türkiye'nin katma değeri yüksek üretimden teknoloji yoğun üretime geçmesinde büyük rol oynayacağı düşünülen İsrail ile daha yoğun ve uzun vadeli işbirliği için temennimiz, bölgeye istikrar ve kalıcı barışın gelmesi ve iki ülke arasındaki işbirliği fırsatlarının artarak bölgedeki üçüncü ülkeleri kapsayacak şekilde genişlemesidir.

Son olarak, İsrail'in Türkiye açısından bir başka önemi ise; ABD, İngiltere, Fransa gibi ülkelerde yaşayan Yahudi diasporasının başta "Ermeni soykırımı" olmak üzere, yıllardan beri yurtdışında karşılaşılan bazı siyasi sorunların halli aşamasında Türkiye'nin yürüttüğü çalışmalara destek olmasıdır.

Bu anlamda son olarak ABD Kongresi'ne sunulmaya çalışılan "Ermeni soykırım yasası", "Yahudi lobisinin" verdiği destek ile engellenmiştir.

Görüldüğü gibi, Türkiye ve İsrail yıllardan beri istikrarsızlığın süregeldiği Ortadoğu bölgesinde, birbirlerini tamamlayıcı ekonomilere sahip, laik, demokratik iki ülke olarak bölgede gerçek anlamda barış sürecine verecekleri somut desteğe bağlı olarak da bölgesel istikrarın oluşmasına katkıda bulunmaya devam edeceklerdir.

Ekrem Güvendiren
DEİK/Türk-İsrail İş Konseyi Başkanı

*Bu kapsamda, DEİK/Türk-İsrail İş Konseyi, iki ülke bilişim firmaları arasındaki işbirliğini geliştirmek üzere 17-18 Kasım 2003 tarihlerinde İsrail'e bir işadamları heyeti düzenlemeyi öngörmektedir.

ABD ve DİASPORA YAHUDİLERİ

Lina Filiba

Bugün ABD ve diaspora Yahudileri ile gelinen nokta, son otuz yıl hatta son onbeş yılın gelişmelerinin sonucu olarak algılanmalıdır. Bu süreç içinde diaspora Yahudileri açısından önemli dönüm noktalarını ise anahatları ile şöyle sıralayabiliriz:

- 1974 Kıbrıs çıkartması sonrasında, Amerikan Kongresi'nin yollanmasını engellediği fırkateynler ve Türkiye'ye uygulanmakta olan ambargoyu kaldırabilmek amacıyla İstanbul Sanayi Odası'na mensup 10 kişilik bir işadamı grubu ABD'yi ziyaret ettiler. Grubun içinde, dindaşlarımız Jak Kamhi ve Fredi Burla da yer alıyorlardı. Heyete, İstanbul İsrail Konsolosu Bay Zerubabel yardımcı oldu.

- 1975 yılında yapılmış olan ve "Washington Çıkartması" olarak adlandırılan ziyaret sırasında, Türk Büyükelçiliği'nin organize etmiş olduğu senatör randevuları dışında, yeni tanıştırılmış oldukları AIPAC (American Israel Public Affairs Committee) yani Amerika'nın İsrail lobisi, Türk heyetini davet ederek 22 kongre üyesine brifing verme imkanını sağladılar.

Böylece, Amerikan Yahudileri'nin gerek kongre ve senatoda gerek ileri gelen organizasyonların yönetimi kapsamında, önyargısız ve bilgiye dayalı haber alabildikleri bir sürecin ilk adımları atılmış oldu.

- Amerikan Yahudi organizasyonları o güne değin niçin Türk Yahudiliği hakkında bilgi sahibi olamadıklarını sorgulamaya başladılar. Sonuç olarak, o güne değin Türk Yahudileri'nin kendilerinden herhangi bir istekte bulunmayan ve varlıklarından bile haberdar olmadıkları bu toplum hakkında bilgi almaya başladı.

- Daha önceleri Amerikan kongre ve senatosunun Yahudi kökenli üyeleri, Rum ve Ermenilerin konularına sempati ile yaklaşabilmekte iken, edindikleri bilgiler doğrultusunda, bu destek isteklerini sorgulamaya başladılar. Hatta bu görüşmelerde Amerikan Yahudi lobisinin Türkiye ile işbirliği yapması konusunda olumlu yaklaşımları da belirdi.

- '80'li yılların ilerlemesi ve 1492'de atalarımızın Osmanlı topraklarına kabulünün 500. yılını kutlama

Türk Yahudi Cemaatine

K Sokağı'ndan Bakış

Barry Jacobs

Geçtiğimiz on yılda, Amerikan Yahudi Cemaati, diğer adıyla Yahudi lobisi, Türkiye'yi 'keşfetti'. Bu keşfin en büyük nedenlerinden biri, tabii ki, Türkiye'nin, Oslo Antlaşması sonrasında, İsrail'le arasında gelişen ilişkiydi. Türkiye'yi keşfetme sürecimizde, biz -en azından ben- 500 yıllık tarihi ile Türkiye'deki Yahudi cemaatini mutlulukla gözlemledim.

Tabii ki, kişisel kontaklar ve dostluklar Oslo'dan önce de vardı. Ancak, bu sıralarda İsrail'in kuruluşu, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki cemaatimizin tüm zamanını alıyordu ve Avrupa'da Hitler'in ölüm silahıyla aynı anda, Stalin'in Sovyetler Birliği ve Varşova Pakı Birliği ile ilgili paranoyasıyla savaşmak zorundaydık.

Sovyetler Birliği'nin çöküşü, I.Körfez Savaşı, Oslo'daki olumlu gelişmeler -ki bunların hepsi birbirine bağlı- Türkiye'nin dış ilişkiler politikasında yeni bir süreci başlattı. Ankara ile Jerusalem arasında kurulan bağlar, Amerikan Yahudileri için çok önemli bir gelişmeydi.

projeleri ile birlikte Türk Yahudiliği bir kez daha Türkiye sınırları dışında varlığını göstermeye başladı. 500 yıllık ortak yaşam, toplumun içinde farklı olanların hep birlikte yaşayabilmesi, Yahudiliğimizi kaybetmeden İspanya'dan gelen atalarımızın birlikte getirdiği Sefarad kültürü ve dili, günümüze değin bizimle birlikte kaldı. Bu gerçeklerin paylaşılması için kurulmuş olan 500. Yıl Vakfı, Jak Kamhi'nin başkanlığında ve Naim Güleriyüz'ün büyük katkılarıyla oluşturulan Türk Yahudi cemaati ileri gelenleri ile birlikte, dönemin hükümet ve muhalefet parti temsilcileri ve Türk Dışişleri'nin temsilcilerinin katılımıyla bir dizi uluslararası tanıtım faaliyeti düzenledi. Bu süreç, Amerikan Yahudileri'nin Türkiye'de yaşamakta olan kardeşlerinin hakkında biraz daha fazla bilgi sahibi olmasını sağladı ve Türkiye'ye seyahat organizyonu başladı.

- Körfez Savaşı sonrasında, Türkiye'nin güneydoğusundaki Iraklı göçmenler olgusuyla birlikte JDC (Jewish American Joint Distribution Committee) sadece Yahudiler'e değil, zor durumda olan tüm toplumlara (Bosna-Hersek ve Kosova'da yaptıkları hizmet gibi) destek vermek amacıyla, Irak'tan kaçan göçmenlere insani yardım yaptı ve Kızılay'a katkılarını sundu.

- Zaman içinde JDC, Türk Yahudi cemaatini daha yakından tanımaya başladı ve sosyal dayanışma konusunda kendilerinin uyguladığı kimi örnekleri gö-

nüllülerimize öğrettiler. Bunlardan biri, yaşlılara yönelik yardım anlamına gelen "occupational therapy" kavramının hayata geçirilmesi oldu.

- '90'ların ilerlemesi ile zaman zaman Türkiye'ye önemli organizasyonların yöneticileri ve liderleri gelmeye başladı. ADL (Anti Defamation League), Conference of Presidents of Major Jewish Organizations, Bnai Brith International, AJC (American Jewish Committee), AIPAC (American Israel Public Affairs Committee), JINSA (Jewish International National Security Affairs), AJC (American Jewish Congress), JDC (Joint Distribution Committee)... gibi. Böylece kurulmakta olan ilişkiler, kurumsallaşma yolunda da ciddi yol kattı.

- Ayrıca, sözkonusu kurumlar dışında, Amerika'daki yerel Yahudi federasyonlar ve sosyal hizmet ağırlıklı gruplar da Türkiye'ye gelmeye, devlet bü-yükleriyle tanışmaya ve Türk Yahudi cemaati yönetimini ziyaret etmeye başladı.

- Mart 1996'da, Avrupa Yahudi cemaatleri liderlerinin İstanbul'u ziyaret etmeleri, Avrupa Yahudiliği'nin Türkiye'yi ve İstanbul'daki cemaati tanımaya başlaması açısından önemli bir adımdır.

- "Conference of Presidents of Major Jewish Organizations" adlı önemli grubun başkanlığını Türk kökenli Sefarad Yahudisi Leon Levy üstlenmesi de başka bir olumlu bir gelişmedir.(1995-97)

1996'da, Amerikan Yahudi Komitesi'ne stratejik çalışmalar direktörü olarak yeni atanmıştım. Türkiye ve Türkiye'nin ABD ile ilişkileriyle ilgili yaptığım bütün çalışmalar sırasında, Türkiye'nin Yahudi cemaatini tanıma mutluluğunu yaşadım. Bu saygı ve dostluk, bağlılığımı daha da artıracak bir kişisel bakış açısı edinmemi sağladı.

Beni ve Amerikan Yahudi organizasyonlarındaki diğer çalışma arkadaşlarımı en çok etkileyen ise, büyük çoğunluğu Müslüman olan bir ülkede, Yahudiler'in, hem inançlarını ve dinsel geleneklerini, hem de Türkiye'ye olan bağlılıklarını bu denli iyi korumuş olmalarıydı. Türkiye'ye yaptığım birçok gezide, buradaki arkadaşlarımın hem iyi Yahudiler hem de iyi Türkler olduklarını fark ettim.

Yahudi gelenekleri ve kültürü, her zaman, eğitimin ve yardımlaşmanın önemi konusunda hassas olmuştur. Şu anda yaklaşık 20 bin kişiden oluşan Türkiye Yahudi Cemaati, 65 milyonluk bir nüfus içerisinde geleneklerine bağlı kalmayı başarmıştır. Cemaatin koruduğu ve desteklediği sinagoglar ve kuruluşlar, çalışmalarına devam etmektedir. İstanbul'daki Yahudi okulu, İstanbul ve İzmir'deki hastaneler, cemiyetler ve diğer projeler, Türkiye'deki Yahudiler'in bağlılığına ve enerjisine birer kanıttır.

Jak Kamhi'nin ve diğer cemaat liderlerinin yaptığı çalışmalar, 1992 yılında, Iber Yarımadası'ndan sürülmüş olan Yahudilere kapılarını açmasının 500. yılını kutladığımız Türk insanının, etnik ve dinsel çeşitliğe olan toleransını Amerika'daki büyük bir

• '90'ların ortaları, aynı zamanda yoğun bir Türkiye-Amerika resmi ziyaret trafiğine de şahittir. Bu dönemlerde başlamak üzere Washington'a gitmeyi planlayan hükümet mensupları ve parlamento üyeleri, Amerikan Yahudi organizasyonları ile görüşmeyi kendileri için gerekli gördüklerinden, bunun oluşabilmesi için Türk Yahudi cemaati liderlerine isteklerini iletiler.

• İlerleyen çok boyutlu ilişkiler, Amerikan Yahudi organizasyonları liderlerinin değişik gelişmeler karşısında Türkiye adına Kongre/Beyaz Saray'a tavsiyelerde bulunmaları ve açık mektuplar yazmalarına neden oldu.

• Amerikan kamuoyu, Kongre ve Beyaz Saray ilişkileri çerçevesinde, Amerikan Yahudi organizasyonları, her zaman kendi pozisyonlarını ve kredibilitelerini diğer etnik kökenli Amerikan lobilerine karşı korumak zorundadır. Buna bağlı olarak Türkiye'ye kayıtsız şartsız destek vermeleri mümkün olmamakla birlikte, Türkiye'nin son senelerde İsrail ile ilişkilerinin gelişmesi de bu kurum ve kişilerin Türkiye'ye vermeye hazır oldukları desteği güçlendirmiş olan önemli bir faktördür.

• Politikanın tamamen dışındaki önemli bir boyut ise JDC, AJC ve BBI'nın 17 Ağustos 1999 depreminde sonra yolladıkları yardımlarla kurulmuş olan okullar ve tesislerdir. Bunların en önemlisi Adapazarı Arifiye'de, JDC'nin büyük maddi desteği ile kurulan Dostluk İlköğretim okuludur. Okulun açılışından

iki gün önce çok acı bir şekilde kaybettiğimiz Üzeyir Garih'in adı, dönemin Milli Eğitim Bakanı Metin Bostancıoğlu tarafından bu okula verilmiş ve okulun adı, Arifiye Üzeyir Garih Dostluk İlköğretim Okulu olarak değiştirilmiştir.

• "American Jewish Committee" ise son yıllarda muhtelif kereler diğer kurumların da önüne çıkarak, Türkiye yandaşı pozisyonunu çok açık biçimde göstermiştir. Geçtiğimiz aylarda ortak bir proje kapsamında, Türkiye'den 10 kişilik bir genç profesyoneller grubu Amerika'ya davet edilmiş ve Washington, New York, Pittsburg şehirlerinde Amerikan yönetim sistemini ve sivil toplum örgütlerini tanıtmışlardır. Bunun karşılığında önümüzdeki aylarda Amerika'dan aynı amaçla bir grup, ülkemizi ziyaret edecektir.

• Sonuç olarak, karşılıklı saygıya ve açıklığa dayanan, gizli ve art niyetler taşımayan ilişkilerin derinleşmesi ve her iki tarafın diyaloga açık olması gibi etkenler, gelişmekte olan uluslararası ilişkilerimizin temel taşlarını oluşturmuştur. Türk Yahudi cemaati yönetimi, geçmiş örneklerde görüldüğü gibi, hükümet ve meclis temsilcilerinin yurtdışı Yahudi kuruluşları ile bağlantı kurma isteklerine, herkese eşit mesafede durarak destek vermeye devam edecektir.

Lina Filiba
Türkiye Hahambaşısı Müşavirleri
Başkan Vekili

topluluğun gözleri önüne serdi. Günümüze kadar devam eden bu hoşgörü, Amerikan politik liderleri ve hükümet yetkilileri ile temaslarımızda bize, ABD'deki Yahudi örgütlerinde Türkiye adına güçlü bir duruş sağlıyor.

Türkiye'deki Yahudi cemaati, herkesin dostları olmadığı ortamlardaki, yurtları adına, güçlü ve etkili bir ses oldu.

Bizi etkileyen bir diğer şey ise, cemaate gönüllü olarak hizmet vermiş olan kişilerin katılımıyla katedilen yoldur. Amerikan Yahudileri olarak, 6 milyonluk bir nüfusu temsil etmekte olan bizler, güçlü bir gruplar ve kuruluşlar kompleksi yaratmayı başardık. Ancak, tüm bunların gerçekleşmesi için, ücretli çalışan profesyonellere ihtiyacımız var. Türkiye'deki Yahudi cemaati, birçok önemli adım attı ve asgari sayıda ücretli elemanı çalıştırarak, kendi insanların becerileri ve enerjisiyle hem Türkiye hem de dünyada güçlü bir görüntü yarattı. Bu, çoğunlukla, ebeveynlerin ikisinin de çalıştığı, aile, arkadaş ve iş çevrelerinde ihtiyaçların tükenmediği modern bir dünyada çok büyük bir başarıdır.

Bana ve çalışma arkadaşlarıma göre, Türkiye Yahudi Cemaati'nin, hem Türkiye'yi anlamakta, hem de Türk insanının toleransını ve cömertliğini göstermekte paha biçilmez bir rolü vardır. Onlar olmadan, Amerika ve Türkiye arasındaki ilişki, yalnızca soğuk ve hesaplı bir realpolitiğe dayanıyor olacaktır. Onlar sayesinde, Türkiye'de, diğer komşularının aksine, küçük bir cemiyyetin sıcak ve enerjik yüzünü dünyaya sunabiliyoruz. Barry Jacobs / Amerikan Yahudi Komitesi Stratejik Etüdler Bölümü Başkanı

Türkiye'nin bu alanda ilk ve tek müzesi olma özelliğini taşıyan 500. yıl Vakfı Türk Musevileri Müzesi, 1985 yılından beri artık fiili hizmette bulunmayan Zülfaris Sinagogu binasında 25 Kasım 2001 tarihinde hizmete girdi. Sokağın adı, eski kent haritalarında Zülfaris olarak okunur. Bu sözcük, "gelin perçemi" anlamına gelen Osmanlıca "zülf-ü arus"un halk dilinde kısaltmasıdır. Asıl adı "Kal Kadoş Galata" olan sinagog da halk arasında bu isimle anılmıştır.

1671'de varlığı bilinen, muhtemelen Cenevizlilerden kalan temelleri üzerine, 19. yüzyıl başında yeniden inşa

edilen ve 1985'lere kadar sinagog olarak hizmet veren bu bina, "500. Yıl Kutlama Etkinlikleri" çerçevesinde 500. Yıl Vakfı tarafından restore edilerek müzeye dönüştürüldü.

Üç kat üzerine kurulu olan müzenin giriş avlusunu, I. Dünya Savaşı, Çanakkale Cephesi ve Kurtuluş Savaşı sırasında vatan savunması uğruna yaşamlarını feda eden Türk Yahudi askerlerin anısına dikilen, heykeltıraş Nadia Arditti'nin "Yükselen Ateş" yapıtı süslemektedir.

Bir zamanlar, gelinlerin, babalarının kolunda çıkarak eşlerinin kolunda indikleri merdivenlerden varılan birinci kattaki ana holde; Türk Yahudileri'nin tarihi, dini eşyalarda ve sosyal hayatta etkileşim, toplumsal yaşamın değişik alanlarına katılım, Osmanlı'da ilk matbaa, Türk Yahudi Basını'nın tarihçesi, Lozan Antlaşması'nın 42. maddesinden feragat, ulu önder Atatürk tarafından daha 1933 yılında ülkemize davet edilen ve Nazi baskısından kaçarak akademik yaşamlarına üniversite-

lerimizde devam eden Alman ve Avusturyalı bilim adamları, İkinci Dünya Savaşı sırasında görev yaptıkları Nazi işgali altındaki kentlerde yüzlerce Yahudi'yi ölümden kurtaran "Türk Schindler'leri" Türk diplomatlarının, onur köşesi ve daha birçok bilgi; objeler, panolar, grafikler ve haritalarla sunulmaktadır.

Ana kubbenin izdüşümüne rastlayan ışıklı sekizgende Zülfaris'in tarihçesi ve sinagogda cereyan eden önemli olaylardan bazı alıntılar sergilenmektedir.

Sinagog olarak işlev gördüğü dönemde kadınların ibadetine ayrılan üst galeride,

sağ kanatta insan manzaraları, (erkekler, kadınlar, çiftler, çocuklar, aileler ve piknikler) sol kanatta ise 400. yıl ve 500. yıl kutlama etkinlikleri, Aşkenaz cemaatinin tanıtımı, her biri ayrı bir ibret belgesi olan Haydarpaşa Hemdat İsrail Sinagogu ve Manisa Moris Şinasi Çocuk Hastanesi'nin öykülerinin sergilendiği panolara yer verilmektedir.

Etnografya bölümü olarak düzenlenen zemin kat salonunda ise, lohusalık-doğum ve sünnet, çeyiz, düğün kompozisyonlarının yanı sıra 1860 ila 1960'lı yılları arası kronolojik sırayla gelin-damat fotoğrafları bir zaman tüneli işlevi içinde nostaljik anıları tazelemekte, değişik giysiler, gelinlik, tılsımlar, mücevherler ve benzeri konularda örnekler de bu bölümde yer almaktadır...

Müzeden ayrılırken, sokak kapısına doğru sağ duvardaki panoda; Atatürk, İsmet İnönü, Turgut Özal, Süleyman Demirel ve Mesut Yılmaz'ın, Türk Yahudileri'yle ilgili beyanlarından özetleri okumak mümkündür.

500. Yıl Vakfı Türk Musevileri Müzesi

Naim Güleriyüz

Ulaşım ve İletişim: Karaköy, Perçemli Sokak. (Tünel Karaköy giriş kapısından meydana doğru ikinci sokak)

Telefon: (0212) 292 63 33 ve 34 • Faks: (0212) 244 44 74 • e-posta: muze500@hotmail.com

Müzenin açık olduğu gün ve saatler: Pazartesi-perşembe arası 10:00-16:00, cuma ve pazar arası 10:00-14:00, cumartesi ve özel günler kapalı.

21. yüzyıla girerken

İstanbul tekstil tüccarının profili¹

Lorans Tanatar Baruh

21. yüzyıla girerken tekstil, Türkiye'nin loko-

motif sektörü olarak başlıca ihracat kaynağını oluşturmaktaydı. 2001 Devlet İstatistik Enstitüsü verilerine göre, tekstil sektörü 10.361 milyon dolar tutarındaki ihracatı ile Türkiye ihracatının % 33'lük payına sahiptir.⁽²⁾ Türkiye, bugün Avrupa Birliği'ne tekstil ürünlerini sağlayan en önemli ülke konumunda ve 2005 yılında kotaların kaldırılmasıyla oluşacak serbest ticaret ortamında artan Çin rekabetine karşı durumunu koruyabilmesi ancak kendini yeniden yapılandırması ile mümkün görünmektedir.⁽³⁾ Sektörün geçmişten geleceğe varolma sürecine bakacak olursak, Osmanlı dönemine dayanan uzun bir geçmişi olduğunu görürüz.

İstanbul, Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti olarak devlet tarafından işletilen fabrikaların çoğunluğunu barındırıyordu. Fakat asıl önemlisi, kentin tanıdığı olanaklardan yararlanan tüccarlar, tekstil sektörünün başaktörlerini oluşturuyordu. Cumhuriyet ile birlikte 1929 yılından sonra korumacı ekonomi politikaları ile birlikte, ticaretten imalata geçişin öncülüğünü yine bu topraklarda yaşamaya devam eden bu tüccarlar yapmıştır. Çoğunlukla Yahudi ve dönmelelerden oluşan bu

grup, ithalatın kısıtlanmasının gündeme gelmesiyle birlikte daha önce sattıkları ve pazarını bildikleri malların üretimine yöneliyordu.⁽⁴⁾

Sektör, 1940'lara kadar ithalatın kısıtlanması, devletin korumacı bir politika sürdürmesi ve finansal kaynak sağlaması sonucu gelişti. 1940'lı yıllar politik belirsizlik ve II. Dünya Savaşı sırasında konan Varlık Vergisi'nden dolayı bir duraklama dönemi idi. 1950'lerde ise tekstil, Türkiye'ye verilen krediler ve olanaklar doğrultusunda gelişti. Bu dönemde artık gayrimüslimlerin Müslüman ortak edindiği ve Müslüman kesimin de sermayenin el değişiminden dolayı yatırım yaptığı bir dönemdi. Tekstil sektörü '60'lardan itibaren ise ithal ikameci sanayileşme politikası çerçevesinde benimsenen teşvik programları ile gelişti. Bugünkü niteliğine ve gücüne '80'li yıllarda dışa açılma sürecini takiben kavuştu.⁽⁵⁾ İstanbul halen sektörün kalbi olmaya devam etmesine rağmen bugün üretim, artık şehir dışına kaymıştır.

Clark'ın yaptığı araştırmada vurguladığı gibi "1968'lerde önemli Müslüman tekstil üreticilerinin üçte ikisi ve Yahudi veya dönme olanlarının da %90'ının ataları, 1800'lerin sonlarında tüccar veya zanaatkardı. Yahudi ve dönme ailelerin çoğu, 1900'lü yılların başlarında İmparatorluk küçüldükçe ve sınır-

lardaki ekonomik durum bozuldukça İstanbul'a göç edenlerdi. Bu kesim, aynı zamanda 1929 ve 1939 yıllarında o günün şartları doğrultusunda tekstil imalatını başlatan kesimi oluşturuyordu."⁽⁶⁾ Bugünkü tekstil ve konfeksiyon şirketlerinin⁽⁷⁾ bu yapıyı ne kadar koruduğu kuşkusuz ayrı bir araştırma konusudur. Bu makale, II. Abdülhamid'in istibdat ve İttihad ve Terakki Fırkası'nın meşrutiyet dönemlerinde, "modernizasyon"un doludizgin yaşandığı 1880-1914 yıllarında, İstanbul'da yaşayan tekstil tüccarı ve şirketleri üzerine bir araştırmayı konu edinmektedir. Bu sektörel inceleme, uluslararası ticarete etkin bir rol üstlenen Osmanlı ticaret burjuvazisini mikro düzeyde tanımayı ve Türkiye'nin lokomotif sektörüne farklı bir bakış getirmeyi amaçlamaktadır. Ancak, incelememizin detaylarına geçmeden önce kullanılan kaynaklara ve varolan metodolojik sorunlara değinmek, çalışmanın sınırlarını çizebilmek açısından yararlı olacaktır.

ile birlikte Osmanlı ticaretinin ve ticari yapının değişime uğradığını savunmaktadırlar. Bu teori, Osmanlı sistemine değil de Batı'nın ekonomik ihtiyaçları doğrultusunda bir açıklamaya gitmektedir, diğer bir ifade ile üretim ve tüketim, Batı'nın ihtiyaç ve talepleri doğrultusunda şekillenmektedir. Çağlar Keyder ile Huricihan İslamoğlu ise, iç dinamiklerin üzerinde durmakta ve teorilerini tüccar sermayesi ve iç ticaret ile açıklamaktadırlar.⁽⁹⁾ Osmanlı devletinin seçtiği yeni ekonomik yol ile geleneksel devlet arasında önemli bir boşluk vardır. Sermayedar tüccarın hukuki ve politik talepleri ile geleneksel devlet kurumları arasında yaşanan bu çatışma, İmparatorluğun dönüşümünün yolunu açmaktadır. İlkey Sunar ise, hem içsel hem de dışsal etkenlerden bahseder. Kendisine göre uluslararası ortam, Osmanlı İmparatorluğu'nun hareket alanını sınırlayan bir matris oluşturmaktadır. Devlet hesaplamalarını ancak o matrisin sınırları içinde yapabilmekte,⁽¹⁰⁾ dünya ekono-

Türkiye, bugün AB'ye tekstil ürünlerini sağlayan en önemli ülke konumunda. 2005 yılında kotaların kaldırılmasıyla oluşacak serbest ticaret ortamında, artan Çin rekabetine karşı durumunu koruyabilmesi, ancak kendini yeniden yapılandırması ile mümkün görünmektedir. Sektörün varolma süreci ise, Osmanlı dönemine kadar uzanıyor.

Uluslararası bir liman şehri: İstanbul

19. yüzyıla damgasını vuran özelliklerden biri de bir dünya ekonomisinin oluşturulmasıdır. Sanayileşmiş ülkelerin ekonomilerinin ana amacı, maliyetlerini düşürmek için ürettikleri yüksek miktarda malı satabilmek ve sanayilerinin hammaddesini temin edebilmektir. Yüzyılın sonu da bu ülkelerin ekonomilerinin büyümesi ile birlikte dünya üzerindeki hakimiyetlerinin de hız kazandığı bir dönemdir.

Ekonomik hakimiyet, doğal olarak politik etkilerini de beraberinde getiriyordu. Wallerstein'in terminolojisini kullanacak olursak, Batı ile yakın ekonomik ve diplomatik ilişkiler kuran Osmanlı İmparatorluğu, dünya ekonomisine eklemlenmişti. Osmanlı İmparatorluğu'nun dönüşümünü açıklayıcı bir çok teori formüle edilmiştir. Wallerstein ve Kasaba, bu değişimi Avrupa-Dünya Kapitalist Sistemi içinde açıklamaktadır.⁽⁸⁾ 16. yüzyıl sonrasında Avrupa ticaretinin gelişimi

misini yine etken olurken Osmanlı devleti halen hakim konumunu devam ettirebilmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ve özelde İstanbul'daki dönüşümün açıklayıcı modeli hangisi olursa olsun, İmparatorluk, 19. yüzyıl boyunca modernizasyon yolunda önemli dönüşümler yaşamıştır.

İstanbul ise yukarıda bahsedilen merkez-çevre ilişkisinde, diğer şehirlerden farklı yapı sergiler. Yaklaşık bir milyona yakın nüfusu⁽¹¹⁾ ile esas olarak bir tüketim ve ithalat şehridir. 1914 yılının rakamlarıyla, Osmanlı topraklarındaki liman kentleri içinde, İstanbul ithalatta birinci, ihracatta ise ikinci sıradaydı.⁽¹²⁾ 1899 yılında ise, başkentin ithalatı İmparatorluk toplam ithalatının %35-40'ı, ihracatı ise % 17-20'si olarak hesaplanıyordu.⁽¹³⁾ Tekstil ürünleri ise şehrin ithalat rakamlarında başı çekiordu. Avrupa'dan getirtilen tekstil ürünlerinin bir kısmı çevre bölgelere ve Anadolu'nun iç kesimlerine gönderiliyordu. Fakat asıl

önemlisi İstanbul'un gittikçe büyüyen ordusu, her geçen gün artan bürokrat sınıfı, varlıklı aileleri ve şehre yerleşmiş yabancıları ile önemli bir pazar oluşturmıştı. Diğer bir ifadeyle, Ortadoğu'nun en büyük kent merkezi olan İstanbul'da her türlü tekstil ürününün piyasasını bulmak mümkündü. İç üretimde kullanılan pamuk ipliğinin, büyük miktarlarda ithal edilen pamuklu giysilerin ve kumaşların veya önemsiz sayılabilecek rakamlarda ithal edilen şapka, iç giyim veya eldivenlerin. Kısaca, her çeşit ürünün alıcısı vardı.

İstanbul, çoğu zaman düşünlüğü gibi yalnızca bir tüketicim merkezi ve bir transit limanı değildi, kendi üretimi ve ihracatı da vardı. 19. yüzyılın ikinci yarısında geleneksel üretim yapılarının çözülmesiyle birlikte, şehrin ihracatı da arttı. Çoğunlukla bu ürünler tam mamul olmaktan ziyade İstanbul'a yakınlıkları veya ulaşım olanaklarından dolayı bu limanı kullanan çevre bölgeler veya Anadolu'nun iç bölgelerinden şehre ulaşan yarı mamüllerdi. İngiltere Dışişleri'nin belgelerine göre "Taşrada bulunan Bursa, Ankara, Edirne gibi şehirler ihraç ürünlerini İstanbul'a yolluyordu. Bazıları taşradaki bir limanı kullanacak olsalar da, Edirne örneğin, Tekirdağ ve Enez'i veya Bursa İzmit'i kullanacak olsa da, faaliyet merkezlerini İstanbul'da tutuyorlardı."⁽¹⁴⁾ Diğer yandan, Avrupa'ya ihraç edilecek olan Orta Anadolu'nun moheri Haydarpaşa⁽¹⁵⁾ limanında depolanıyordu. Yine aynı bölgenin yünü ve hat-ta Adana pamuğunun bir kısmı İstanbul'dan ihraç ediliyordu. Diğer yandan piyasanın taleplerini karşılayabilmek için İstanbul üretim tesislerini yeniliyor ve yeni düzene uygun hale getiriyordu. Bu dönüşüm de ancak geleneksel üretim yapılarının devam edemediği

sektörlerde mümkün oluyordu. İstanbul, İmparatorluğun en makineleşmiş⁽¹⁶⁾ şehri olmasına rağmen, piyasaya aslında küçük ölçekli işletmeler hakimdi.⁽¹⁷⁾ Emegini düşük maaşla sunmaya hazır Balkan mültecileri, esnek piyasa şartları, çok sayıdaki emek gücü, iletişim ve ulaşım olanakları ve önemli sayıdaki tüccarı ile İstanbul, düşük ücretli ev üretimine uygun bir piyasa teşkil ediyordu. Örneğin kadınların ithal iplikle işledikleri danteller, Avrupa'ya ve Amerika'ya ihraç ediliyordu. İstanbul'da ithal edilen miktarı aşan bir hazır

giyim üretimi de yapılıyor-du.⁽¹⁸⁾ Avusturya'dan ithal edilen mala eş bir kalitede bir hazır giyim imalatının yanısıra terzilerin, eşlerinin, çocuklarının ve gerektiğinde çocuk işçilerin emeği ile ürettikleri ucuz ve düşük kalite Alman ve Avusturya kumaşı takımlar, düşük gelirli halk tarafından satın alınan ikinci kalite mal, piyasayı dolduruyordu. Asıl önemlisi, İstanbul, Ortadoğu'nun şemsiye üretim merkezi olarak ortaya çıkmıştı. Fakat aynı zamanda yerel nitelikleri taşıyan mallar halen rekabet edebilecek güçte idi. Örneğin yazma üretimi önemli miktarlara ulaşıyordu. Boğaziçi kıyılarında, Haliç'te ve Yedikule'ye kadarki kıyı şeridinde, bir çok aile yazma dokuma ve üretiminden geçiniyorlardı. Ermeni girişimciler ince

Beyoğlu'nun ünlü mağazaları Avrupa'dan ithal tekstil ürünlerini müşterilerin beğenisine sunmaktaydı.

dokumayı tedarik etmekte ve evde çalışan kadınlara vermekteydi. "Boğaziçi kıyılarında yaşayanlar dokumanın her iki tarafına da incelikli sanat eserleri oluşturunuyordu..."⁽¹⁹⁾ Özet olarak her ne kadar Avrupa'nın sanayileşmesi, Osmanlı üretimine bir darbe vurmuş ve Batı'ya bağımlı hale getirmişse de, Osmanlı sanayisi ve zanaatı yok olmaktan ziyade, günün şartlarına göre değişip tekrar yapılanıp devam edebilmiştir.

Batı ile artan ticaret, Avrupa kültürünün de yaygınlaşmasına neden olmuştur. İstanbul, Avrupa'yı örnek alan, orta sınıflı ve tüketim örüntülerindeki değişim ile Batı'dakilere benzer bir liman kenti olarak ortaya çıktı. Bu bağlamda, İstanbul, İmparatorluğun mikro düzeyde bir modelini oluşturuyor muydu? "Bütün Osmanlı devleti gibi kent de yeni bir göçmen akınına uğradı; kent ayrıca, Avrupa'daki liberal siyasal düşüncelerin ve kapitalizmin büyümekte olan etkisi altına girdi. Bu dış faktörlerin etkisi altında yaşanan değişim sırasında Avrupa'daki mimari üsluplar ve kentsel örgütlenme ve idare modelleri de benimsenmeye başlamıştı. Bu süreç, İstanbul'un dış etkilere özellikle duyarlı olması nedeniyle daha hızlı ve eksiksiz gerçekleşmişti."⁽²⁰⁾ Halbuki Quataert, ekonomik değişimden bahsettiğinde bu gelişimin tersini savunmaktadır. Kendi ifade ettiği gibi "İstanbul, Osmanlı ekonomi tarihini yazanların düşmemek için kendilerini kollamaları gereken çekici bir tuzaktır. (...) İstanbul, pek çok yönden norm değil, normun karşıtıdır. Başkent olduğu için, devasa bir şehir haline gelmişti ve ekonomik tarihini benzersiz kılan pek çok özel gereksinimleri vardı."⁽²¹⁾

Tekstil ticaretinin aktörleri

20. yüzyılın başında İstanbul nüfusunun önemli bir kısmı geçimini şehrin uluslararası ticaretinden sağlıyordu. İstanbul'un ulaşım ve iletişim imkânları da şeh-

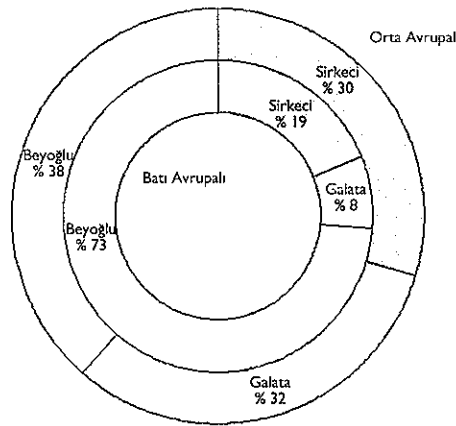
ri, tüccar için cazip hale getiriyordu. İyi giyimli olması gereken memur kadrosu ve iyi giyinmeyi seven nüfus yapısıyla tekstil ayrı bir öneme sahipti. İplik, kumaş, hazır giyim tüccarı çoğunlukla küçük ölçekli işletmelere sahipti. Bu bölünmüş yapı içerisinde her tüccar, uluslararası ticaretin bir parçası haline geliyor

ve mallarını Avrupa'dan satın alıyordu.⁽²²⁾ Bon Marché⁽²³⁾, Tiring, Orosdi-Back gibi piyasada bulunan az sayıdaki büyük işletme de alanlarında deneyim sahibi ve sektörde yerleşmiş firmalardı. Sektörel verileri incelediğimizde de, diğer uçta birbiri ile kıran kırana rekabet eden küçük işletmeleri görüyoruz. Bu firmaları daha yakından tanımak ve İstanbul'un dış ticaretindeki yerlerini daha yakından incelemek için etnik ve topografik bir çalışma yürütüldü.⁽²⁴⁾

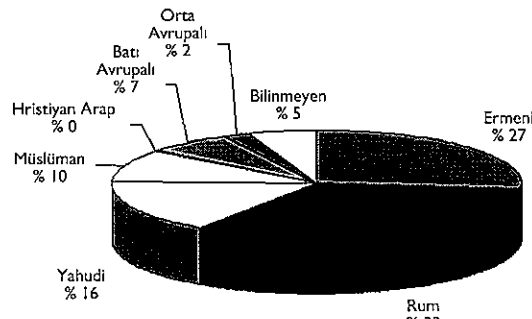
19. yüzyıl sonunda, gayrimüslim ve yabancılar, İstanbul nüfusunun yaklaşık yarısını oluşturuyordu.⁽²⁵⁾ Yabancı sermayenin gelmesi ile İstanbul'a yerleşen Avrupalılar, özellikle şehrin "modern" kesimi olan Beyoğlu'nda işlerini kurdular. Verilerimize göre Batı Avrupa'dan gelen ve Beyoğlu'na yerleşen tüccar sayısı Orta Avrupa'dan ge-

lenlere göre daha fazladır.⁽²⁶⁾ Bu tercih rakkamlarda da çok belirgin bir tablo sergilemekte; % 73 gibi bir oranla Batı Avrupalılar, Beyoğlu'nda bulunurken, yerleşim bakımından daha dağınık bir özellik sergileyen Orta Avrupalılar'ın bu 'modern' semtte yerleşim, % 38 oranında kalmaktadır. (Bkz. Grafik 1).

Grafik 1: Batı ve Orta Avrupalı tekstil tüccarının topografik dağılımı (1880-1912)

Grafik 2: Verinin etnik dağılımı (1880-1912)

İşadamlarının akımının dışında, şehrin ticari gelişiminin bir yansıması olarak da Balkanlar'dan ve Rusya'dan gelen göçler de şehrin demografik gelişimini etkiler. Bunun yanı sıra Müslüman nüfusun devlet memurluğuna rağbet etmesi, gayrimüslim nüfusun ticaret ve sanayide varlık göstermelerini kolaylaştırır. Shaw'un

leri takip ettikleri şemsiye ve Rumlardan sonra ikinci sırada oldukları kumaş piyasalarında karşımıza çıkıyor. %99'luk bir oranla Eminönü tarafını kendine yer edinen Müslüman tüccar ise, tekstil sektöründe yalnızca %10'luk bir oran ile son sırada bulunmaktadır. (Bkz. Grafik 2). Bununla birlikte, pamuk ticareti gibi

TABLO 1: Annuaire Oriental verisinin 1885 nüfus sayımı ile karşılaştırılması

Etnik Gruplar	Erkek Nüfus (1885) *1	Ticarette uğraşan Erkek Nüfus* 2	Ticaret ile ilgilenen nüfus yüzdesi** 2 / 1 = 3	A.O. Tekstil Tüccarı Verisi (1880-1912)** *4	A.O. Verisinin 1885 Erkek Nüfusuna Oranının yüzdesi 4 / 1 = 5
Müslüman	201.339	51.073	25,4	241	0,12
Rum	91.804	33.866	36,8	787	0,86
Ermeni	83.870	35.979	43,0	652	0,78
Yahudi	22.394	6.984	31,1	381	1,70
Yabancı	101.205	-	-	216	0,21

* Erkek nüfus rakamları Stanford Shaw'dan (a.g.e. 1979, s. 407) edinilmiştir. ** İşletme sahiplerinin genelde erkek olduğu varsayılmıştır.

*** Örnek veri, yüksek lisans tezi (a.g.e. 1993, V.2, s. 301-355) için toplanan verilerden oluşturulmuştur.

sunduğu rakamlar da bu savı kanıtlar niteliktedir; 1885 yılında Müslümanların ticaret ve sanayideki oranı yalnızca %38,32'dir.⁽²⁷⁾ Besbelli, gayrimüslimlerin yararlandığı yabancı devletlerin himayesi, eğitimleri ve yabancı dillere vakıf olmaları ve İstanbul dışındaki aile bağlarının hepsi ticaret ve sanayideki hakim konumlarının nedenleridir.

Şark Ticaret Yıllıkları'ndan toplanan bilgi de bu doğrultudadır. 1880-1912 yılları arasında sektörün hemen her dalında Rum ve Ermeniler yaygın olarak karşımıza çıkıyor, Yahudiler genelde piyasada üçüncü ve dördüncü sıralara yerleşiyordu. İstisnalar, %50'lik bir oranla birinci sırayı aldıkları askeri giyim, Ermeni-

TABLO 2: Ticaret ile uğraşan etnik grupların karşılaştırılması

Etnik Gruplar	Ticaret, Sanayi ve Ticaret ile uğraşan Etnik Grupların Yüzdesi*	A.O. Tekstil Verisinde Etnik Grupların Yüzdesi
Ermeni	26,99	27,06
Rum	25,41	32,66
Yahudi	5,24	15,81
Müslüman	38,32	10,00

*Yüzdelere, Shaw'un (a.g.e. 1979, s. 412) rakamlarından alınmıştır.

hammadde ticaretinde veya Bursa'da üretilen keten kumaş gibi geleneksel üretimde % 75 gibi bir oran ile piyasaya hakim durumda idiler. Diğer yandan modernleşme ile Avrupa'dan ithal edilen mallar, Avrupalılar'ın tekelinde idi.

Rakamlara her zaman temkinle yaklaşılması gerekir. Bu bakımdan

bazı hususların altının çizilmesinde yarar görüyoruz. Daha önce bahsedildiği gibi Yahudi ve Müslüman⁽²⁸⁾ kesimin, Şark Ticaret Yıllıkları'nda yeterince temsil edilmemesi önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer bir husus ise Yahudiler'in, Ermeni ve Rum nüfusa göre çok daha az sayıda İstanbul'da var olmalarıdır. Bu durum da istatistiksel olarak daha düşük

oranda temsil edilmelerine yol açmaktadır. Örneğin verilerimize göre, Yahudiler'in oranı, Rum ve Ermeniler'e göre daha düşük. Rakamlara göre Yahudiler %16'lık, Ermeniler %27'lik, Rumlar da %33'lük bir paya sahipler. (bkz. Grafik 2) Halbuki verilerimizi her grubun erkek nüfusu ile karşılaştıracak olursak, Ermeni ve Rum nüfus daha düşük oranlarda dahil olurken, Yahudiler'in 1,70'lik bir oran ile kendi içinde tekstil ticaretinde en yoğunlaşmış topluluk olduğunu gözlemleyebiliriz. Sektörel ayırım yapmadan ticaret ve sanayi ile uğraşan Yahudi erkeklerin oranı ise % 5,24'e düşmektedir. Bu sayıları yorumlayacak olursak Yahudi erkeklerin uğraşlarının tekstil sektöründe yoğunlaştığı söylenebilir. Yine aynı mantığı kullanarak Rum ve Ermeniler'in genel olarak tekstil sektöründe varlık gösterdiği, Müslümanlar'ın ise, ticaret ve sanayide farklı sektörleri tercih ettiği yönünde bir sonuç çıkarılabilir. (Bkz. Tablo 1 ve 2)

Annuaire Oriental'in verileri sektör genel yapılanması hakkında ipuçları vermektedir. Pamuk ipliğinin ticareti, ham pamukta olduğu gibi Müslüman tüccarın tekelinde değildi, piyasayı elinde tutan Rumlardı. Rum tüccar ayrıca hazır giyimi, terziliği ve kadın şapkası, yani modanın takip edildiği her piyasayı ellerinde tutuyordu. Muhtemelen Avrupa ile yakın temaslara, Rumları bu sektörlerde güçlü konuma getirmekteydi. Diğer yandan Doğu vilayetleri ile güçlü bağları bulunan Ermeniler, % 89'luk bir oranla muslin (bir tür tekstil ürünü) ticaretini tekellerinde tutuyordu. Ermeniler aynı zamanda el işlerinde de becerikli idiler ve dantel, altın ipliği ve nakış iplerinin piyasasını kontrol edebiliyorlardı. Ernest Giraud'ya göre ise, evlerdeki dantel üretiminin⁽²⁹⁾ organizasyonu, Yahudi girişimciler tarafından yürütülüyordu. Giraud raporunda, uluslararası ticaretin ve ticari sermayenin dantel üretiminde küçük üreticileri nasıl kontrol altına aldığına resmini okuyucularına aktarmaktadır.

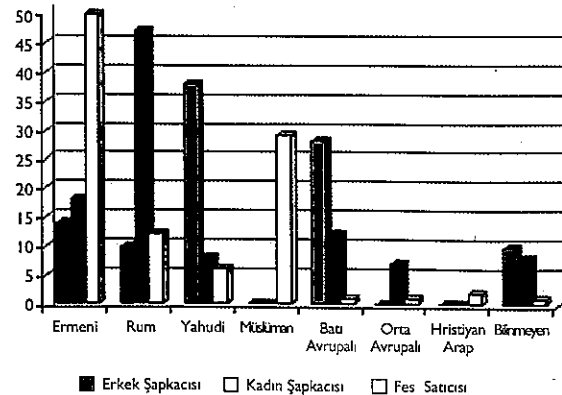
Hayatını kazanmak için düşük maaşlara çalışmaya hazır olan Balkan göçmenleri ev üretiminin temelini oluşturuyordu. Girişimciler, ipliği ve modeli, genelde Hasköy, Balat, Kuzguncuk, Kurtuluş veya Samatya gibi kentin yoksul mahallelerinde oturan ve boş zamanlarında dantel işleyen Yahudi veya Rum kadın ve kızlara veriyorlardı. Amaçları dantellerini olabildiğince çabuk

bir şekilde tamamlayıp yenisine başlamak ve böylelikle daha fazla para kazanmak olduğundan, kalite tatmin edici olmaktan uzak kalıyordu.⁽³⁰⁾

Girişimciler yalnız İstanbul'daki nüfusu değil civar kentlerdeki işgücünü de kullanıyordu. Tekirdağ'ın Fransız Konsolosu M.G. Aslan yazdığı bir raporda şöyle diyordu: "... İstanbullu Yahudiler genelde İngiliz menşeli Coats marka ipliği bırakıyor, daha sonra ise gelip dantelleri topluyordu..."⁽³¹⁾ İstanbul ve civarından toplanan danteller de Avrupa ve Amerika'ya ihraç ediliyordu.

George Baker⁽³²⁾ da nakış işlerinin ticaretinde önde gelen isimlerden biri idi. Şirketin ihracatında nakış işleri halıdan sonra gelen ikinci önemli kalemdi. İş işleyenler Samatya ve Topkapı civarında yaşayan Ermeni kadınlardı. İstatistiklere göre Ermeniler'in tekelinde olan diğer bir ürün ise festi. Ermeniler, %50'lik bir oranla piyasada yer alırken, Müslümanlar %29'luk bir oranla onları takip ediyordu. Diğer yandan şapka giymini dinsel sapkınlık veya Avrupa güçlerine tabii olmak gibi açıklayan⁽³³⁾ bir toplumda şapka yapımı ve satışında Müslümanların olmaması hiç şaşırtıcı görünmemektedir. Yahudi tüccar ise bu boşluktan yararlanmasını bilmiş ve şapkaların üretimi ve satışında piyasaya hakim olmuşlardır. İstanbul'a yerleşen Avrupalılar, yine bu sektörde etken iken, Ermeni ve Rumlar'ın piyasa payları düşük kalıyordu. Buna karşılık Rumlar'ın % 46'lık bir oran ile modanın takip edildiği kadın şapkalarında ve giyiminde önemli bir payları vardı.

Grafik 3: Erkek ve kadın şapkası ile fes satıcılarının karşılaştırmalı etnik dağılım grafiği (1880-1912)

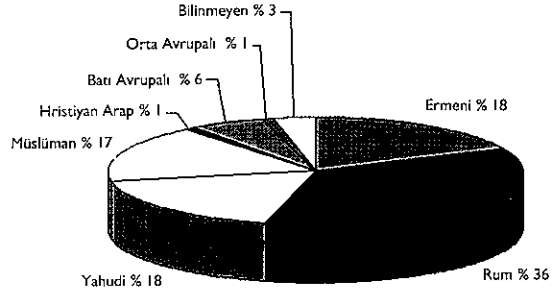

"Modernizasyon"un giyime getirdiği bir diğer yenilik ise şemsiyelerdi. E. Giraud'un aktarımına göre "Yağmurlu havalarda, seyyar satıcılar Karaköy köprüsünün yakınlarında geçenlere şemsiye satardı." 19. yüzyıl sonunda Lyon ve Viyana şemsiye ithalatında önemli bir düşüş olur. Lyon'dan ithal edilen şemsiyeler, 1889-90 Annuaire Oriental'in reklamlarına göre, Albert Kun,⁽³⁴⁾ Maison A. Demilleville,⁽³⁵⁾ Au Lion d'Or⁽³⁶⁾ ve Au Camelia⁽³⁷⁾ gibi Beyoğlu'ndaki lüks mağazaların müşterilerinin beğenilerine sunuluyordu. Tüketicimin geri kalanı kadın ve çocuk işçi kullanan atölyelerde⁽³⁸⁾ üretiliyordu. En önemli üretici yaklaşık 60 işçisi olan Orosdi Back & Co.⁽³⁹⁾ idi. Ernest Giraud'a göre, Yahudiler bu sektöre hakim gibi görünüyorlardı. Ancak, istatistiki verilere göre Ermeniler tarafından geçilen Yahudiler bu piyasada ikinci sıradaydı. Bu sonuç, verilerimizdeki sorundan kaynaklanabildiği gibi, seyyar satıcı olarak tasvir edilen Yahudiler'in verilerimizde yer almamasından kaynaklanmış olabilir. 19. yüzyıl sonunda artan göçlerin bir süreci olarak⁽⁴⁰⁾ Issawi'nin de belirttiği gibi Yahudiler "her zaman seyyar satıcı olmuştur."⁽⁴¹⁾ Bu insanların da istatistiki rakamlarda görünmemeleri olağandır.

Yahudiler'in çalıştıkları alanlardan biri tuhafiye olduğu ve bu alandaki üstünlükleri bilinen bir imajdır. Fakat bizim rakamlarımıza göre Ermeniler ve Rumlar, bu sektörde de onlardan daha etkindiler. Böyle bir düşüncenin, Yahudi toplumunun kendi içinde geçerli olması veya daha sonraki bir dönemin izlenimini yansıtması muhtemeldir. Ernest Giraud ise, dönmelelerin tuhafiye de etkin olduklarını aktarmaktadır. Verilerimiz böyle bir savı doğrulayıcı herhangi bir ipucu verememektedir. Öncelikle, Müslümanların sektördeki payı, % 17 ile düşüktü. Diğer yandan, dönmeleri, Müslüman kesimden ayırabilmek ve rakamlandırabilmek için ipuçlarını bulmak her zaman mümkün olmamaktadır.⁽⁴²⁾ Bununla birlikte Dilberzade Biraderler'e ait olan⁽⁴³⁾ ve '80'lerin başına kadar varlığını sürdüren ünlü mağaza, dönmelere ait bir işletme idi. Diğer önemli bir nokta da tuhafiye de rakamsal olarak piyasayı Rumlara kaptıran Yahudiler'in bu sektörde en önemli mağazaları elinde tutmaları idi. Carlmann,⁽⁴⁴⁾ Seidenberg,⁽⁴⁵⁾ Stein,⁽⁴⁶⁾ Tiring,⁽⁴⁷⁾ Rosent-

hal⁽⁴⁸⁾ gibi ünlü mağazaların sahipleri Aşkenaz olarak bilinen Orta Avrupa Yahudileri'ydi.

Grafik 4: Tuhafiyecilerin etnik dağılımı (1880-1912)

Tekstilde Rumlar ve Ermeniler, ticarete ise Yahudiler aktıftı

Bulgularımızı toparlayacak olursak, tekstilin hemen her dalında Rum ve Ermenilerin faaliyet gösterdiğini gözlemleyebiliriz. Yahudiler ise, özellikle, ticaret kısmında daha faaldi ve genelde hiç bir dalda önder bir konuma sahip değillerdi. Müslümanlar'ın varlığı ise daha da zayıf olmakla birlikte, I. Dünya Savaşı öncesi, milli iktisat politikaları sonucunda gittikçe daha fazla uluslararası ticaret ile meşgul olsalar da,⁽⁴⁹⁾ kısa vadede gayrimüslim ve yabancılarla rekabet edecek birikimi oluşturmadılar. Ancak daha sonraları Rum ve Ermeniler'in gidişinden ve daha sonra sermayenin el değiştirmesi ile birlikte Müslüman ve Yahudi tüccarlar, Hristiyan rakiplerinin yerlerini doldurdu. Bir sene boyunca (Ekim 1908-Şubat 1909) süren 1908 Avusturya boykotu, Hristiyanlar'ın ülkenin ekonomisinde yerlerini sarsan olayların başlangıcı olarak kabul edilebilir. Boykot, İstanbul'daki Selanik kökenli dönme tüccar⁽⁵⁰⁾ tarafından başlatıldı. Sonrasında "müşterilerin Avusturyalılara ait dükkanlara girişleri engellendi. Evlerde, camilerde, dükkanlarda gelişigüzel yapılmış pankartlara isimleri yazılmış Avusturya dükkanlarından Müslümanlar'ın alışveriş yapmaması isteniyordu."⁽⁵¹⁾ Baskılar arttıkça gayrimüslim tüccarlar da boykota katılmaya mecbur oldu; 20 kadar Rum, Ermeni, Yahudi veya ya-

bancı tüccar "Avusturya firmalarına verdikleri siparişleri iptal edeceklerini ve bundan sonra da sipariş vermeyeceğini ilan etti."⁽⁵²⁾

Avrupa ekonomisiyle yakın ilişkide olan Hristiyan tebaa, genelde pragmatik davranıp Avusturya karşıtı eylemlere karışmayarak veya karşı çıkarak kısa vadeli iktisadi çıkarlarını korumaya çalıştı ve boykot, Müslüman bir toplumda yaşayan, ama Batı ekonomisine bağımlı olan Osmanlı Hristiyanları'nın hassas konumunu ortaya çıkardı. Bu hassas konum, Orosdi-back örneğinde açıkça görünür. Bu büyük mağazanın ortaklarından biri olan Joseph Back de (von) Surany aynı zamanda Avusturya cemaatinin önde gelen simalarındandı. Şirketin, Fransız olmasına rağmen kendisinin Habsburg tabiyetinde olması, boykotta ciddi zararlara uğramasına neden olur. Bunun üzerine boykot komitesine katılır ve İstanbul'daki mağazayı boykot afişleri ve üyelik belgeleriyle donatır. Şirket daha büyük maddi zararlara uğramaz ama artık Back'in cemaatte prestiji kalmamıştır. "Ticaret Odası'ndaki başkanlık görevini kaybeder ve Avusturya Macaristan Yardımseverler Derneği'ndeki diğer görevlerinden ayrılır. Ayrıca, Sefaradlar onun karma ticari mahkemelerdeki görevini de askıya alır."⁽⁵³⁾ Avrupa'nın ticari girişimleri ile daha az ilişkili olan Müslümanlar, boykota uymaya daha istekliydi. Bu nedenle de Hristiyanlar vatanseverce davranmadıkları suçlamalarına hedef oldular ve bu durum Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ticaret ve sanayi hayatındaki konumlarını kaybetmelerini hızlandırdı.⁽⁵⁴⁾

Lorans Tanatar Baruh

Osmanlı Bankası Arşiv Araştırma Merkezi Bilimsel Yöneticisi
B.Ü. Doktora öğrencisi

Dipnotlar

1. Makale 1993 yılında Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne verilen A Study in Commercial Life and Practices in Istanbul at the turn of the Century: The Textile Market başlıklı yüksek lisans tezinin bir bölümüdür. İngilizce versiyonu "At the Turn of the Century, Textile Dealers in an International Port City, Istanbul" başlığı ile Boğaziçi Journal, Review of Social, Economic and Administrative Studies, 1997, V.11, No.1-2, s. 33-52'da yayımlanmıştır. Ayrıca, bu çalışmanın farklı safhalarında farklı kişilerin desteği ve katkısı oldu. Edhem Eldem, Ferhunde Özbay, Cem Behar ve Mustafa Yolaç'a te-

sekkür ederim.

2. DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı, 2001, s. 510.

3. "Çin'in DTÖ'ye üyeliği Türkiye'yi zorlayacak", Dünya Gazetesi Sektörel Araştırma 10 Tekstil Konfeksiyon, 3 Şubat 2003, s. 6.

4. E.C. Clark, The Emergence of Textile Manufacturing Entrepreneurs in Turkey, 1804-1968, Princeton University, PhD dissertation, 1969, p.68.

5. Sektörün Cumhuriyet dönemindeki gelişimi için bkz. Hacer Ansal, "75 Yılda Başlı Çeken Sektörlerden: Tekstil", 75 Yılda Çarklardan Chiplere, ed. Oya Baydar, Bilanço '98 Yayın Dizisi, Tarih Vakfı, 1998, s.183-190.

6. Clark, a.g.e., s. 72.

7. Türkiye'nin 100 Büyük Tekstil ve Konfeksiyon Şirketi (1996 yıl sonu) listesi için bkz. Capital Textile (Capital'in ekidir), Haziran 1998, 1, 1, s.15.

8. Huri İslamoğlu-İnan, "Oriental Despotism in World System Perspective", The Ottoman Empire and the world Economy, ed. Huri İslamoğlu-İnan, Cambridge: Cambridge University Press, 1987, s. 2.

9. İslamoğlu-İnan, a.g.e., s. 9; Çağlar Keyder, Doğu Akdeniz'de Liman Kentleri 1800-1914, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994.

10. İlkay Sunar, "State and Economy in the Ottoman Empire", The Ottoman Empire and..., s. 16.

11. Fesch, s.514. Türkçe tercümesi, Abdülhamid'in Son Günlerinde 'İstanbul', çev. Erol Üyepazarcı, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş., 1999, s.525.

12. E. G. Mears, Modern Turkey, A Politico-Economic Interpretation, New-York: The Macmillan Company, 1924, s. 114

13. Charles Issawi, The Economic History of Turkey 1800-1914, Chicago: The University of Chicago Press, 1980, s. 113.

14. Issawi, a.g.e., s. 114.

15. Haydarpaşa, Anadolu için bir dağıtım noktası idi.

16. Tekstil sektörünü ele alacak olursak iki pamuklu dokuma fabrikası; 1855'te Bakırköy'de kurulan Levazımat-ı Umumiye-i Askeriye Bez Fabrikası ile 1899'da Kazlıçeşme'de kurulan Yün ve Pamuk İpliği Akmışe Vesaireye Mahsus Osmanlı A.Ş. Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar üretimlerine devam etmişlerdir. (Journal de la Chambre de Commerce de Constantinople, 26 Ağustos 1899, s. 764). 1835 yılında kurulan Feshane ise ordu için gerekli olan feslerin üretimini yapıyordu (Önder Küçükerman, Türk Giyim Sanayii Tarihindeki Ünlü Fabrika "Feshane" Defterdar Fabrikası, Ankara: Sümerbank, 1988, s. 15).

17. Donald Quataert, Ottoman Manufacturing in the Age of the Industrial Revolution, 1993, s. 53. Türkçe çevirisi, Sanayi Devrimi Çağında Osmanlı İmalat Sektörü, çev. Tansel Güney, İstanbul: İletişim Yayınları, 1999, s. 97.

18. Revue Commerciale du Levant (RCL), Ekim 1909, s. 444.

19. Quataert, "Ottoman Handicrafts and Industry in the Age of European Industrial Hegemony, 1900-1914", Review, ilkbahar 1988, s. 174.

20. Kemal Karpat, Osmanlı Nüfusu (1830-1914), Demografik ve Sosyal Özellikleri, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003, s.122.

21. Quataert, Ottoman Manufacturing..., s. 52; Sanayi Devrimi Çağında..., s. 95.

22. Giraud, RCL, Ekim 1908, s. 581

23. Bortoli Biradelerin sahip olduğu Beyoğlu'ndaki bu büyük mağazanın biri Grand'rue de Pera, 354'te diğeri Mezarlık sokağı 29'a açılan iki girişi bulunuyordu. Annuaire Oriental, 1889-90, s.477.

24. 1880, 1881, 1889-90 ve 1912 Annuaire Oriental'dan derlenen verilerimiz 2409 tüccardan oluşmaktadır. Etnik kökene göre ayrılmış 2409 veri aşağıdaki gibi sınıflandırılmıştır.

Ermeni	652
Rum	787
Yahudi	381
Müslüman	241
Batı Avrupalı	159
Orta Avrupalı	57
Hristiyan-Arap	8
Bilinmeyen	124
Toplam	2409

25. Shaw, "The Population of Istanbul in the Nineteenth Century", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, 32, 1979, s. 407.

26. İngiltere, Fransa, Almanya veya İtalya'dan gelenler Batı Avrupalı, Avusturya-Macaristan, Polonya veya Rusya'dan gelenler Doğu Avrupalı olarak nitelendirilmiştir. Çoğu zaman bu tüccarı Eşkenaz kökenli Yahudilerden ayırmak zordur.

27. Shaw, a.g.e., s. 39.

28. Seneler geçtikçe müslüman tüccar sayısındaki artış muhtemelen müslüman tüccarların artışı ile değil de daha dengeli bir veri toplama kaynaklanmaktadır.

29. Ticari sermayenin üretimi kontrol altına alarak sanayi sermayesine dönüşmeden önceki noktasi.

30. RCL, 1904, s.65.

31. RCL, 1904, s.69.

32. George Percival Baker İngiliz Konsolosluğuna yeni tahsis olmuş Tarabya'daki yazlığının bahçesini düzenlemek üzere 1847 yılında İstanbul'a gelir. Sonraki yıllarda 1894 yangınında yanan ve yeniden inşa edilen İngiliz Konsolosluğunun bahçe düzenlemesini üstlenir. Konsolosluğun yapımı ve dekorasyonu sırasında İngiltere'den getirilen tüccarlarla dostluğunu geliştirir. Bunların arasında Konsoloslukta işlerinin bitiminde İstanbul'a yerleşen ve işlerini burada kuran Hayden, Haywood, Burness ve Duff da vardır. 1850'lerin ortaları İngiltere'den ithalatın arttığı senelerdir. Önemli dostluklarından ve piyasa şartlarından yararlanmayı düşünen George Baker, ilk iş olarak kardeşi James'in gönderdiği keten kumaş partisini İngiliz Konsolosluğu çalışanlarına kolayca satar ve siparişini tekrarlar. 1857 yılında Beyoğlu'nda ithal ettiği mallarını depolayacak bir yer edinir. 1860'da ise Baker Hayden ile ortak olur ve talep edilen malların ithalatına başlar. İngiltere'deki temsilcileri ve nakliyecileri James Baker'dir. Ağustos 1862'de ise George Baker bahçevanlığı bırakarak Galata kulesi civarında dükkan açar, cirosu katlanır ve başka işlere de yatırım yapmaya başlar. 1869'da ise Baker-Hayden ortaklığına son verirler ve kendi işlerini yürütmeye devam ederler. 1870'de G. Baker Beyoğlu'nda başka bir dükkan açar ve burası Baker ve Edwards, Edwards ve Oğulları ve G. ve A. Baker Ltd. adıyla bilinen işletmelerin temelini oluşturur. (From East to West. Textiles from G.P. and J. Baker, Victoria and Albert Museum 9 Mayıs-14 Ekim 1984, G.P. ve J. Baker Ltd ve Victoria Albert Müzesi Tekstil ve Elbise Bölümü tarafından düzenlenen sergi kataloğu, 1984, s. 18,20.)

33. J.W. Redhouse, A Turkish and English Lexicon, Beirut: Librairie du Liban, 1987, 1106, cf. Şapka giymek

34. Mağaza Grand'rue de Pera 399 nolu numarada, Byzance Otelinin karşısında idi. Annuaire Oriental, 1889-90.

35. Kuruluşu 1858 yılına tarihlenen mağaza Grand'rue de Pera, 303'da idi. Annuaire Oriental, 1889-90.

36. F. Grunbaum ve Co. Tarafından işletilen mağaza Galata'da Yeni Cami sokağı 8 numarada idi.

37. J. Seidenberg'e ait olan ve yeniliklerin satıldığı bir mağaza. Annuaire Oriental, 1889-90.

38. Evde üretim ile birlikte gelişen ve Osmanlı şehirlerinde yaygın olarak görülen ev dışında küçük bir üretim yeri.

39. 1855 yılında A. Orosdi tarafından kurulan bu Fransız firması 1895 yılında Leon Orosdi ve Hermann Back de Surany, Philippe Orosdi ve Joseph Back de Surany tarafından limited şirkete dönüşür. Mağaza Bahçekapı, Ömer Efendi Han'da idi. (E. Pech, Manuel des sociétés anonymes fonctionnant en Turquie, 3. basım, Paris, 1906, s. 220).

40. 1899 ve 1900 yıllarında Romanya'dan önemli sayıda göç vardı. Paul Dumont, "Jewish Communities in Turkey during the Last Decades of the Nineteenth Century in the Light of the Archives of the Alliance Israelite Universelle", Christians and Jews in the Ottoman Empire, The Functioning of a Plural Society, Benjamin Braude, Bernard Lewis ed., New York: Holmes and Meier Publishers Inc., 1982, s. 213.

41. Issawi, The Economic History of the Middle East 1800-1914, Chicago: The University of Chicago Press, 1966, s. 120.

42. Dönemleri farketmek soyadlarını bilmekle mümkün olabilmektedir. Karakaş örneğin bir dönme soyadı olarak bilinir. Koyuncu soyadı da güden anlamındaki Kohen soyadının bir uyarlamasıdır. Erol Coşkun ile görüşme, 18 Mayıs 1993.

44. Yüzyıl başında biri Hacı Köçek sokağı 62 numarada diğeri de Mahmud Paşa 61-63 numarada olmak üzere Eminönü'nde iki dükkana sahip idiler.

44. Carl Carlmann tarafından işletilen dükkan Grand'rue de Pera numara 362-364'de faaliyet gösteriyordu. (Annuaire Oriental, 1912, s. 840)

45. Au Camelia olarak da bilinen bu mağaza için bkz. Not 39.

46. Bahriyelilerin giyiminde ihtisaslaşan S. Stein biri Karaköy Meydanı 2 numarada diğeri ise Eminönü Bahçekapı 36 numarada olmak üzere iki dükkana sahipti. (Annuaire Oriental, 1912, s. 936)

47. Victor Tiring ve kardeşlerinin sahibi olduğu iki mağazaları vardı. Biri Grand'rue de Pera 505-511 numarada diğeri ise Grand'rue de Galata 11 numarada faaliyet gösteriyordu. Annuaire Oriental, 1912, s.841. Galatadaki yerleri yalnızca kadınlar ayrılmış ve tezgahlar ile terzileri de hemcinslerinden oluşturulmuştu. (Hanımlara Mahsus Gazete, 1895, s. 4)

48. Au Paradis des Dames (Hanımlar Cenneti) olarak da bilinen, Rosenthal ve oğlu mağazası Grand'rue de Pera 380-382 numarada faaliyet gösteriyordu. (a.g.e., s. 279)

49. "Müslüman Osmanlılar tek başlarına ya da şirketler kurarak ticarete atılmaya hazırlanıyorlardı. Her hafta yeni açılmış Müslüman dükkanları, mağazaları görülüyor, yeni yeni Müslüman şirketler doğuyordu. Öte yandan Müslüman halk bu dükkanlardan, bu şirketlerden alış verişe teşvik ediliyor, bunun "milli himaye gereği olduğu" söyleniyordu". Zafer Toprak, Türkiye'de Milli İktisat 1908-1918, Ankara: Yurt Yayınları, 1982, p. 54.

50. Çoğu İttihad ve Terakki üyeleri idiler.

51. Quataert, Social Disintegration and Popular Resistance in the Ottoman Empire, 1881-1908 : Reactions to European Economic Penetration, New York: New York University Press, 1983, s. 125. Türkçe çevirisi Osmanlı Devleti'nde Avrupa iktisadi yayılımı ve direniş, (1881-1908), Ankara: Yurt Yayınları, 1987, s. 105.

52. Quataert, a.g.e., 1983, s. 128; 1987, s. 107. Ayrıca bkz. Yusuf Doğan Çetinkaya, Boycott as a Political Weapon: The 1908 Boycott in the Ottoman Empire, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, 2002, s. 208-217.

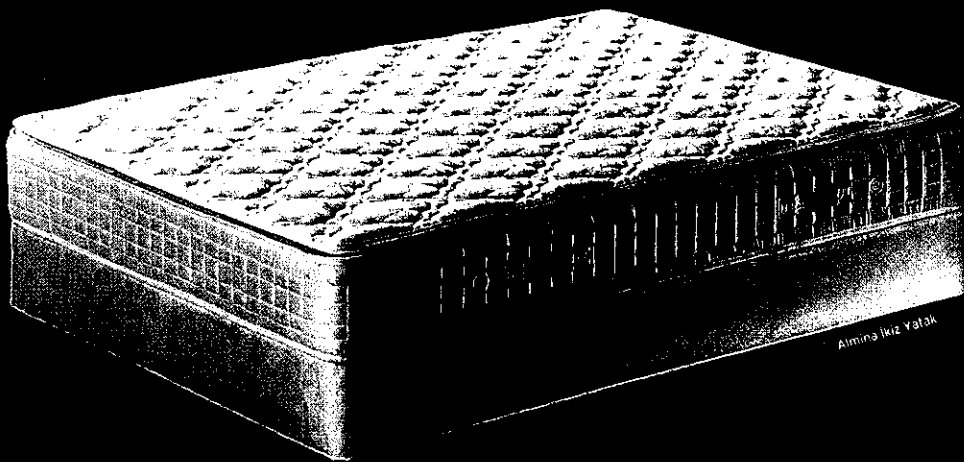
53. Quataert, a.g.e., 1983, s. 143; 1987, s. 120.

54. Quataert, a.g.e., 1983, s. 143; 1987, s. 121.

taze

tazeler

Aimına İki Yatak

BELLONA®

Ücretsiz Tüketici Hattı
0 800 361 8986
www.bellona.com.tr

GERÇEK GARANTİ
3 YIL
10 YIL

FLARET
"alevlenmeyi önler"